

T.C.

**ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YENİ MEDYA VE GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1913-1914 BOYKOTAJI SIRASINDA ÇIKAN BİR DERGİ:
MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI**

Kübra Oğuş

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı

İstanbul, 2021

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ MEDYA VE GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1913-1914 BOYKOTAJI SIRASINDA ÇIKAN BİR DERGİ:
MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI**

Kübra Oğuş

184105004

Tez Danışmanı

Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı

İstanbul, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1913-1914 Boykotajı Sırasında Çıkan Bir Dergi: Musavver İslam Salon Mecmuası” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatım boyunca; maddi ve manevi desteklerini esirgemediğim yanımda olan anne ve babama, bu tezin her aşamasında desteğini hissettiğim değerli kız kardeşlerime, yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen bilim insanı kişiliğinden ve insaniyetinden çok şey öğrendiğim değerli hocam Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı'na teşekkürü borç bilirim.

(Kübra Oğuş, Yeni Medya ve Gazetecilik Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021)

1913 – 1914 Boykotajı Sırasında Çıkan Bir Dergi: Musavver İslâm Salon

Mecmuası

ÖZET

1912 – 1913 yılları arasında yaşanan Balkan Savaşları ve savaşın uzantısı denebilecek 1913 – 1914 Boykotu, yansımalarını dönemin gazete, dergi ve risalelerinde yoğun şekilde bulmuş ve basın, Osmanlı okurunu yaşanan olaylar hakkında bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme ve biçimlendirme gibi hedefler doğrultusunda işlevler görmüştür. Boykotun yürürlükte olduğu günlerde yayın hayatına katılan *Musavver İslâm Salon Mecmuası* da bu basın ortamının dikkat çeken numunelerinden biridir. 9 Nisan 1914'te yayın hayatına giren *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, okurlarını milli duygularla bilinçlendirmeyi hedefleyen bir süreli yayın olduğu kadar, döneminin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve düşünsel koşullarını da yansıtır.

Musavver İslâm Salon Mecmuası, II. Meşrutiyet döneminin pek çok süreli yayını gibi, üzerine henüz akademik çalışma yapılmamış kaynaklardandır. Tez çalışmamızdaki amacımız, *Musavver İslâm Salon Mecmuası*'nın detaylı olarak incelenmesi yanında, yeni harflere aktarılmış metinler ve seçilmiş görseller aracılığıyla kesitler sunarak mecmuayı literatüre kazandırmaktır. Çalışmada evvela dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulları ile basını genel olarak ele alınmış, böylece çıktığı ortam tanındıktan sonra *Musavver İslâm Salon Mecmuası* teknik ve idari özellikleri, idari ve yazı kadrosu, içerik özellikleri gibi boyutlarda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, II. Meşrutiyet, Boykotaj, Balkan Savaşları, Basın

(Kübra Oğuş, New Media and Journalism Master's Degree Thesis, Istanbul, 2021)

**A Magazine Issued During the 1913 – 1914 Boycott: Musavver İslâm Salon
Mecmuası**

ABSTRACT

The Balkan Wars of 1912 – 1913 and, the 1913 – 1914 Boycott considered an extension of the war have been intensively reflected on the newspapers, magazines and brochures issued in that period and, the media have functioned in line with the certain targets as to inform, make aware, guide and shape the Ottoman readers. *Musavver İslâm Salon Mecmuası* starting to issue during the days of the Boycott was one of the significant examples in this media environment. Published on April 9, 1914 for the first time, *Musavver İslâm Salon Mecmuası* was not only a periodical publication intended to make aware the readers through national feelings but also a medium that reflected the political, social, economic, cultural and intellectual conditions of the time.

Like many other periodical publications in the periodical publication of the Constitutional Period II, *Musavver İslâm Salon Mecmuası* was one of the sources about which no academic study has been published yet. Our purpose in this thesis is not only to carry out a detailed analysis on *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, but also bring this magazine to the literature by means of presenting certain sections of that period through texts transformed to the new letters and, selected images. This study first deals with the political, economic and social conditions of the time and, the media in general, so that after the understanding of the then-current conditions when it was published, analyzes the technical and administrative features, administrative and editorial staff as well as contents of *Musavver İslâm Salon Mecmuası*.

Key Words: *Musavver İslâm Salon Mecmuası* (Magazine), Constitutional Period II (Ottoman Empire), Boycott, Balkan Wars, Press

KISALTMALAR

MİSM : Musavver İslâm Salon Mecmuası

İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti

SS : Sayfa

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI'NIN YAYIMLANDIĞI DÖNEM VE DÖNEM BASINI	3
1.1 II. Meşrutiyet'te Siyasi ve Ekonomik Durum	3
1.1.1 Balkan Savaşları (1912-1913)	4
1.1.2 1913-1914 Boykotajı.....	11
1.2 Dönem Basını	23
1.2.1 1908 – 1912 Yıllarında Basın	24
1.2.2 1912 – 1913 Yıllarında Basın	26
İKİNCİ BÖLÜM: MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI	28
2.1 Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın Teknik Özellikleri	28
2.2 Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın İdari ve Teknik Kadrosu	35
2.3 Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın İçerik Özellikleri	42
2.3.1 Edebi Metinler	42
2.3.2 İktisadi Metinler.....	67
2.3.3 İlan ve Duyuru Metinleri	68
2.3.4 Haber ve Tebrik Metinleri	76
2.3.5 Görsel Malzeme.....	81
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	95
EKLER.....	97

GİRİŞ

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti yeni bir sürece girmiş, uzun süre devam eden İstibdat dönemi ve onunla birlikte sansür uygulaması sona ermiştir. Meşrutî monarşiye geçiş ve sansürün kalkması basının hızla değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında Osmanlı unsurlarının birliği ideali (Osmanlıcılık) kuvvetliyken, özellikle Balkan Savaşları’yla (1912-1913) birlikte Osmanlıcılığın yerini millî kimlikler ve milliyetçi ideoloji almaya başlamıştır. Türkler arasında Türkçülük ön plana çıkmış ve gündelik hayat bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye tarihinde önemli bir yeri bulunan Balkan Savaşları’nın sonuçlarından biri de 1913-1914 yıllarında görülen boykot/boykotaj hareketidir. Kitleleri yerli üretim ve tüketime yönlendiren boykotaj; gazeteler, dergiler ve risaleler gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla halka ulaştırılmış, halk bu yönde sefer edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk boykot hareketi 1908’de görülmüş, sonraki yıllarda da boykotlar yaşanmıştır. 1908-1912 yılları arasında yaşanan boykot hareketlerinin hedefi Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, İtalya, Yunanistan gibi yabancı ülkelerdir. 1913-1914 Boykotajı’nın kendinden evvelki Osmanlı boykotlarından farkı, daha çok içe yönelik olması, kimi Osmanlı unsurlarına, özellikle Rumlara karşı yapılmasıdır. Boykot, Balkan Savaşları’nın sonucudur ve savaş sırasında yaşananlar boykotun temel gerekçesi olarak sunulmuştur.

II. Meşrutiyet basınının bir diğer özelliği de görsel malzeme kullanımının yoğunlaşmış olmasıdır. İsminde “resimli” veya “musavver” sıfatı bulunan yayınlar çoğalır. Gazete, dergi ve risalelerde, Balkanlar’da yaşanan olaylar yazılı olarak aktarılmaktan başka, resim ve fotoğraf gibi görsellerle de okura sunulur. Bilhassa okuryazarlık oranı düşük toplumlarda görsellik siyasal toplumsallaşmada önemli bir rol oynar.

1913-1914 Boykotu, Türkiye’de iktisadi açıdan yeni bir döneme giriş mahiyetindedir. O güne dek daha çok memurluk ve askerlik görevlerinde bulunan Türkler, artık ticarete ve sanayiye yönelmiştir. Türkler tarafından kısa sürede ve çok sayıda ticari işletme açılmıştır. Buna bağlı olarak reklama verilen önem artmış, bilhassa

sürelî yayınlarda Türk işletmecilerin ilanları ve reklamları daha yoğun şekilde görünür olmuştur. Basında gerek edebî metinler kullanılarak gerek savaş sırasında yaşanan mezalimin yazılı ve görsel kanallarla anlatılmasıyla millî bilinç uyandırılmaya çalışılmıştır. Basın, II. Meşrutîyet'ten sonra yaşadığı farklılıklarına bir yenisini ekleyerek Türklük kavramı ve millî unsurlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Musavver İslâm Salon Mecmuası'nı (*MİSM*) tez konusu olarak ele almamızın nedeni, boykotaj basınının temsil kabiliyeti yüksek örneklerinden biri olmasıdır. Boykot taraftarı ve millî değerleri ön plana çıkaran bir dönem dergisidir. “Musavver” (resimli) sıfatını taşıyan bir mecmua olarak bol görsel malzeme içerir. Sayfalarında çok sayıda ve çeşitte görsele yer verilmiştir. Reklama büyük önem veren ve çoğu dönem yayınına nispetle reklama çok daha fazla ve özel sayfa ayıran bir mecmuadır. Dolayısıyla dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik manzarasının yansımaları hem yazılı hem de görsel olarak mecmuada açıkça görülebilmektedir. *MİSM*, millî ve dinî unsurları kullanarak halkı yerli üretim ve yerli tüketime yönlendirmiştir. Dönem yayınlarına nispetle çok daha fazla ilan sayfası açarak yerli ticaret ve sanayii ile birlikte reklamcılığı da teşvik etmiş, Müslüman/Türk işletmecilere tanınırlıkları bakımından fayda sağlamıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla daha önce herhangi bir akademik çalışmaya konu olmayan *MİSM*, tezimizde detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Bu dergi incelemesinin dönem koşulları (siyasî ve ekonomik durum ve basının genel durumu) dikkate alınarak yapılmasına gayret edilmiştir. Yeni harflere aktarılmış metinlerde, nüsha tahrifatı dışında okuyamadığımız kelimeleri “__” sembolüyle belirttik.

BİRİNCİ BÖLÜM: MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI'NIN YAYIMLANDIĞI ORTAM ve DÖNEM BASINI

1.1 II. Meşrutiyet'te Siyasi ve Ekonomik Durum

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri iç isyanlar, harpler, siyasi gerilimler, siyasi ve toplumsal yapıda sancılı dönüşümlerle çalkantılı geçmiştir. Osmanlı Devleti, anayasal sürece II. Abdülhamid'in fermanıyla 23 Aralık 1876'da girmiştir. Kanun-i Esasi'nin (anayasa) yürürlüğe girmesi ve meclisin açılmasıyla birlikte mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçilmiş ve bugün "I. Meşrutiyet" olarak adlandırılan dönem açılmıştır. Fakat I. Meşrutiyet çok kısa sürer. Meclis-i Mebusan'ın padişah tarafından geçici olarak tatil edildiği 13 Şubat 1878'de son bulur. "Jön Türkler" olarak anılan meşrutiyet taraftarları bundan sonra II. Abdülhamit rejimine karşı muhalefete başlayacak, meşrutiyetin yeniden tesisine çalışacaklardır. (Hanioğlu, 2004: 388-393)

Jön Türklerin mücadelesi sonucu 23/24 Temmuz 1908'de meşrutiyet yeniden ilan edilmiş ve II. Meşrutiyet dönemi açılmıştır. Bu dönem 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne dek sürecektir. II. Meşrutiyet'le birlikte siyasi fırkalar ve cemiyetler kurulmaya başlamış, seçimlere dayalı çok partili siyasi hayata geçilmiş, meclis açılmıştır. 1908-1913 yılları arasında 13 siyasi parti kurulmuş, II. Meşrutiyet yıllarında dört genel seçim yapılmıştır. (Tunaya, 2016: 128)

Yeni dönemin en etkili siyasi yapılanması olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ona muhalif oluşumlar arasında siyasi rekabet yaşanmıştır. İTC, muhalefetin basın kampanyalarıyla karşı karşıya kalmış, kendisi de aynı şekilde karşılık vermiştir. Basın, II. Meşrutiyet döneminde siyasi mücadelenin yansıdığı ve yaşandığı en önemli düzlemdir. Öyle ki siyasi gerginlik gazeteci cinayetlerine kadar varmıştır. Hasan Fehmi Bey İTC aleyhtarı bir gazeteci olarak bir İTC fedaisi tarafından Nisan 1909'da öldürülmüştür (Zürcher, 1995: 139-157).

Hasan Fehmi cinayetiyle doruğa ulaşan gerginlik, cinayetten az sonra 31 Mart Vakası'na varacaktır. 31 Mart Vakası başkent İstanbul'da patlak veren ve İTC'yi hedef alan bir isyandır. İsyanın Rumeli'de kurulan Hareket Ordusu tarafından bastırılmasının ardından Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve Kanun-i Esasi'de kapsamlı

düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle padişahın meclis üzerindeki etkisi azaltılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilk dış bunalımı ise 1908 yılının Ekim ayında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı ile ortaya çıkmıştır. Aynı sırada Giritli Rumlar da adanın Yunanistan ile birleşmesi yönünde bir karar almışlardır. (Zürcher, 1995: 154) 1911'de ise İtalya'nın Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ı işgali sonucu Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Trablusgarp Savaşı (1911-1912) başlamıştır. Trablusgarp Savaşı'nı Balkan Savaşları (1912-1913) takip edecektir.

1.1.1 Balkan Savaşları (1912-1913)

Osmanlı Devleti, Balkanlarda farklı milletleri 400 yıldan fazla bir zaman egemenliği altında tutmuş, Avrupa-i Osmani olarak adlandırılan bölgeye hâkim olmuştur. Düvel-i Muazzama olarak anılan büyük Avrupa devletleri ile Çarlık Rusyası'nın yayılmacı politikaları ve Balkan milliyetçiliklerinin bölgeyi ele geçirme çabaları 19. yüzyıldan beri sürmektedir.

Etnik, dinsel ve dilsel olarak karmaşık ve sorunlu bir bölge olan Balkanlar'da tarihsel kökleri bulunan milliyetçi hareketler II. Meşrutiyet'te giderek güçlenmiş ve bölgede yer yer isyanlar görülmüştür. Bu sürecin ve hepsi de eski Osmanlı tebaası olan Balkan devletleriyle yaşanan sürtüşmelerin sonucu olarak Ekim 1912'de Balkan Harbi patlak vermiştir. Balkan Harbi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki son çözülüşü olacaktır.

Bosna-Hersek'in Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi Cermenizm ile Slavizm arasındaki çatışmayı doruk noktasına taşımış ve Balkan devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir dizi ittifak oluşmaya başlamıştır. (Toprak, 2012: 42-53) 1911 yılının Mart ayında Sırbistan ile Bulgaristan, Mayıs 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan, Ekim 1912'de Karadağ ile Sırbistan ittifak kurmuşlardır. Bu ittifakların pekişmesi ve harekete geçmesi için asıl zemin ve fırsat ise İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması sonucunda doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve askerî zayıflığı gün ışığına çıkmış ve bu durum Balkan devletlerini harekete geçirmiştir. 2 Ekim 1912'de Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne ultimatoma

vermişlerdir. Buna göre, Makedonya’da yabancı denetimi altında geniş çaplı ıslahat isteğinde bulunmuşlardır. (Zürcher, 1995: 157-161) Bu ıslahat isteklerinde etnik özerkliğin tüm sonuçlarıyla birlikte kabul edilmesi, Osmanlı parlamentosunda her bir milletin nüfusuyla orantılı olarak temsil edilmesi, Hristiyanların askerlik hizmetini kendi kadrolarında yapmaları, bazı vilayetlere İsviçreli ve Belçikalı valilerin atanması gibi talepler bulunmaktadır. (Kerimoğlu, 2018: 332) Osmanlı Devleti bu talepleri geri çevirmiştir.

Bunun üzerine evvela Karadağ 8 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan eder. 17 Ekim’de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim’de ise Yunanistan savaşa katılmıştır. (Toprak, 2012: 42-53) Askerî harekâtlar iki döneme ayrılmaktadır: İlki 8 Ekim’den 3 Aralık’taki ateşkese kadar sürer; ikincisi ise çatışmaların yeniden hız kazandığı 6 Şubat’tan İşkodra’nın teslim olduğu ve savaşın en önemli anlarından biri olarak bilinen 23 Nisan’a kadar sürer. (Hachette, 2002: 52-55) Balkan Savaşı’nda doğu (Trakya) ve batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere iki cephede savaşılmıştır. Osmanlı Devleti doğu cephesinde Bulgarlarla, batı cephesinde ise diğer müttefiklerle savaşmıştır. Osmanlı Doğu Ordusu, 23 Ekim 1912’de Bulgaristan’a yenilerek Çatalca’ya kadar çekilmiştir. Batı Ordusu 23-24 Ekim’de Kumanova’da Sırlara ve Selanik’te Yunanlara teslim olmuştur. Savaş sırasında ordu içindeki siyasi görüş ayrılıkları yenilgide büyük rol oynamıştır. (Küçük, 1992: 23-25)

Bu başarısızlıklar akabinde Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi istifa ederek yerine Kâmil Paşa kabinesi geçmiştir. Büyük devletlerden arabuluculuk isteyen Kâmil Paşa, bu görüşmelerin devam ettiği sırada Babiâli Baskını ile karşı karşıya kalır. 23 Ocak 1913’te yaşanan Babiâli Baskını ile İTC, iktidarı yeniden eline almıştır. 3 Şubat 1913’te savaş yeniden başlamıştır. Yunanlılar 6 Mart’ta Yanya’yı, Bulgarlar 26 Mart’ta Edirne’yi, Karadağlılar da 23 Nisan’da İşkodra’yı işgal ederler. Arnavutluk’taki son Osmanlı birliği de Sırlar’a teslim olmuştur. (Küçük, 1992: 23-25) Tüm bunların sonucunda Londra görüşmeleri başlamış ve bir antlaşmayla sona ermiştir. Bu antlaşmaya göre; Avrupa kıtasında yer alan başkent ve İstanbul’dan Gelibolu Körfezi’ne uzanan bir toprak parçası elinde kalırken, Türkiye; Makedonya, Trakya, Epiros, Ege Denizi’ndeki adalar ve Arnavutluk’u kaybetmiştir. Fakat kısa bir süre sonra ikinci

Balkan Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti kaybettiği toprakların bir bölümünü geri almıştır. (Hachette, 2002: 52-55)

II. Meşrutiyet basınının önemli kalemlerinden Hüseyin Cahit Yalçın, Edirne'nin kaybı ve bu kaybın dönemin siyasi oluşumları üzerindeki etkileri ile ilgili olarak hatıralarında şöyle yazar:

İttihat ve Terakki, Balkan Savaşı sırasında ülkenin onur ve çıkarlarını olanaklar içinde kurtarmak için çok özverili bir çabayla savaşa katıldığı halde, yüreklere hoşnutluk getirecek bir başarı sağlayamamıştı. Çünkü iş işten geçmiş bulunuyordu. Şarköy taraflarından bir saldırıya girilerek Çatalca'daki Bulgar ordusunun arkalarını kesmek yolundaki plan, umulan sonucu getirmede. Yalnız Çatalca hattında tutunabiliyorduk. Ama bununla iş sağlanamayacağı belliydi. Bütün umut Edirne'nin direnişindeydi. Ama her yandan çevrilmiş, yardım görmek umudundan yoksun bir kalenin sonuna kadar dayanabilmesine olanak var mıydı?

Mahmut Şevket Paşa'nın bu sırada, ne üzüntülü günler ve dakikalar geçirdiğini bugün bile hatırlarım. Edirne'nin düşmesinden sonra, bu acıdan söz ederken, "umutsuz bir hastanın nabzını tutar gibi, Edirne'nin haberlerini bekliyordum" dediği zaman gözlerinin içinde bir yas fırtınası kararıyordu.

Edirne mart ortalarına doğru düştü. Artık Bulgarları Çatalca önünden gerilere sürmek, Edirne'yi geri almak umutlarına kesinlikle veda etmek gerekiyordu. Çok geçmeden, Bulgarlarla çarpışmanın geçici olarak durdurulduğu üzerine bir uzlaşma yapıldı ve barış görüşmelerine girişilmek umudu arttığı için bu uzlaşmanın süresi biraz uzatıldı.

Aslında büyük devletler, sorunun bir an önce bitirilmesini istiyorlardı. Bulgar ordusunun İstanbul'a girerek Kral Ferdinand'ın İstanbul'da taç giymesi ve Avrupa'yı bir olup gitti karşısında bırakması hiç hoşlarına gitmiyordu. Onun için, Babiâli'yi barışa razı etmek üzere epeyce baskı yapıyorlardı.

Dışişleri Bakanı Sait Halim Paşa, devletlerin notasına verdiği cevapta: "Osmanlı hükümetinin, yapılmış bildiriye iyi kabulle karşılayarak, kesilmiş görüşmelerin hemen sonuçlandırılması ve barışı gerçekleştirmek üzere temsilcilerin atanması yolundaki devletler çağrısını kabul ettiğini, adı geçen elçilik kişilerine cevap olarak bildirmekle övünç duyduğu..." deniyordu (Tanin, 4 Mayıs 1913).

Barış konferansında Türkiye'yi Osman Nizamî Paşa, âyandan Besarya Efendi ve dışişleri hukuk danışmanı Reşit Bey temsil edeceklerdi.

Muhallifler, Edirne'nin düşüşünün kamuoyu üzerinde pek acı bir etki yaratacağını, savaşta bir başarı gösterme dileği ve davasıyla hükümete gelmiş olan İttihat ve Terakki'nin mevkiini çok sarsacağını düşünerek bu felâketin gerçekleşmesinin ardından bir darbe yapmayı düşünmüşler ve hazırlığa başlamışlardı. Hükümetin sorunu haber alması, düşündükleri bu ayaklanmaya olanak bırakmadı. Ama onlar, İttihat ve Terakki'nin bütün yumuşaklığıyla uzlaşma eğilimlerine karşın, her ne pahasına olursa olsun, iktidara gelmeye azimliydiler. (Yalçın, 2000: 261-262)

Osmanlı Devleti, Balkanlardan çekilmiştir fakat Makedonya'nın paylaşımı Balkan ülkelerini bir kez daha karşı karşıya getirir. İtalya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın gözü Arnavutluk üzerindedir. Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik olan Balkan ülkeleri bu kez birbirlerine karşı cephe almışlardır. Arka planda ise bölgede nüfuz arayışında olan başka devletler vardır. Avusturya-Macaristan ile İtalya aynı safta yer almıştır. Bu iki ülke Arnavutluk'u nüfuz bölgelerine ayırmıştır. 1 Mayıs 1913 tarihli anlaşmada İşkodra ve çevre bölge Avusturya-Macaristan'ın, Valona ve çevre bölgesi İtalya'nın payına düşmüştür. Aynı şekilde Sırlar Haziran 1913'te Yunanistan ile ittifaka girmişlerdir. Bu ittifak gereği Bulgaristan Makedonya'dan çıkarılacak ve Bulgaristan'a bırakılacak küçük bir kısım dışında, bu topraklar Sırbistan ile Yunanistan arasında paylaşılacaktır. Sırbistan ayrıca, Avusturya-Macarsitan ve İtalya'ya karşı Arnavutluk'u nüfuz bölgelerine ayırıp Yunanistan'la paylaşmayı hedeflemiştir. (Toprak, 2012: 42-53) Bulgaristan, erken davranıp Sırlara saldırmaya karar verir fakat bu saldırı başarısız olur. Romanya da Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve böylece Balkan müttefikleri arasında savaş (II. Balkan Savaşı) başlamıştır. Bu koşullar içinde Enver Paşa'nın yönetiminde küçük rütbeli bir subay topluluğu İTC'nin desteğiyle Temmuz ayında Edirne'yi geri alır. (Zürcher, 1995: 161) Bulgaristan savaşta yenilir. 10 Ağustos 1913'te Balkan devletleri kendi aralarında Bükreş Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre; Tutrakan, Silistre ve Güney Dobruca Romanya'ya bırakılmış, Yunanistan Kavala'yı almış ve Makedonya'nın küçük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmıştır. (Toprak, 2002: 44-51) Ahmet Nedim Servet Tör, kızı için tuttuğu günlükte bu dönemle ilgili şunları yazar:

Balkan Harbi'ne ait olarak, Londra'da, murahhaslar [delegeler] arasında evvelce mukaddimât-ı sulhiye [öz barış sözleşmesi] imza edilmişti. Zâten birçok gayr-i muntazar [beklenmedik] ve ânî vakayı ve hâdisâtla mâlî olan şu harbin mukaddimât-i sulhiyesi de, henüz takarrür edemeyen [karara bağlanamayan] neticesi de, belki şimdiye kadar hiçbir

tarih-i harbin [harp tarihinin] ihtiva etmediği bir şekl-i garîb ve hususîde tecelli-nümâ oldu. [garip ve husûsî bir şekilde ortaya çıktı]. Londra'da imzalanan mukavele metni; asıl harbde alâkadar olan hükümetlerin hiçbir müdahâlesi olmayarak Londra süferâ [sefirler] konferansında hazırlanmış ve fakat mesâil-i maliye [mali işler] Paris Konferansı'na; muamelât-ı hudûdiye [sınırlara dair uygulamalar] mahâlline ve uhûd-ı düveliye [devletler arası anlaşmalar] alâkadar hükümetlere terk edilmek suretiyle mes'ele adetâ bir pamuk ipliğine bağlanmış idi. Dünkü müttefik hükümetler ise bugün Balkanlar da birbirlerini boğmakla meşgul. Bulgarlar, Sırlarla Yunanlılara karşı ilân-ı harb etti. Üç hükümet büyük bir ihtiras ve tehevvürle [öfkeyle] yekdiğerinin üzerine atıldı. "İt dişi, köpek derisi" tâ'bîrine mâ-sadak olacak [uygun düşecek] bir şiddetle boğuşuyorlar. Allah versin, Allah cümlesini müteakıl ve mütemadi muvaffakiyetlere [karşılıklı ve sürekli başarılarla] nail etsin, fakat...(Tör, 2008: 69-70)

Tüm bu kargaşa ortamında Osmanlı Devleti Edirne'yi geri almıştır. Balkan devletlerinin kendi aralarında imzaladıkları Bükreş Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti, Balkan devletleriyle ayrı ayrı barış antlaşmaları imzalar. 29 Eylül 1913'te Bulgarlar ile İstanbul Antlaşması imzalanmıştır ve buna göre Kırklareli ve Edirne Osmanlı Devleti'nde kalacak ve Meriç nehri sınır kabul edilecektir. Yunanistan ile 14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması'na göre Ege Adaları konusunda oluşan uzlaşmama durumu büyük devletlerin kararına bırakılmıştır. 13 Mart 1914 tarihinde Karadağ ve Sırbistan ile antlaşmalar imzalanmıştır. Sırbistan ile imzalanan antlaşmaya, Sultan I. Murat'ın Kosova'da bulunan türbesinin hiçbir şekilde kamulaştırılmaması maddesi özellikle konulmuştur. (Sarınay, 2012: 8-15)

Harbin sonucunda Osmanlı Devleti Avrupa'da büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Balkan Harbi'nden sonra Arnavutluk toprakları 29.413 kilometrekareye, Bulgaristan toprakları 112.563 kilometrekareye, Yunanistan toprakları 108.984 kilometrekareye, Karadağ toprakları 14.562 kilometrekareye, Romanya toprakları 139.018 kilometrekareye, Sırbistan toprakları 88.028 kilometrekareye yükselmiştir. Balkan Harbi'nden önce Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları 169.845 kilometrekareyken, savaş sonunda 28.282 kilometrekareye gerilemiştir. (Toprak, 2002: 44-51)

Reşat Ekrem Koçu'nun *Osmanlı Tarihi'nin Panoraması* adlı eserinde Balkan Harbi'nin tarihi akışı şu şekilde verilir:

1912 8 Teşrinievvel: Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ devletler ile Türkiye arasında Balkan Harbinin başlaması.

1912 15 Teşrinievvel: Türkiye ile İtalya arasında, İsviçre'nin Lozan şehri civarında Uşi'de sulh muahedenamesinin imzası, Metnin hülasası: Türkiye Trablusgarb ile Bingazi'yi, İtalya'da işgal ettiği adaları derhal tahliye edecektir (İtalya, Yunan donanması tarafından işgaline mâni olmak bahanesiyle adaları boşaltıp Türkiye'ye iade etmemiştir).

1912 20-21 Teşrinievvel: Yunan donanması tarafından Bozcaada ve Limni'nin zaptı.

1912 22 Teşrinievvel: Türk garb ordusunun Sırlara karşı Kosova mağlubiyeti, Priştine'nin sukutu

1912 21-23 Teşrinievvel: Türk şark ordusunun Bulgarlara karşı Kırkkilise bozgunu. Edirne'de dahil, gerideki bütün Rumeli topraklarının ve buralardaki ordularımızın merkezle muvasalasının kesilmesi; beş gün sonra Bulgarların Çatalca önlerine kadar ilerlemesi,

1912 24 Teşrinievvel: Garbi Rumeli'nde mağlubiyetin müthiş bir bozgun halini alması ve şehirlerin birbiri arkasından düşmanlar eline geçmesi.

1912 29 Teşrinievvel: Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesinin istifası; yeni hükümetin İttihad ve Terakkiye muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkasının fahri reisi gibi tanılan Kâmil Paşa tarafından kurulması.

1912 1 Teşrinisani: Selânik'te menküb ve mahbus bulunan İkinci Abdülhamid'in İstanbul'a getirilmesi,

1912 8 Teşrinisani: Selânik'in Yunanlılara teslim olması. Garbi Rumeli'nde Yanya müstahkem mevkiinin Yunan ve İşkodra müstahkem mevkiinin Karadağ muhasaralarına karşı fedakarane dayanması.

1912 3 Kânunuevvel: Bulgarlarla Çatalca mütarekesi (Bir sulh anlaşması için ateş kesilmiştir. Bu mütareke zamanında Türkler muhasara altında bulunan Edirne'deki Türk askerini iâşe edemeyecektir. Edirne kumandanı kahraman bir asker olan Mehmed Şükrü Paşadır.)

1912 Kanunuevvel: Bütün Ege adalarının Yunanlılar eline geçmesi.

1912 Kanunuevvel-Kanunusani: Londra'da sulh müzakereleri. Balkanlıların Türkiye'den Midye Enez hattının garbındaki bütün Rumeli ile Ege Denizi adalarını terkini istemesi; Türkiye'nin Edirne üzerinde ısrarı ve Girid adası mukadderatının büyük devletlerin kararın bırakılması ve Arnavutluk'a muhtariyet teklifi. Büyük devletlerin Babıaliye müşterek notası

ve Edirne ile Girid üzerinde ısrar edilmemesi tavsiyesi (17 Kânunusani). Kâmil Paşa hükûmetinin bu ağır şartları ve Edirne'yi feda etmeğe ve sulhu imzaya hazırlanması.

1913 23 Kânunusani: İstanbul'da Babiâli baskını; İttihad ve Terakki'nin silâhlı hükûmet darbesi; Kâmil Paşa'nın istifası; Harbiye Nazırı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın iktidardan düşmesi. Mahmud Şevket Paşa'nın sadareti. (Baskının başında bulunan İttihadçıların «Kahramanı hürriyet» diye geldikleri Harbi Umuminin meşhur Enver Paşası Binbaşı Enver Beydir»; Mahmud Şevket Paşa tarafından kurulan yeni kabinenin büyük devletler notasına red cevabı.

1913 29 Kânunusani: Mütarekenin bozularak harbin yeniden başlaması.

1913 6 Mart: Yanya'nın sukutu.

1913 24 Mart: Edirne'nin sukutu.

1913 31 Mart: Büyük devletlerin ikinci notası ve yine aynı şeraitle hemen sulh akdi teklifi.

1913 15 Nisan: Çatalca cephesinin de çökerek Bulgarların İstanbul kapılarına gelmesinden korkan Mahmud Şevket Paşa hükûmetinin büyük devletler notasını kabul etmesi, ikinci Bulgar mütarekesi.

1913 22 Nisan: İşkodra'nın kahraman müdafii Hasan Rıza Paşa'nın hain Esad Paşa Toptâni tarafından alçakça öldürtülerek bu müstahkem mevkiin düşmana teslimi

1913 3 Mayıs: Balkan Harbinin birinci safhasının sonu. Londra sulh muahedenamesi (metnin hülâsası: Bu muahedenin akdinden Padişah ile müttefik Balkanlı Hükümdarlar ve halefleri, devlet ve tebaaları arasında müebbed bir sulh tesis olunacaktır - Padişah Arnavutluk hariç, Adalar Denizinde Enezden Karadenizde Midyeye kadar olan hattın garbında kalan Avrupa'daki bütün memleketlerini müttefik hükümdarlara terketmiştir- Arnavutluk hududunun tahdidi Avrupa büyük devletlerine bırakılmıştır- Girid adası, Padişah tarafından müttefik Balkanlı hükümdarlara terkedilmiştir; ve keza Adalar Denizindeki bütün adalar müttefik hükümdarlara terkedilmiştir - Terkedilen arazilerden mütevellit mali meseleler Paris'te toplanacak beynelmilel bir komisyona bırakılmıştır – Harb esirleri tebaa zarar ve ziyanları hususi mukaveleler ile hallolunacaktır).

1913 11 Haziran: İtilafçılar tarafından Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'nın vurdurtulması; Mısırlı Prens Halim Paşanın sadareti; İttihad ve Terakki Fırkası'nın en şiddetli baskı devrinin başlaması.

1913 19 Temmuz: Balkanlılar arasında miras paylaşması kavgası Bulgaristan'la Romanya ve yine Bulgaristan'la Sırbistan ve Yunanistan arasında harp. Bundan istifade eden Türkiye'nin Londra muahedesini bozarak Bulgaristan'a hücumu, Edirne'nin geri alınması.

1913 29 Eylül: Bulgaristan'la İstanbul Sulh muahedesi (Metnin hülâsası: Hudud Ege Denizinde Enez'den başlayarak Meriç'i takip ile Dimetoka'nın şimali garbisinden geçecektir. Edirne, Kırkkilise ve Dimetoka Türkiye'de kalmıştır.

1913 14 Teşrinievvel: Yunanistan'la Atina sulh muahedesi (Metnin hülâsası: Bulgaristan muahedesi hükümlerinin hemen aynıdır. Adalar meselesinin hali her iki devlet tarafından büyük devletlere bırakılmışlar, onlar da tarihin kaydettiği eşsiz haksızlıkla yalnız Boğaz ağzındaki İmroz ve Bozcaada ile Akdeniz'de küçük Meis adasını Türkiye'ye iade ederek Türk sularındaki bütün adaları Yunanistan'a vermiştir.)

1914 14 Mart: Sırbistan ile İstanbul sulh muahedesi (Metnin hülâsası: Bulgaristan ve Yunanistan muahedeleri hükümlerinin aynıdır.) (Koçu, 1964: 218-223)

1.1.2 1913-1914 Boykotajı

Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almış ve büyük toprak ve nüfus kayıplarına maruz kalmıştır. Avrupa kıtasındaki topraklarının büyük bölümünü kaybetmiştir. Savaş sırasında bölgedeki Müslüman sivil nüfus ağır bir mezalime uğramış, kaybedilen topraklardan İstanbul'a büyük muhacir akınları yaşanmıştır.

Askerî bozguna ve kayıplara karşın Balkanlar'da yaşanan hezimet Osmanlı kamuoyunda bir uyanışa yol açacak ve milli şuuru ön plana çıkaracaktır. O zamana dek millet-i hâkime konumunda bulunan Osmanlı Türkleri milliyetçilik akımının büyük oranda dışında kalmışken, Balkan Harbi Türkler arasında da milliyetçiliğin güçlenmesine ve yayılmasına yol açmıştır. (Tunaya, 1998: 527-528). Siyasi iktidar olarak İTC de düşünce tarzını ve politikasını değiştirmeye başlamış, Osmanlıcılığı terk ederek Türkçülüğe yönelmiştir. (Tunaya, 2016: 134-140) Balkan Savaşları Osmanlı Türklerinde milli duyguları ön plana çıkarmış ve artık ulus-devlete geçiş sürecini başlatmıştır. Tarık Zafer Tunaya, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Balkan savaşları şer (kötü)'den hayr'ı (iyiyi) doğuruyordu. Balkan saldırısı "milli mefkûre"yi uyandıran şoktu. Türkler artık millet olmaktaydılar. Çünkü korkunç tehlikeler anafonda "ferdiyet" silinmiş, "fert" susmuştu. Milliyetçi Balkanlılarla milletleşen Türklük konuşuyordu, Batı'da Balkanlıların, doğuda Arapların milliyet uğultuları arasında kalan Türkler, birbirlerine daha fazla kenetleniyor, bir yalnız kalabalık olmaktan kurtuluyordu. Milli kin, milli dayanışmayı ve sevgiyi körüklüyor, milli şuurun yaratıcı ve yayılmacı (bir bakıma Turancı) kaynağı oluyordu. Edirne'nin kurtarılışı Orta Asya'da bile yankılar uyandırıyor, bir bayram havası yaratabiliyordu. Türkler milliyetlerini algılamakla yok olmaktan kurtulmaktaydılar. Ailenin dar çemberinden, ümmetin uçsuz bucaksız

yüzölçümünden sıyrılarak, bundan böyle türdeş bir toplumun, yani milletin uğrunda her türüyle özveriye hazırdılar. "Kızıl Elma" ideolojisini "isimsiz kahramanlar" üretmekteydi. (Tunaya, 2000: 561)

Türkler arasındaki uyanış kendini iktisadi alanda da göstermiştir. Milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte iktisat politikaları değişmiş, Türkçülüğün iktisadi düzlemdeki ifadesi olarak “milli iktisat” anlayışı hayata geçirilmeye başlamıştır. Balkan Savaşları’nın sonucu olarak 1913’te başlayan ve 1914 yılına uzanan boykot, milli iktisat anlayışının fiiliyata geçmesidir.

Osmanlı kamuoyu boykot olgusuyla ilk kez II. Meşrutiyet’te tanışmıştır. 5 Ekim 1908’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek’i ilhak etmiş, ertesi gün Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmelere Osmanlı kamuoyunda büyük tepki gösterilmiş ve bu tepki Avusturya ve Bulgar mallarının boykot edilmesi şeklini almıştır. (Toprak, 1994: 297) “Boykot” veya “boykotaj” olarak adlandırılan bu protestolar milli iktisat, yerli üretim ve tüketim, milli şuur gibi kavramları da beraberinde gündeme getirmiştir.

Boykot terimi çoğu dile hiç değişmeden İngilizcedeki yazımıyla “boycott” olarak geçmiştir. Osmanlılar kelimeyi Fransızca’dan alarak “boykotaj” (boycottage) olarak kullanmışlardır. Boykot, tarihin farklı dönemlerinde görülse bile terim olarak İrlanda’da doğmuştur. Uzun yıllar İrlandalı köylüler, İngiliz mülk sahibi sınıfı tarafından çok kötü muamele görmüşlerdir. Köylülerin toprakları alınmış, evleri tahrip edilmiş ve gelirleri açlık düzeyine inmiştir. Bu insanlık dışı eylemler İngiliz toprak ağaları tarafından değil, temsilcileri tarafından gerçekleştirilmiştir. En kötü şöhretli olanlar arasında emekli İngiliz Ordusu kaptanı, 1873’ten beri Mayo İlçesi’nde Lord Erne için emlak müdürü olan Charles Cunningham Boycott vardır. (Friedman, 1999: 5-8) Boycott’un arazi kiralarını ödemekte güçlük çeken çiftçilerle ilişkileri, yaptığı baskılar yüzünden bozulmuştur. Charles Parnell’in tavsiyesi üzerine çiftçiler artık Boycott’u dışlamıştır. “Boykot” terimiyle ilgili Amerikalı gazeteci James Redpath, *Western History* dergisinde O’Malley Baba ile arasında geçen diyalogu şu şekilde aktarır:

Baba John O'malley ile yemek yiyordum ve bana neden yemediğimi sordu. Bir kelime için rahatsız olduğumu söyledim. "bu ne?" diye sordu Baba John. "Peki" dedim, "Bir insan, bir toprak gaspçısını dışa vurduğunda buna aforoz diyoruz ama Boycott gibi bir

ev sahibine veya toprak ajanına uygulanan dışsallığı ifade etmek için tamamen farklı bir kelimeye sahip olmalıyız. Ostracism (sürgün, dışlama) olmaz. Köylüler kelimesinin anlamını bilmiyordu ve hiçbir şey düşünemiyordum. " "hayır" dedi Baba John, "Ostracism (dışlama) olmaz" Aşağıya baktı, alnına dokundu ve sonra içeri girdi. "Onu boykot etmek, demek nasıl olurdu? (Friedman, 1999: 5-8)

James Redpath, bu olay için “ostracism” (sürgün, dışlama) kelimesini kullanmayı düşünmüşse de Charles Cunningham Boycott’un adından mütevellit “boykot” kelimesini kullanmıştır.

Boykotlar tarihin farklı dönemlerinde farklı coğrafyalarda görülmüştür. Örnek verecek olursak; 1908 Osmanlı Boykotu ile nedenleri, etkileri ve sonuçları bakımından önemli benzerlikler taşıması hasebiyle iktisadi temelli olan İran Tütün Boykotu ve Çin Boykotu, siyasi temelli olan Mısır Boykotu sayılabilir. (Çetinkaya, 2014: 69-95) Osmanlı Devleti ise terim olarak boykotu ilk kez 1908 yılında kullanmıştır. Boykotla beraber, onun yerine çeşitli kelimeler de kullanılmıştır. “Harb-i iktisadi, mukaata, aforoz” gibi eşdeğer kelimeler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Boykotaj Cemiyeti’nin diğer adı da Harb-i İktisadi Cemiyeti’dir. (Çetinkaya, 2003: 34-35) “Boykot” ve “harb-i iktisadi” en çok kullanılan terimler olmuştur.

Ekim 1908’de Avusturya-Macaristan Bosna Hersek’i ilhak ettiğinde “Osmanlı ordusunun o sıradaki durumu Avusturya’ya karşı kuvvete başvurma olanağı vermiyordu. Kaldı ki iç durum da güven verici değildi.” (Yavuz, 1978: 163) O nedenle tepki sivil düzlemde verilmiş, halk, protesto gösterilerine başlamıştır. “Avusturya mallarına karşı boykot düzenlemişlerdir. Boykot (Avusturya’yı sarstığı kadar Avusturya mallarını ithal eden Rum ve Ermenileri de sarsmış olmakla beraber) oldukça etkili olmuş ve Osmanlıların uğradıkları siyasal zararı mali açıdan telafi etmişti. Bu boykot, liderlerin halkı büyük çapta seferber etmeye giriştiği bir yeni siyaset tarzının ilk örneği olduğu için de ilginçtir.” (Zürcher, 1995: 154)

Hüseyin Cahit Yalçın, anılarında o dönemi şöyle anlatmıştır:

Avusturya’ya karşı hiçbir şey yapamamak hırsı içinde kendimi yerken ufak bir öğ yolu gözlerimin önünde canlandı. Bu, Avusturya mallarını boykot etmektir. Sofya’dan İstanbul’a döner dönmez ilk yazdığım makale şöyle başlıyordu.: “Osmanlıların dinginlik içinde çalışmak ihtiyacını duydukları şu sırada aşağılık, pis bir tutkuyla Bosna–Hersek

üzerine saldıran Avusturya'nın çürük mallarını almayınız!.. Osmanlıların bütün uygar devletlerden, uygar uluslardan iyi niyet, yüreklendirme, özendirme bekledikleri bir sırada, ulusun öz sevgisine haince bir vuruşta bulunan Avusturya'nın kalp mallarını almayınız! Osmanlılar, hükümet ve yönetimleri adalet ve haklılık temellerine dayamak için çalışırken içte bir karışıklık, dışta bir savaş çıkararak baskı düzeninin geri gelmesini sağlamak düşüncesiyle hakkı, insanlığı, sözleşmeleri ayaklar altına alan Avusturya'nın pis mallarını almayınız! Evet, Avusturya'dan ne geliyorsa kumaş, giysi, çorap, mendil, fanila, hiçbirine bir Osmanlı parası vermeyiniz! Bugün Avusturya, gösterdiği zebunküştükten, alçaklıktan, uygarlığın vicdanı karşısında nasıl ayıplanası ve aşağılıksa, ülkemize doldurduğu kalp, kendileri çürük, dayanmaz, işe yaramaz malları da pazarlarımızda, dükkanlarımızda öyle hor görülmüş, aşağılık dursun!.. (Yalçın, 2000: 65-66)

Osmanlı Devleti'nden hammadde alan Avusturya, kendi fabrikalarında ürettiği ürünleri de Osmanlı'ya ihraç etmektedir. Boykotla birlikte, başta fes olmak üzere pek çok Avusturya ürününün ülkeye sokulması engellenmiştir. Boykot silahı, kamusal alanda pek çok örgüt veya grup tarafından desteklenmiştir. Hükümet, İttihatçılar, tüccarlar ve liman işçileri en önde gelen gruplardır. Araç olarak afişler, duyurular, gazete yazıları, risaleler v.b kullanılmıştır. Avusturya malları dönem gazetelerinde (*Tanin, Sabah, İttihat, İkdam, Gave* v.s) çıkan yazılarla boykot edilmiştir. (Quataert, 1987: 104) “Boykotu en fazla teşvik eden ve hatta örgütleyen Osmanlı basını boykot süresince Avusturya ve Bulgaristan'da meydana gelen zarar, telaş ve tepkileri özellikle o ülkelerin gazetelerinden yaptıkları alıntılarla duyurmuştur.” (Çetinkaya, 2014: 175)

Kâzım Nâmi Duru, hatıralarında 1908 Boykotu ile ilgili şunları yazmıştır:

Meşrutiyetin ilânını, pek önemli iki hâdise takip etti. Bunlardan biri Bosna – Hersek vilâyetinin Avusturya – Macaristan hükümeti tarafından İmparatorluğa tamamıyla ilhakı, ikincisi de Bulgar Prensi ve Rumeli Şarki Valisi Prens Ferdinand'ın Bulgaristan Krallığı'nı ilân etmesiydi. Birinci hâdise bize pek ağır geldi; bunun üzerine memleketimiz halkı Avusturya – Macaristan'a karşı boykotaj hareketine girişti. O vakte kadar çoğumuz boykot, boykotaj kelimelerinin manalarını bilmiyorduk; birden öğreniverdik. Avusturya – Macaristan, bize birçok eşya satıyordu; bunların başında fes geliyordu. Avusturya – Macaristan mallarını boykot edince, yani bu malları, satın almamaya, hele halk çoğunluğu fes yerine keçe külâh giymeye başlayınca Avusturyalılar telâşa düştüler. Babiâli hükümeti daha İttihat ve Terakki Fırkasının eline geçmemişti, Avusturya-Macaristan hükümetiyle müzakerelere girişti; nihayet iki taraf anlaştı, pek iyi hatırlayamadığım bazı menfaatler karşılığı olarak, Bosna – Hersek üzerindeki hakimiyet hakkından vazgeçti. Zaten bu hak, lâfta kalmıştı; çünkü bu memleket parçası içinde bir tek Türk jandarması bile; yoktu; askerî

ve sivil her türlü idare Avusturyalıların elinde idi. Bu antlaşmadan sonra millet bu boykotajına biraz daha devam etti; sonra başka yapılacak bir şey bulunmadığından, hıncını içinde saklayarak boykotajdan vazgeçti. (Duru, 2017: 42-43)

Erdal Yavuz, 1908 Boykotu'nun Avusturya'ya karşı bir baskı unsuru olmasının yanında, Osmanlı'nın iç dinamiği açısından da önemli bir faktör olduğu görüşünü öne sürer:

1908 Boykotu ile Osmanlı tarihinde ilk kez halk bir dış hedefe karşı bilinçlendirilmeye çalışılmış ve kolektif eylem için örgütlendirilmiştir.

O zamana dek merkezi iktidara karşı bile yine merkezi örgütlerin yukarıdan aşağı işleyen karar mekanizmasının sınırları genişledi. Yer yer kendiliğinden oluşan yerel boykot örgütlerinin göreceli de olsa kararlarda söz sahibi olduğu görüldü.

Ekonomide ulusallık sorunu da yine bu boykotla birlikte güncellik kazandı ve Türk siyasal yaşamına girdi. Bu olayı birbiri içinde iki boyutta ele alabiliriz. Birincisi, meşrutiyet kadroları ile sermayenin belirli bir kesimi arasındaki ilişki, diğeri de geniş anlamda ekonomik ulusçuluk deneyleri.

İttihat ve Terakki hükümleri de yerli burjuvazinin koruması ve yatırımlarının desteklenmesi konusunda bazı adımlar atmaya çalıştılar. 1903- 1908 arası dönemde kurulan ulusal sermayeli anonim şirket sayısı 13 iken 1909-1914 yılları arasında 30 yeni anonim şirket bunlara ekleniyor ve 1908-1913 yılları arasında sınaî istihsal %40 oranında artmıştır.

1909 yılının Ocak ayının sonlarına gelindiğinde boykot yavaş yavaş etkisini kaybetmiş, 27 Şubat'ta da Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul'da boykotun sonlanmasına yönelik anlaşma imzalanmıştır. (Yavuz, 1978: 172-173)

1909-1911 yıllarında ise Yunanistan'a yönelik boykot uygulanmıştır. Boykotun sebebi, Yunanistan'ın Girit adası üzerindeki istekleri ve Osmanlı tebaası olan Rumları kendi lehine yönlendirmeye çalışmasıdır. 1909 yılının Ağustos ayında başlayan boykot hareketi kısa sürede sona ermiştir. 1910 yılının Haziran ayında yine aynı nedenlerden dolayı Yunanistan'a karşı boykot yeniden başlamış, 1911 yılının Kasım ayında sona ermiştir. (Kerimoğlu, 2006: 91-107)

1912-1913 yıllarını kapsayan Balkan Savaşları birçok gelişmeyi, sorunu ve toplumsal olayı da beraberinde getirmiştir. Yeni boykot dalgası da bunlardan biridir. 1913-1914 Boykotajı özellikle Rumlara, küçük ölçekte Bulgarlara ve Ermenilere karşı

yürütülmüştür. Yunanistan ile Osmanlı arasında adalar sorunu, Makedonya Müslümanlarının sorunları siyasal olarak gerginlik yaratmıştır. Türkçe basın, siyasal gerginliğin içerisinde milli ve dini hissiyatı körükleyerek haberler yapmıştır. (Çetinkaya, 2015: 169)

Türk milliyetçiliği Balkan Harbi'nden sonra önem kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912'ye kadar uzlaşan unsurları 1912 sonrası çatışan ulusal kimliklere dönüşmüş, ortak coğrafyayı gerektiren imparatorluktan ulus-devlete geçiş bir tür ulusal türdeşliği gündeme getirmiştir. 1908 boykot hareketinden itibaren “milli iktisat” kavramı yer edinmeye başlar. Bir başka deyişle Osmanlılık, Balkan Harbi'yle son bulur. Balkan Harbi, Osmanlı Müslümanı'nın iktisadi uyanışında ya da o günkü deyişle intibah-ı iktisadîde de bir dönüm noktası olur. (Toprak, 2017: 162)

Yunanistan'ın izlediği Helenizm politikası, Osmanlı vatandaşı Rumların bir kısmının Atina'ya bağlılıklarını güçlendirmiş, İTC'nin 1908'den beri uygulamaya geçirmeye çalıştığı “ittihad-ı anasır” politikası başarısızlığa uğramıştır. (Kerimoğlu, 2018: 159) Unsurların birliği anlamına gelen “ittihad-ı anasır” Balkan Harbi'nden sonra önemini tamamen yitirmiş, onun yerine Türkçülük politikası ön plana çıkmıştır. Balkan Harbi diğer savaşlardan farklı olarak eski Osmanlı tebaası olan unsurlarla yapılmıştır. (Toprak, 2017: 163) 1913-1914 Boykotu'nun diğer boykotlardan farkı da Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı yürütülmüş olmasıdır. Rumların hedef alınmasının sebebi, Osmanlı uyruğundaki bazı Rum vatandaşların savaş sırasında Yunanistan'a yardımda bulunmalarıdır. (Kerimoğlu, 2006: 91-107) Yunanistan'ın Balkan Harbi'ndeki başarısı kısmen Osmanlı Rumlarının desteğiyle gerçekleşmiştir. Büyük bir zırhlı savaş gemisinin Görüceli Osmanlı Rumu Averof tarafından Yunanistan'a hediye edilmesi o dönem çok gündemde kalmıştır. “Averof” adı verilen bu zırhlı Osmanlı donanmasını savaş sırasında çok zor durumda bırakmış, Osmanlı donanması Ege'ye açılmamış, Ege'deki adaları savunamamış, Rumeli'ye asker sevki yapılamamıştır. Averof zırhlısı örneği tek değildir. Osmanlı Rumları Yunanistan'a sürekli bağışta bulunmuşlardır. Yunan ordusunun donanımında bu bağışların önemli bir payı vardır. (Toprak, 1985: 179-199) Ahmet Nedim Servet Tör, kızına yazdığı günlükte Rumların maddi olarak Yunanistan'a yardımıyla ilgili şöyle yazar:

Diyorlar ki Rumlar, bütün kazançlarından mühim bir kısmını Yunan hükümetine gönderirlermiş. Ah Nevhîz; senin de, bu Rum sütineden böyle büyük ve şâyân-ı tebci [yüceltmeyi hak eden] bir haslet-i fedâkârîye tevârüs edebilmeni [fedakârlık özelliği kazanabilmeni] ne kadar isterim? Yunanistan'a kendi teberruâtıyla [bağışlarıyla] kazandırdığı bir sefine [gemi] yüzünden mağlubiyet-i bahriyemizi ihzâr eden [bahriyemizin yenilgisini hazırlayan] Göriceli Avarof nâm Rum'un yanında bizim elyevm servetleriyle iştihâr eden [ünlü olan] Sait ve Gazi Muhtar Paşalarla sâir ricâlimiz, ne kadar âdi, ne kadar sefil bir mevkide bulunuyorlar. Sen kızım, öyle temenni ederim ki, on, on beş defa makam-ı sadâreti ihrâz etmiş Said Paşalar değil, bütün servet-i mesaisini [kazancını] memleketin en küçük bir ihtiyâcına karşı fedâda zerre kadar tereddüd etmeyecek, Avarof tabiatlı cesur ve fedâkâr evlâtlar yetiştirirsin. Öyle Avarof ki bütün Yunanistan; bugün hâricde dâhilde yüzlerce, binlerce emsâline mâlikiyetle bi- hakkın iftihâr edebilir! (Tör, 2008: 93)

Osmanlı topraklarında ticaret daha çok Rum vatandaşların elindeydi ve bu koşullar altında iktisadi uyanış (intibah-ı iktisadi), yani Müslüman-Türk unsurların ticarete atılması gündeme geldi. Boykot Müslümanlara dağıtılan risalelerle ve basın kanalıyla kısa sürede etkisini göstermiştir. Yabancı ve Rum işletmelerin boykot edilmesi, Müslümanların ticarete atılması için yazılı ve sözlü çağrılarda bulunulmuştur. Boykot karşısında Fener Patrikhanesi Adliye Nezareti'ne tehditkâr bir dil kullanarak mazbata vermiştir. (Toprak, 2017: 161-172) Hüseyin Kâzım Kadri Bey, Patrikhane'yi *Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil Midir?* başlıklı risalesiyle protesto etmiştir. Hüseyin Kâzım, Patrik'e hitaben kaleme aldığı risalede önce Patrik'in niyeti hakkında bilgi verir:

Patrik, ağzının içinde bir şeyler çiğneyip duracağına demeli idi ki: “Müslümanlarda intibah-ı iktisadi devam ettikçe Müslüman Rum'un yanında para kazanmağa çalıştıkça benim yapacağım Avrupa devletlerine müracaattır. Vakıa bu müracaat, sıfat-ı tabiiyyete ve Osmaniyete yakışmaz. Fakat bu takdir meselesidir. Eslafım içinde bu zemimeyi ihtiyar edenler pek çok vardır. Ben de bunlar gibi yapıyorum.”

Yani Patrik, diyor ki: “Müslümanlar, aç kalsın. Yorgi kazansın. Mehmed aç kalsın, dışarıda boynu bükük, sarraf Mihalın, bakkal çerçi Manolun dükkânında otursun. Üç kileye bir guruş alsın, dilensin, hakir olsun... Bir Yorgi kazansın, Avarof'a versin... Eterya'ya versin.

Daha sonra Patrik'e seslenerek boykotla ilgili bilgi vermektedir:

Patrik Efendi! Boykot yoktur. Asr-ı hazırın mübda'atından olan (boykot)un şerait-i ilmiyesini düşünmek ortada bir boykot olmadığını anlatır. Boykot yoktur. İntibah-ı iktisadi vardır. Hayat kavgası vardır. Yaşamak emeli vardır.

İyi bilin Patrik Efendi! Boykot yok, vazife, intibah, borç vardır. Biz kimseye cebr etmeyiz. Cevr etmeyiz. Evvela dinimiz men' eder. Saniyen hükümetin vazifesi de budur. Fakat hükümet de intibah-ı müslimine mani olamaz. Kudreti haricindedir. Siz çalışırken, biz oturamayız. Siz para kazanırken biz dilencilik yapamayız. Siz bu memleketin mukadderatına hiçbir ta'alluk göstermezken biz sizinle alakadar olamayız. Elimizdeki ekmeği başkasına veremeyiz. Müslümandan alışveriş ederiz. Müslümana yardım eyleriz. Müslümanı severiz. Müslümandan alışveriş etmeyene la'net eyleriz. Allah, yekdiğerine muavenet eden Müslümanlara va'd-i muavenet eylemiştir. Biz Allaha inanırız. Tarik-i hakkı biliriz. Haktan, ayrılanlara da hidayet için dua ederiz. Emin olun sizi de duadan unutmayız Patrik Efendi! (Kerimoğlu, 2006: 101-105)

Boykot ile ilgili başka risaleler ve broşürler de yayımlanmıştır. Bu broşürlerin yazarlarından biri de Harbiye Nezareti'nde başkâtip olarak görev yapan Ahmet Nedim Servet Tör'dür. Kızı Nevhîz için yazdığı günlükte bu broşürlerle ilgili bilgiler vardır. (Odabaşı, 2019: 5-6) Tör, bastırıldığı ve dağıttığı risalelerle ilgili şunları yazmıştır:

Bulgarlar ve Yunanlılarla akd-i musâlaha olundu [barış antlaşması yapıldı]. Harb münasebetiyle memleketlerine giden birçok Bulgarlarla Yunanlılar peyderpey İstanbul'a gelmeye başladı. Zâten Müslümanları iktisâden pek kuvvetli bir çember içine almış olan milel-i gayr-i müsleme [gayri müslim milletler] ve hassaten Rumların ve Yunanlıların bizim topraklarımızda kazanmış oldukları paralarla Yunan hükümetine öteden beri vâki olan muavenât-ı nakdiyesiyle ihrâz edilen [parasal yardımlarıyla kazanılan] galibiyet, gönlümüze pek girân [ağır] gelmişti. Câhil halkımızın, bunca felâketlerden sonra yine o mağazalardan ayrılmayacakları da pek tabîi görülüyordu. Belki kızım, siz, kendi emtia-yı dâhiliyemizi [yerli mallarımızı] hakîr görmenin ne demek olacağını takdir edemeyeceksiniz. Hâlbuki biz, yani şu zamanın adamları, başımızdaki festen, kurdeleden ayaklarımızdaki çoraplara, kunduralara varıncaya kadar kâmilin Avrupa emtiası içinde bulunuyoruz ve bunları da bir Müslümandan değil, Hristiyan'dan ve hasaten Rumlardan alıyoruz. Onlar da, bizden kazandıkları paralarla Yunan hükümetine zırlılar hediye ediyorlar!

Halkımızı artık biraz da yerli mallarına ve semere-i ticaretlerini [ticaretten kazandıklarını] yine bizim memlekette kullanacak Müslüman tüccar ve esnâflara tergîb [isteklendirmek] için ikaz etmek lâzım idi. Gazetelerin üstü kapalı yazdıkları şeyler ve buna dair neşredilen eserler, hemen hiçbir te'sir yapamıyordu. Ben, ekseriyet-i uzması [büyük çoğunluğu] ve hassaten taife-i nisâsı [kadınları] gazete okumayan ve hele para ile satılır

kitaplara metelik vermeyen bu koca şehir halkına, maksad-ı malûmu zor ile anlatacak bir çâre düşündüm. Felâketlerimizi ve esbâbını gayet açık bir lisân ile yazarak meccânen [parasız olarak] dağıtmaya karar verdim ve derhâl *Müslümanlar'a Mahsûs* diye küçük bir risalecik yazdım.. İki bin nüsha bastırdım ve herkese dağıtmaya başladım. Az zamanda gördüğüm te'sir o kadar büyük oldu ki, bu risaleciğe biraz şey daha ilâvesiyle ve tahkik edebildiğim kadar Müslüman ticarethânelerinin dahi bir cetvelini tanzim ile yeniden bastırmaya karar verdim. Masârif-i tab'iyeye [basım giderlerine] bazı ticarethânelerce de iştirâk olunarak şimdilik yirmi bin nüsha meydana çıkarabildik fakat bunun karîben birkaç yüz bin nüsha basılacağına ve bütün Anadolu'ya dağıtılacağına pek eminim. Çünkü vâki olan talep o kadar çok ki, bir milyon nüsha bile yetismeyecek ve te'sirâtı o kadar şiddetle mahsûs [duyuluyor] ki, bütün ticarethâneler ister istemez yardım edecek. Zâten ben, bundan hiçbir istifâde-i maddiye aramıyorum, halka meccânen dağıtıyorum fakat tüccarlara para ile veriyorum. Bu işe teşebbüsüm ancak bir ay kadar olduğu hâlde, beş on Rum esnâfının muhtelif semtlerde terk-i ticaret etmiş olduğunu istibşâr ettim [haber aldım]. Ortaya attığım şu minimini tohum, zemin ve zamanı pek müsait bularak az zamanda pek büyük semereler verdi. Son defa bastığımız yirmi bin nüsha da bir kere dağıtılsa, kaviyyen [kuvvetle] zannederim ki, top atacak Rum ticarethâneleri pek çok olacaktır.(Tör, 2008: 122-124)

Ömer Seyfettin de *Ticaret ve Nasip* adlı risalesinde “sanat, ticaret, zenginlik yabancı Avrupalıların yahut Hristiyanların elinde” diyerek Türklere çağrıda bulunur:

Türk gençliğine diyorlar? Diyorlar ki: Bizde sanat ve ticaret yok! Hepiniz tüccar ve sanatkâr olunuz. Demircilik öğreniniz. Bakkal dükkânları açınız. Kundura ve çizme yapınız! Terzilik ve ciltçilik evleri tesis ediniz. Yalnız para kazanmasını düşününüz, para biriktiriniz! Bankaları ellerinize geçiriniz! Meşrutiyet'ten sonra bütün gazeteler, başmakale yazan bütün muharrirler, âlimler, fazıllar, mütefekkirler bu ezeli öğüdü etmekten usanmadılar. Hatta bazıları kanmadı. Kitaplar da bastırdı. Bu büyük adamların maksadı Türklere, yani asırlardan beri askerlik yapmış, askerlikle yaşamış ve hâlâ askerlikle yaşayan bir millettten "sun'î bir Beni İsrail" milleti vücuda getirmektir. Bu emel. Tanzimatçıların Şarklı Türkleri birdenbire Avrupalı bir millet hâline koymak hususunda besledikleri ham hayalden daha boştu. Kimse onları dinlemedi Hayat, tarihin -o asla değiştirilemez sanılan- müthiş cereyanı aktı gitti Türk tüccarlar, Türk sanatkârlar. Türk sermayedarlar türeyemedi. Bunun aşağı yukarı, göze görünen sebepleri şunlar idi: 1. Türklerin iktisat ve hesap işlerinden anlamamaları 2. Arz ettikleri mala talep vaki olmadığı. 3. Şirket teşkil edememeleri. 4. Teşebbüsçülerden çoğunun iflâsı

Türkler, yukarıda kısaca saydığımız tesirlerin altında ticaret nasibinden, ticaret isteğinden mahrum kalmışlar. Onların yeni girdikleri yolda muvaffak olmaları için en lâzım olan şey "millî mefkûre"nin tasavvurudur. Türkler bugün "ferden" zengin olmak için iktisat ve ticaret âlemine atılmıyorlar. Onları bu yola sevk eden şey Türklük mefkûresidir. Türkler

artık Türk olduklarını ve Türk'ten başka hiçbir millet olamayacaklarını anladılar. Bu "Türklük" için de nasıl donanma, ordu lazımsa ticaret ve iktisat da öyle lâzım olduğuna kandılar, iman ettiler. Şahsi hislerini, arzularını terk ettiler. Hatta fedakârlık yaptılar. Mefkûreden doğan iradeleriyle hislerine galebe çaldılar ve ticaret âlemine atıldılar. Türklüğü, Türk düşmanlarının ticaret ve iktisat âlemlerindeki kuvvetleri tehdit ediyordu. Türk düşmanlarının ordularına karşı nasıl Türk orduları karşı geliyorsa Türk düşmanlarının tüccarlarına karşı da Türk tüccarları karşı gelecektir. İktisatça istiklâlîmiz yok. Düşmanlarımız, hususuyla Yunanlılar bizi sağmal bir inek yerine koymuşlar. Bugün sağıyorlar, varımızı yoğumuzu çekiyorlar. Ceplerimizde para, köylerimizde ekmek, şehirlerimizde sanat bırakmıyorlar. Nihayet bizim takatimizi tamamıyla bitirip ihtiyar bir inek gibi bizi öldürecekler ve sonra aralarında Rumeli gibi paylaşacaklar. İşte hakikî Türkler, duygulu ve şuurlu Türkler bu yakın tehlikeye karşı gözlerini kapıyorlar. Siyasî bozgunun ve ölümün başlangıcı olan iktisadî bozgunun vatanlarını kurtarmak için şimdiye kadar tenezzül etmedikleri ticarete atılıyorlar. Maksatları yalnız şahısları değil, kendileri zengin olarak vatanlarını düşmana haraç vermekten kurtarmaktır. Ve bu emeli de millî "Türklük mefkûresi" doğurdu. Bu mefkûre milletin fertlerindeki dağınık ve gagesiz arzuları topladı, yuttu, herkesi bir vücut hâline koydu. Mefkûre bir tohumdu. Milletin vicdanına düştü. Bu anı idi. Şimden sonra taazzuv edecek. Taraf taraf Türk tüccarlarının yetişmesi, Türk zenginlerinin çoğalması, Türk bankalarının açılması ordularımızın ileriye doğru atılacağını, düşmanlarımızdan öçlerimizi alacağını bize müjdeleyecek. Türk ticareti "Türklük mefkûresi" ile beraber yürüyecek, beraber yükselecektir. Hâsılı; Türklerdeki bugünkü ticaret ve iktisat fikri "Türklük mefkûresi"nden başka bir şey değildir. (Polat, 2016: 412-424)

Dönemin propaganda faaliyetlerine bir örnek de Ahmed Cevad [Emre] tarafından hazırlanan *Kırmızı Siyah Kitap*'dir. *Kırmızı Siyah Kitap*, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşı sırasında en kötü günlerde, Edirne muhasarası sürerken kaleme alınmış ve derlenmiş yazılardan oluşan, ender bulunur bir propaganda yayınıdır. Kitabın, dönemin İttihatçı Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Neşr-i Vesaik Cemiyeti'ne gönderilen yazılı bir emirle yayımlanmış olduğu anlaşılmaktadır. (Karakışla, 2002: 60-63) Kitapta, Yunan mezalimi üzerinde durulduğu gibi milli iktisat üzerinde de durulmuştur. Yabancı basından alınan görseller kullanılmış, Müslümanlara seslenilmiştir. "Osmanlı Kadınına" başlıklı bölümde de kadınların en az erkekler kadar vatan savunmasında görev alması ve milli iktisada önem vermeleri gereği üzerinde durulmuştur:

Ey bu kitaptaki mezalimi, faciayı okuyacak veya okunurken dinleyecek Osmanlı kadını! Biliyorum ki, çok defa gözlerin yaşaracak, sıcak gözyaşların yüzünü yakacak, yüreğin burkulacak. Dilinden lanetlemeler ve beddualar saçılacak. Fakat vazifenin bununla sona ermiş olacağını zannedersen aldanırsın. Erkeklerin zaafı ne derece mühim ve müşkil ise kadınların da vazifeleri ehemmiyet olarak onlardan aşağı kalmaz. Erkekleri doğuran, büyüten, kalplerini ve ruhlarını terbiye eden sizlersiniz. Evlatlarınız sizin ağzınızdan vatan kelimesini en üstün bir mukaddes ve yüceltme ile iştizmezse "vatan için kanımızı, canımızı feda etmek" vecibesi sizin müşfik kalbinizden kopan samimi bir tavır ile evlatlara tavsiye edilmezse hakiki bir vatanperver nesil yetişemez. Valideler, beşikteki, yavrularını paşa olmak hayaliyle, cariyelere, arabalara sahip olmak gibi bencil temennileri telkin eden ninnilerle uyutmakta devam ederse, biraz daha büyüyünce vücutlarını pamuklu hırkalara, gömleklere sararak çürümeye mahkum kılsa, onları tehlikeli oyunlardan, idmanlardan alıkoyarsa, abur cuburla midelerini bozar, sıhhatlerini berbat ederse tütün, içki, kumar gibi kötü alışkanlıklara alışmalarına fırsat verirse işi, düzeni, araştırma ve incelemeyi erkenden sevmelerine özen göstermezse, okullarının mükemmeliyeti için her türlü fedakarlıklara katlanmazsa, memuriyeti, katipliği veya kılıklı meslekleri bütün serbest mesleklerin ve sanatların üstünde sanmakta ısrar hakiki hüner ve marifetin sanat ve ticaretin, ziraatın kıymetini takdir etmezse elbette memlekete faydalı evlatlar, elbette bu hasta vatanın yaralarını saracak müdafaasını temin edecek fedakar ve kıymetli gençler yetişemez. Valideler, kızları için mutlaka "üstü başı temiz, adam akıllı" damatlar aramakta, tacir veya sanatkar, bakkal çakkal, çiftçileri "bağcı kılıklı herif" adıyla küçük görmeye devam ederse, valideler evlatlarını askerlikten kurtarmak için bedel-i askeri hazırlar veya gayretsiz memurların kötü davranışlarından endişelenen olursa ve bunu yaparken vatanın en büyük tehlikelere maruz kaldığını düşünmezse elbette bizim için en küçük kurtuluşu bile temin etmek mümkün olmaz. Ey idarecileri, memurları, zabıtları, vezirleri, paşaları doğuran bahtiyar analar, bir de Anadolu'da bin bir çeşit mahrumiyete katlanan, temmuz güneşiyle kavruken, ellerini dikenlerden, taşlardan esirgemeyen mütevekkil, muzdarip, mütehammil hemşirelerinize bakınız ve onlardan ibret alınız, Onlar evlatlarının "kan borcunu" ezelden biliyorlar ve bunu ödemenin memleketin selameti, kendi namuslarının -çünkü biçarelerin ondan başka şeyleri yok- muhafazası için elzem olduğunu büyük bir kanaatle yavrularına söylüyorlar. Onları öyle bir gün için yetiştiriyorlar ve muharebe zamanı geldiği vakit torbalarına yarı toprakla karışık kara çavdar unundan yapılmış birkaç simit doldurup onları selamete uğurlarken, arkalarından yemenileriyle birkaç sıcak gözyaşı siliyorlar. Ey şehirli hanımefendiler, sizin birkaç binden ibaret evlatlarınızdır ki, memleketin bütün kuvvetlerini idare ediyor, memleketin mukadderatını elleri arasında tutuyor. Eğer siz de taşralı hemşireleriniz gibi evlatlarınızı vatan için barışta ve savaşta fedakârlık etmeye, kanını dökmekten çekinmemeye özellikle vatanın her türlü ihtiyacını anlamaya ve bertaraf etmeye hazır bir halde yetiştirirseniz, ruhlarını vatan, din ve millet aşkıyla bu mukaddes işlerin hararetiyle ısıtıp harekete geçirmeye muvaffak olursanız vatan hiçbir düşmandan korkmaz.

Valideler, evlatlarınızın boş durmasına müsaade etmeyiniz, tembelliğe rehavete düşmelerine meydan vermeyiniz, tembellik ve gevşeklik işte biz Osmanlıları mahveden "kanlı fenalıklar" bunlardır. Çünkü bunun akıbeti alçaklık, hilekarlık ve aşağılanmadır. Ey Osmanlı valideleri açık ve acı hakikati anlayınız ve evlatlarınızın ruhuna telkin ediniz. Bu vazifeleri layıkıyla anlayabilecek valideleri iyi mektepler yetiştirebilir. Analar babalarla beraber böyle mekteplerin vücuda getirilmesine itina etmeli ve kızlarını göndermeye, layıkıyla okutmaya ciddi bir çaba göstermelidir. Kadınların vatana karşı vazifeleri bunlardan da ibaret değildir; kadınlar evlerinin içinde işsiz, avare bir hayat geçirmekle vatana büyük zararlar veriyorlar. Bez dokumak, halı işlemek, çorap örmek, dantela, nakış, dikiş, biçki ve daha birçok faydalı işler vardır ki, kadınlarımız onları yavaş yavaş terk etmekle her sene milyonlar paralarımızın ecnebilere verilmesine neden oluyorlar. Bir memleketin parası mütemadiyen başka memleketlere kaçacak olursa o memleket fakir düşer nihayet başka memleketlere borçlanarak onların esareti altına girer. Kadın bir de evinin birçok eşyasını kendisi satın aldığı için bunları tedarik ederken vatana karşı olan vazifelerini düşünmelidir. Bu vazifelerde yabancılardan alışveriş etmemekle "yerli malı" aramakla ve yerli malların biraz zerafetsiz veya zevkinize uygunsuz olmalarına bakmamakla yerine getirilmiş olunur. Ecnebi tacirler her gün yeni yeni şeyler çıkartarak bizi çocuklar gibi aldatıyorlar. Görün erkeklerimiz, görün kadınlarımız bu her gün değişen modalara ehemmiyet vermez de, onlar yerli malı kullanmakta mümkün olduğu kadar muhafazakarlık gösterecek olursa vatanın iktisadi gücü pek daha seri olarak artar. Kadınlarımız iktisadi gücün en birinci sebebinin vatani müdafaa olduğunu bir an akıllarından çıkarmazlarsa, sarf edecekleri her onluk için iki kere düşünür ve idareli olmaya gayret ederler. Moda! Fakat zeki ve güzelliğe düşkün hanımlarımız istedikleri takdirde yerli kumaşlardan güzel mallı modeller icadında dahi maharet gösterebilirler, Modanın mutlaka Avrupa'dan mı gelmesini beklemeli? Düşünülünce böyle bir tabiiyet bile hür ve onur sahibi hanımlarımız için ağır gelmelidir. Milli servetimizin ilerlemesine en üstün bir surette hizmet edeceklerini daha yukarıda söylemiş olduğumuz aile mağazalarının, kooperatif şirketlerinin layıkıyla tesisi de kadınlarımızın erkeklerle teşrik-i mesai etmeleri sayesinde mümkün olabilecektir. Sonuç olarak bizim bir an evvel "ileri ve medeni" yani yaşamaya kabiliyetli bir vatan, bir devlet sahibi olmamız yalnız erkeklerin değil kadınlarımızın da vatan ve millet aşkıyla daima endişelenip daima hazır durumda olmaları lazım gelir. Ey Osmanlı kadını! Yarın pek garip bir gelecekte, düşmanın İstanbul'a girmesini, Anadolu'ya çıkmasını istemezsen evlatlarını, kardeşlerini, kocanı boğazladıklarını görmek felaketinden kurtulmak istersen, murdar heriflerin hakaretlerine maruz kalmaktan korkuyorsan vatana karşı borçlu olduğun mühim ve müşkil vazifelerini bir an düşünmekten ve ifadan uzak kalma. Böylece sen de erkek gibi vatanın ekmeğiyle geçinen bir fertsin ve öyle olmak itibarıyla vatana olan borçların cinsin biraz farklı olmakla beraber, ehemmiyetçe erkeklerin vatani görevlerinden asla aşağı değildir." (Cevad, 2013: 69-72)

İTC, ticari boykotu hem Rum (gerçekte Hristiyan) ekonomik üstünlüğüne karşı bir silah olarak hem de Müslüman girişimini ve girişimcilerini teşvik amacıyla kullanmıştır. (Ahmad, 1996: 110) Ömer Seyfettin 1914 yılında yazdığı *Milli Tecrübelerden Çıkarılmış Ameli Siyaset* risalesinde iktisat ve ticarete başarılı olmanın yolunun milli ve dini değerlere önem vermekten geçtiğini eğer bir Türk bu değerlerden uzak kalırsa başarısız olacağını belirtmiştir:

Milli ve dini mefkûresine bigâne kalan bir Türk ticaret ve iktisatta da muvaffak olamaz. Çünkü bir cemaat ruhuyla yaşayan insanlardan ayrılmış bir fert her türlü muavenetten mahrum kalır. Meselâ Grek ve düşman emellerine hizmet eden, sonra bir Yunanlı ile ortak olan bir Türk ün dükkânına kimse gitmez. Milli ve dini mefkûreden mahrum bir Türk'te azim de olamayacağından hangi işi tutsa muvaffak olamaz. Yeis içinde kalır.

Siyasi ve içtimâî milli müessesesinden uzak kalmış mefkûresiz Türklerin üç ruhiyetleri vardır: 1.Bedkârlık 2.Bedhahlık 3.Bedbinlik (Polat, 2016: 448-449)

1913-1914 Boykotajı, milli iktisadın başlangıcı, fiiliyata dökülmesi sayılabilir. Boykotaj ve milli iktisat beş yıl gibi bir sürede amacına ulaşmıştır. (Toprak, 1985: 182) 1914 yılında kurulan Müslüman Tüccar Cemiyeti, Müslüman tüccarları bir araya toplamıştır. Bu cemiyetin devamı olan, 1922 yılında kurulan Milli Türk Ticaret Birliği Türkiye'deki ticaret odalarının millileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Toprak, 2017: 172)

1.2 Basın

II. Abdühamid döneminde basın üzerinde yoğun bir sansür uygulanmıştır. Sansür, II. Meşrutiyet'e dek tedrici şekilde ağırlaşarak sürmüştür. II. Abdülhamid tahta geçtikten sonra ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 12. maddesi “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” şeklindedir. (www.anayasa.gov.tr) II. Abdülhamid kamuoyunu denetim altında tutmaya çalışmış ve bunun için de sansür aracını kullanmıştır. 19 Mart 1877 tarihinde Babıali'ye yayımlattırdığı bildiride basına hükümet çalışmaları aleyhinde yapacakları yayımlar konusunda gözdağı vermiş ve mecliste hazırlanan basın yasasıyla yakından ilgilenmiştir. Meclis, büyük değişikliklerle yasayı kabul etmiştir. II. Abdülhamid bu değişiklikleri onaylamayı reddederek yasa dondurulmuştur. 1878 yılında kapatılan

meclisle beraber Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanına kadar yeni ve sıkı bir döneme girilmiştir. (Koloğlu, 1985: 85-93) Ülkede hafiye teşkilatı devlet aleyhinde sayılan her hareketi takip ederek Yıldız Sarayı’nı bilgilendirmiştir. (Beyhan, 1999: 65-83) Tüm bu ortam içerisinde basın, kontrol altında ve sıkı tedbirler çerçevesinde varlığını sürdürmüş ve sürekli yayın sayısı giderek azalmıştır. Öyle ki 1879-1887 yılları arasında İstanbul’da her yıl dokuz on yeni yayın piyasaya çıkarken, 1888-1908 yılları arasında yılda ortalama bir yeni yayın çıkmıştır. (Koloğlu, 1985: 87) Sayılar, yoğun sansürle geçen dönemde basının kısıtlı durumunu göstermektedir.

1.2.1 1908-1912 Yıllarında Basın

II. Abdülhamid devrinde uzun süren sansürün ardından, II. Meşrutiyet’le birlikte gazeteler ve dergiler sansürsüz çıkmaya başlamış, basında hızlı bir yükselişe geçilmiştir. 24 Temmuz 1908 tarihinde gazetelerde, seçimlerin tekrar yapılacağı ve meclisin açılacağı resmî bir bildiriyle duyurulmuştur. Dönemin tanıklarından gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, o günleri şöyle anlatır:

24 Temmuz 1908’, (Rumî 1324 yılı temmuzunun on birinci cuma günü). Gazetenin başında ufak bir devlet bildirisi. Anayasanın (Kanun-i Esasî) yeniden uygulanması konusunda padişah buyruğu çıktığını bildiriyor. Büyük fırtınaların yaklaştığını anlatan bazı işaretleri önceden duymuş olmama karşın, gene derin bir şaşkınlık içinde, ağzım açık kaldı. Gözlerime inanamıyordum. Meşrutiyet mi oldu? Millet Meclisi mi açılacaktı? Abdülhamid yönetimi son mu buluyordu? Gazeteyi merakla, coşkuyla gözden geçirdim; hiçbir değişiklik yok. Bir gün önceki gazetelerin aynı; boş, kuru, sahte, cansız bir edebiyat! Meşrutiyet böyle mi olurdu? Yıllardan beri bin türlü üzüntüler ve acılar içinde, erişilmez bir amaç halinde düşlerini kurduğumuz Meşrutiyet, en küçük bir kolluk olayından daha sessiz, daha gösterişsiz, daha doğal bir biçimde mi başlayacaktı? Nasıl dünya yerinden sarsılmıyor, nasıl topraklar gürlemiyor, nasıl sokaklar coşkun halk selleriyle dolmuyor, ne bileyim nasıl, evren doğal gidişini izleyebiliyordu? (Yalçın, 2000: 25)

II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte bir basın patlaması yaşanmıştır. Dönemin bir başka tanığı gazeteci Ahmet Emin Yalman, her gün farklı yayınların çıktığını, *İkdam*’ın 60 bin, *Sabah*’ın 40 bin baskı yapmış olmasına rağmen talebi karşılayamadıklarını belirtmiştir. (Yalman, 2018: 88) II. Meşrutiyet’in ilk iki ayında 200’ün üstünde gazete imtiyazı verilmiştir. (Koloğlu, 1985: 68-93) Yayıncı Ahmet İhsan Tokgöz, bu günleri şöyle anlatır:

Babiâli Caddesi gazetecilik ve muharrirlik noktalarından çok tuhaf manzaralar gösteriyordu. O ne idi? Sanki memleketin eli kalem tutanlarının hepsi muharrir oluyordu! Kimin beş on parası varsa, hemen, bir gazete kurmağa kalkıyordu! Hazır parası olmayanlar evlerini mallarını satıp matbaa ve gazete açıyorlardı. İntişara başlayan günlük gazetelerin sayısı elliye geçmişti; mecmuaların risalelerin hesabı yoktu. Temmuz'un 22'sinde İstanbul'da günlük olarak *İkdâm*, *Sabah*, *Tercüman-i Hakikat*'ten başkası yok iken *Servet-i Fünûn*'un yevmîsi başta olarak liste gittikçe uzuyordu.

Bâbiali yokuşunu dolduran, gazete çantalarından taşan ve gazete satanların boğazlarını yırtan ve yoran daha başka türlü türlü isimler vardı: *Millet*, *ittifak*, *Metin*, *Hürriyet*, *Yeni Asır*, *Rasin*, *İstiklâl*, *Basiret*, *İbret*... ve daha birçokları. Bunların kimi on gün, kimi iki hafta yaşıyor, ölüp gidiyordu. (Tokgöz, 2019: 140-141)

II. Abdülhamid döneminden intikal eden *İkdâm*, *Tercüman*, *Sabah* ve *Saadet* gazeteleri 25 Temmuz 1908'le birlikte Meşrutiyet savunuculuğuna geçerken, pek çok yeni gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. İTC'yi ve farklı cemiyetleri destekleyen gazeteler ortaya çıkmış veya önceden çıkan gazeteler bu cemiyetlere destek vermiştir. 31 Mart Vakası'nın ardından yeni bir basın kanunu 1909'da yürürlüğe girer. Yeni basın yasasında sansürü andırır hiçbir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte dönem içerisinde yaşanan siyasi olaylar nedeniyle basın özgürlüğü fikri işlenememiştir. (Koloğlu, 2010: 220-245)

Türkçü, İslamcı, Batıcı, Osmanlıcı, Sosyalist fikir dergileri, dönemin düşünce ve basın hayatının en ayırıcı unsurları arasında yer almışlardır. Basın patlaması içinde mizah dergilerinin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 1870'ten 1908'e, yurtiçi ve dışında toplam 30 kadar mizah yayınına karşılık, 1908-1918 arasında 100'e yakın mizah gazetesi veya dergisi çıkmıştır. (Odabaşı, 2017: 16) 1911 ve 1913 yılları arasında çıkan *Karagöz*, *Geveze*, *Köylü*, *Tokmak*, *Perde*, *Yeniçeri*, *Münasiptir Efendim*, *Suflör*, *Yekbûn* dönemin mizah dergilerindendir. (Yalman, 2018: 111)

Kadın dergileri de yine dikkat çekici bir atılım göstermiştir. 1869-1908 yılları arası 11 kadın yayınına karşılık, 10 yıllık II. Meşrutiyet'te 18 kadın dergisine rastlanır. (Odabaşı, 2017: 16) 1913 yılında çıkan *Kadınlar Dünyası* ve *Kadınlık Hayatı* dönemin kadın dergilerine örnektir. (Yalman, 2018: 113)

II. Meşrutiyet öncesinde de resimli yayınlar mevcuttur ve bunların en önde geleni, Ahmet İhsan Tokgöz'ün sahibi olduğu *Servet-i Fünûn*'dur. Ancak önceki

dönemlerle kıyaslandığında II. Meşrutiyet'te resimli yayınların sayısı ve yayınlarda kullanılan görsel malzeme artar. Bu dönemde bir süreli yayının resimli çıkması, bir cazibe ve kalite göstergesidir. Dolayısıyla o dönemin pek çok dergisi adında, "musavver" veya "resimli" gibi sıfatlar taşımaktadır. (Polat, 2005: 54)

II. Meşrutiyet'te akla gelebilecek hemen her konuda veya alanda dergi çıkmıştır. (Odabaşı, 2017: 16) II. Meşrutiyet'in ilk yedi senesi basın açısından hareketli bir dönem olmuştur. Büyük tirajlar oluşmuş, haber gazeteciliğinde ve gazete tekniğinde büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Daha temiz bir baskının yanında gazetelerde telefon da kullanılmaya başlanmıştır. (Koloğlu, 1985: 91)

1.2.2 1912 – 1913 Yıllarında Basın

1908 yılında yaşanan basın patlaması, Balkan Savaşları'nın başlayacağı 1912 yılına gelindiğinde artık durulmuş, basın nispeten olağan bir akışa kavuşmuştur. Balkan Savaşları'yla, sınırlı fakat özgül olmak üzere bir dergi patlaması yaşanmıştır. Aynı zamanda Türkçülük – Turancılık akımları güçlenmiş ve kitleselleşmeye başlamıştır. Buna binaen, milliyetçi nitelik taşıyan dergiler ortaya çıkar. (Odabaşı, Aralık 2019: 329) 1912-1913 yıllarında çıkan milliyetçi yayınlara *Türk Yurdu*, *Büyük Duygu*, *Halka Doğru*, *Türk Duygusu*, *Yeni Turan* gibi dergiler örnek gösterilebilir. (Yalman, 2018: 111) Çocuk edebiyatı ve dergilerinde ciddi bir artış söz konusudur. (Okay, 2006: 514) *Çocuk Dünyası*, *Ciddî Karagöz*, *Çocuk Yurdu*, *Mektepli*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu*, *Çocuklar Âlemi*, *Kırlangıç*, *Çocuk Bahçesi*, *Çocuk Dostu*, *Mini Mini* gibi süreli yayınlar çocuklara mahsus çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde Türkçülük akımı üzerinde duran yayınlar mevcuttur. (Okay, 1999: 99-142) Nitekim 1913 yılında çıkarılan *Çocuk Yurdu* dergisinin birinci sayısında mecmuanın imtiyaz sahibi Giridî Rahmi Bey şöyle der:

Ma'lûmdur ki vatanın eyadî-i düşmen-i ataletten halâsına vesâtet edecek askerler, silâh-i marifetle musallah olan vatan yavrularıdır. İstikbâl nâsiyelerinde pertev-i zekâvet rû-nümâ olan etfâlin gayreti, sa'y ve sebatı, ikdâmiyle şa'saasını arttıracak ve terakkiyyât-i maddiye ve ma'neviyeleri o gençlerin müktesebâtının bir tabaka-yı ulyâya suûdiyle bir kat daha tezâyüd eyleyecektir. O hâlde her türlü âsâr neşrinden evvel tenvir-i ezhân-ı sibâyâna muâvenet edecek gazeteler neşretmek en mukaddes vazifelerden addederim. Ve minellahi't-tevfik. (Kür, 1991: 263)

Yine dönemin çocuk yayınlarından olan *Çocuk Dünyası*'nda olduğu gibi, Balkan Harbi'nin sıcaklığı içinde öç, intikam gibi duygular ön plana çıkarılmıştır. Yazılarda ve şiirlerde vatan sevgisi işlenmiştir. Adı geçen dergiye gönderilen bir okuyucu mektubunda şu satırlara rastlanır: (Okay, 1999: 106)

“Millî manzumeler isteriz. Bunlar bizim vatan duygusu, Türk duygusu ile çarpan yüreklerimizi bu ateş ile kaynayan kanımızı bir türlü teskin edemiyor. Siz bunu nazar-ı dikkate alarak bize vatana, millete ait manzumeler yazarsanız fevkalade memnun oluruz. Bizim içimizde Türklük hissi fevkalade uyandı.”¹

1913'te taşra bölgelerinde kendi imkanlarıyla yayın hayatını sürdüren gazeteler ortaya çıkmıştır. İstanbul dışında kendi yerel ortamlarını yaratma eğiliminde olan İzmir, Bursa, Konya ve Trabzon Türk basınının en önemli merkezleri olmuştur. Yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte 1913 yılı sonu itibariyle Osmanlı'da yayımlanmakta olan gazete ve dergilerin sayısı 389'dur.²

Bu arada basının ticari boyutu da gelişmektedir. Gazetelerin ve dergilerin ticari bölümleri artık daha geniş yer kaplamaya başlamıştır. Ticari bölümlerin fazla yer kaplamasının pek çok nedeni vardır.³ Devrim sonrasında yapılan teşvikler Türklerin ticarete karşı önyargılarını kırmış ve bu alanda girişimler yapmasına fırsat sağlamıştır. Bu girişimciler (müteşebbisler), okurların milliyetçi duygularına hitap etmişlerdir. (Yalman, 2018: 130) Balkan Savaşlarının oluşturduğu ortam içerisinde ticaret önemli bir konuma gelmiştir dolayısıyla basın içerisinde ilan ve reklamlarda artış söz konusudur.

¹ Cüney Okay 29 Mayıs 1913 yılına ait *Çocuk Dünyası* dergisinin onuncu sayısından bu alıntıyı almıştır.

² Ahmet Emin Yalman, bu sayıya yabancı cemiyetlerin, ticaret odalarının ve kolejlerin yayınlarını dahil etmemiştir. 389 yayının 161'i Türkçe, 118'i Arapça, 41'i Ermenice, 38'i Rumca, 18'i Fransızca, 10'u İbranice ve 1'er tanesi de İngilizce, Almanca ve Farsça'dır. Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, s.120

³ Ahmet Emin Yalman, bu nedenler arasında yazar kadrosunun meslek ruhu, itibar ve nüfuzunun, ticari bölümler karşısında gerilemesinin yanında rakebet ve maliyet koşullarını göstermiştir. Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, s.129.

İKİNCİ BÖLÜM: MUSAVVER İSLÂM SALON MECMUASI

2.1 Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın Teknik Özellikleri

Musavver İslâm Salon Mecmuası, Balkan Savaşları'nın ardından ve boykot ortamında İstanbul'da yayın hayatına atılmış bir dergidir. 9 Nisan 1914 (27 Mart 1330) ile 11 Haziran 1914 (29 Mayıs 1330) tarihleri arasında beş sayı çıkmıştır. Dili Osmanlı Türkçesidir. Kurucuları, Cemal Nadir ile Manisalı Halil Hilmi, sorumlu müdürü Halil Hilmi'dir. On beş günlük periyotta yayımlanan mecmuanın boyutu 24x36 cm.dir. Her sayısında dış kapağının en üstünde yer alan “İslâmların Maddi ve Manevi İlerlemesine Çalışır, On Beş Günde Bir Defa Çıkar” cümlesi mecmuanın temel amacını, yayım periyodunu ve hedef kitlesini ortaya koyar. Bu cümlenin altında mecmuanın büyük puntolu ve hat süslemeli isim (*Musavver İslâm Salon Mecmuası*) klişesi bulunmaktadır. Her nüshasında dış ve iç kapaklarında bir (ve aynı) fotoğrafa yer verilmiştir. Kapağın alt kısmına yerleştirilen bu fotoğraf ile mecmuanın ismi arasında kalan kısmın sağ tarafında cilt numarası, sol tarafında sayı numarası yazılıdır. Sayı ve cilt numarası arasında kurucuların isimleri verilir: “Müessisleri: Yemen Nâibi Merhum Asım Efendizade Cemal Nadir ve Resne Kadı-yı Sâbıkı Manisalı Halil Hilmi”. Her dış kapak için ayrı fotoğraf kullanılmış, bu fotoğrafların altına kısa bir bilgi düşülmüş ve bu bilgi yazısının altında mecmuanın satış fiyatı olan “2 Kuruştur” ibaresi yer almıştır. Dış kapağın sol alt köşesinde ise mecmuanın basıldığı matbaanın adı yazılıdır. Birinci sayı Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılmıştır. *MİSM*, ikinci sayısından itibaren Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı'nda basılacaktır.

Hasan Duman'ın kataloğuna göre *MİSM* nüshaları, Atıf Efendi Kütüphanesi (1-5. sayılar), Atatürk Kitaplığı (1-2, 4. sayılar), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu (1-5. sayılar), Beyazıt Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu (1-5. sayılar), İzmir Milli Kütüphane (1-3. sayılar) ve Milli Kütüphane'de (1-5. sayılar) bulunmaktadır. (Duman, 2000: 613). Ancak bu kütüphanelerde yaptığımız taramalarda, Milli Kütüphane'de derginin tamamının değil; 1, 2 ve 5 numaralı nüshalarının bulunduğu görülmüştür.

MİSM, Balkan Savaşları'ndan sonra başlayan boykotaj döneminde halkı boykot ve milli iktisat konularında bilinçlendirmeyi ve seferber etmeyi hedeflemiştir. Bu

mecmua, sadece Yunan zulmünü göstermekle kalmamış Müslümanları sanayi ve ticarete atılmaya, yerli malı kullanımına teşvik etmiş ve bu doğrultuda Müslüman Türk esnafın ilanlarına sıkça yer vermiştir.

Mecmuanın iç kapak sayfasının üst bölümünde dış kapak sayfasında olduğu gibi “İslâmların Maddi ve Manevi İlerlemesine Çalışır, On Beş Günde Bir Defa Çıkar” mottosu yer alır. Bu cümlemin hemen altında yine mecmuanın adı olan *Musavver İslâm Salon Mecmuası* klişesi bulunur. Mecmuanın isminin sağ alt tarafında ve sol alt tarafında cilt, sayı ve tarih bilgileri verilir. Bu bilgilerin altında dış kapaktaki fotoğrafın aynısı, yine aynı bilgi notuyla birlikte yer alır. Fotoğrafın bilgi yazısının sağ alt tarafında “Şerâit”, sol alt tarafında “İhtârât” bölümü vardır. “Şerâit” yani “koşullar” bölümünde abonelik bilgileri, derginin idare yeri, yazı gönderme şartları gibi konularda okur bilgilendirilir:

Yirmi beş nüsha itibariyle bir senelik abone bedeli 45, altı aylığı 25 kuruştur. Mukavva boru içinde gönderilmek için buna on kuruş zam olunur. Mahal-i idaresi: Dersaadet’de Cağaloğlu’nda 40 numaralı Rübâb Kütüphanesi’dir. Müslümanların ikaz ve intibahına ait ve mesleğimize muvafık âsâr ve resimlere sahifelerimiz açıktır. Neşr edilmeyen evrak ve resimler iade edilmez.

Mecmuanın “İhtârât” yani “hatırlatmalar” bölümünde ise okurların dergi idaresinde hangi konuda kiminle iletişime geçeceğine, derginin ilan/reklam alımına dair bilgilendirme yapılır:

Mündericâta ait evrak müdür-i mesul Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi Efendi ve muamelata ait mekâtib müdür-i umur Cemal Nadir Bey namına gönderilmelidir. İslâm ticarethaneleri için ayrı ayrı ilan kısmı tefrik edilmiştir. Bunların bir defa bedel-i neşri beş kuruştur. Bir mahal lâakal üç ay müddetle tutulur. İlan sahiplerine mecmua meccanen gönderilir. Muamele peşindir, buna taşra erbab-ı ticareti de iştirak edebilirler.

Tüm bu bilgilerden sonra iç kapağın en alt sol köşesinde mecmuanın basıldığı matbaanın adı yer alır.

MİSM’in birinci sayısı, ilan sayfalarıyla birlikte 24 sayfadır. Birinci sayının dış kapağının ön yüzüne Mehmet Abud Efendi’nin fotoğrafı basılmış ve bu fotoğrafın altına da “Mehmet Abud Efendi Hazretleri İslâm âlem-i ticaretinde en faal bir sîmâ-yı hürmetkâr” açıklaması kaydedilmiştir. Birinci sayı, diğer dört sayıdan farklı olarak

Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılmıştır. Dış kapak ön yüzü sonrasında beş sayfalık ilan kısmı mevcuttur. İlan sayfalarından sonra iç kapak gelir. İç kapak bölümünde birinci sayının çıktığı tarih (27 Mart 1330 / 9 Nisan 1914) bilgisi vardır. *MİSM* birinci sayı içerisindeki yazılar ve imzaları şu şekildedir:

SS. 2-3: “Fikrimiz” (Halil Hilmi)

SS.4-6: “Zamanımız ve Biz” (Ayn. Se.)

SS. 6-7: “Cümel-i Hikemiyye” (Mehmet Hasib)

SS. 8: “Mûcib-i İbret Ve İntibâh Bir Levha” (Halil Hilmi),

SS. 9-10: “Fazilet ile Bey Babası” (Cemal Nadir)

SS. 10: “Medeniyet” (Necmettin Sahir)

SS. 10-12: “Altın Çelenk” (Cemal Mukbil)

SS. 12: “Şehit Tayyarecilerimiz Tahlîd Hatırası”

12. sayfanın sol alt köşesinde sorumlu müdür ve matbaa bilgileri yer alır: “Müdür-i Mesulü Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi” ve “Necm-i İstikbal Matbaası”. On ikinci sayfadan sonra altı sayfa daha ilan/reklam sayfası vardır. Dolayısıyla *MİSM*'in birinci sayısı ön kapağın dış yüzünden başka, 12 iç sayfa ile 11 ilan sayfası olmak üzere toplam 24 sayfadan oluşur. İlan sayfalarının sağ ve sol üst köşelerinde küçük puntuyla “İlan Kısmı” ve “İslâm Ticarethaneleri” ibareleri yer alır.

Mecmuanın ikinci sayısı, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı'nda basılmıştır ve bundan sonraki bütün nüshaları da bu matbaada basılacaktır. İkinci sayının dış kapağının ön yüzüne, Medine-i Münevvere'nin fotoğrafı koyulmuştur ve bu fotoğrafın altında “Medine-i Münevvere'de merkad-ı celîl-i peygamberînin manzara-i mukaddesi zulûmât-ı nâdânî içinde kalan ruhlarımıza nurundan bir katre-i feyz isâlesine medâr olmak için” yazısı yer alır. Dış kapağın ön yüzünün ardından yedi sayfalık ilan kısmı gelir. Diğer bir deyişle, birinci sayıya göre ilan sayfalarının adedi artmıştır. Bu ilan sayfalarından sonra gelen iç kapak bölümünde, ikinci sayının çıkış tarihi olan 10 Nisan 1330 / 23 Nisan 1914 kaydedilmiştir. Dış kapakta kullanılan

fotoğraf ve altyazısı ile “Şerâit” ve “İhdat” açıklamaları da yinelenir. *MİSM* ikinci sayı içerisindeki yazılar ve imzaları şu şekildedir:

SS. 2-4: “Evvelki Makalenin Mâ-ba’dı” (Halil Hilmi)

SS. 4-5: “Müslüman Kardeşlerime” (Halil Hilmi)

SS. 5-6: “Cesaret-i Medeniyye” (Ayn. Se.)

SS. 6-7: “Felsefî: İctimâiyyât Cümel-i Hikemiyye” (Mehmet Hasib)

SS. 8-12: “Alkolizm ve Cinnet-i İşret, Dimağ Üzerine Tesirâtı” (Ali Rıza Seyfi)

12. sayfada hem evvelki sayfadan sarkan yazının son kısmı hem de reklamlar görülür. Sol alt köşede sorumlu müdür ve matbaa isimleri yinelenir. 12. sayfanın ardından sekiz sayfalık ilan kısmı gelir. *MİSM*’in birinci sayısında ilan sayfalarının adedi 11 iken, ikinci sayısında 15 çıkmıştır ve üstelik reklamlar iç sayfalara da (12. sayfaya da) taşar. Dolayısıyla birinci sayı kapaklarla birlikte toplam 24 sayfa, ikinci sayı ise kapaklarla birlikte toplam 28 sayfadır. Buna karşın fiyatı 2 kuruş olarak kalır.

7 Mayıs 1914 (24 Nisan 1330) tarihli üçüncü sayının dış kapağı Kâbe fotoğrafıyla süslenmiştir. Altyazısı şöyledir: “Beytullah etrafında ibâdet. Ruhları leb-rîz-i rûhâniyyet eden kudsî bir manzara”. Dış kapağın ön yüzünden sonra gelen dokuz ilan sayfası vardır. Reklamlar iç sayfaların sonunda, 12. sayfada başlar. Sondaki ilan kısmı 10 sayfadır. Diğer bir deyişle, ilan sayfalarının sayısı bir kez daha artmış ve 19’a ulaşmıştır. *MİSM* üçüncü sayısında toplamda 32 sayfaya ulaşırken fiyatı yine 2 kuruştur. Derginin diğer özelliklerinde değişiklik görülmez. *MİSM* üçüncü sayı içerisindeki yazılar ve imzaları şu şekildedir:

SS. 2: “Sa’y Eden Millet Felâh ve Rahat Bulur, Sanat ve Ticaretsiz Olan Hakîr ve Rezil Olur” (Halil Hilmi)

SS. 3-5: “Milli Bir Banka İhtiyacı” (Abdullah Lutfi)

SS. 5-6: “Muzır Bir Zihniyet” (Kâzım Nâmi)

SS. 7-8: “Felsefî: İctimâiyyât Cümel-i Hikemiyye” (Mehmet Hasib)

SS. 8-11: “Mefkûre” (Mustafa Haluk)

SS. 11: “Şüûn-i İslâmiyye”

SS. 12: “Turan’ın Esasları”

SS. 12: “Muhabere”

21 Mayıs 1914 (8 Mayıs 1330) tarihli dördüncü sayının dış kapağında, Mescid-i Aksa’nın fotoğrafına yer verilmiş ve fotoğrafın altına “Kudüs-i Şerif’de Vaki Sahratullah. Mefahir-i mukaddese-i İslâmiyyenin en zi-ihtişam menazır-ı ulviyesinden biri” açıklaması düşülmüştür. Mecmuanın dördüncü sayısında dış kapaktan sonra dokuz sayfa ilan sayfası yer alır. Bu ilan sayfalarından sonra gelen iç kapak bölümünde, dördüncü sayının 8 Mayıs 1914 tarihinde basıldığı bilgisi vardır. Son 10 sayfa ilan/reklam bölümüne ayrılmıştır. *MİSM* dördüncü sayı içerisindeki yazılar ve imzaları şu şekildedir:

SS. 2: “Ticaret Memduh, Atâlet Mezmûmdur. Tüccarlar Dünyada Bahtiyar Oldukları Gibi Ukbâda Enbiya-yi A‘zamladır” (Halil Hilmi)

SS. 3-4: “Çocuklarıma Nasihat veya Vasiyet” (Ali Suad)

SS. 5-7: “Hal Olunmamış Meselelerden Kıt’a-i Magrûk – Atlantis Fennin Tarihe Muaveneti” (Ali Rıza Seyfi)

SS. 7-8: “Sad Kelime-i Çiharyâr” (mütercimi Cemal Nadir)

SS. 8-10: “Hilal Efsaneleri” (Cemal Mukbil)

SS. 10-11: “Tahmîs-i Mutarraf” (İsmet Efendi / Reşid)

SS. 11: “Mebde-i Servet Anonim Şirketi”

SS. 11: “İfâde-i Mahsûsa” (Halil Hilmi)

Ss. 12: “Temsîl ve Temessül Tehlikeleri” (Hasan Hikmet)

Mecmuanın beşinci, yani bilinen son sayısı gecikmeli olarak 11 Haziran 1914’te (29 Mayıs 1330) çıkar. Dış kapağında, Ankara Mebusu Atıf [Kamçıl] Bey’in fotoğrafına yer verilmiş ve fotoğrafın altına “Ankara mebus-ı muhteremi, fatih-i

hürriyet Atıf Beyefendi” açıklaması düşülmüştür. Evvelki sayılardan farklı olarak kapak sayfasında birtakım duyurular ve açıklamalar yer alır. Derginin gecikmesinin sebebi açıklanarak okurlardan özür dilenir: “İ’tizâr – Atıf Bey’e ait klişelerin yetişememesi hasebiyle mecmuamız bir hafta teehhür etmiştir. Muhterem karilerimize arz-ı i’tizârla beraber bunu telafi etmek için altıncı nüshamızı gelecek Perşembe günü neşr edeceğimizi arz eyleriz.”

Diğer sayılardan farklı olarak bu nüsha içeriğinin en önemli yazıları kapaktan duyurulur: “Bu nüshada: Ticaret Memduh, Atalet Mezmûmdur – Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi, Fatih-i Hürriyet – Dava Vekili Manastırlı Hasib, Son Yüz Senede Hristiyanlık Ne Yapmış? – Ali Rıza Seyfi – mündericatin en mühim kısımlarıdır.” Bunun hemen altında da gelecek sayının bir yazısı büyük puntolarla verilir: “Gelecek nüsha Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi Hazretleri’nin ‘Nazar-ı İslâmda Ticaretin Ehemmiyeti’ sernâmeli gayet mühim bir makaleleriyle müzeyyendir. Bu sebeble altıncı nüsha gelecek Perşembe günü intişâr edecektir.”

Beşinci sayının diğer sayılardan bir diğer farkı da dış kapakta matbaa adının verilmeyişidir. Matbaa ve sorumlu müdür kaydı 12. sayfada görülür. Dış kapağın ön yüzünün ardından dokuz sayfalık ilan/reklam kısmı gelir. *MİSM* beşinci sayı içerisindeki yazılar ve imzaları şu şekildedir:

SS. 2-3: “Ticaret Memduh, Atâlet Mezmûmdur” (Halil Hilmi)

SS. 3-8: “İnkılâbımızın En Büyük Ân-ı Zaferi/ Fâtih-i Hürriyet” (Mehmet Hasib)

SS. 9-12: “Son Yüz Senede Hristiyanlık Ne Yapmış? / Misyonerlerin Gayreti” (Ali Rıza Seyfi)

MİSM nüshalarının kapaklar dâhil sayfa sayıları şematik olarak şu şekildedir:

1. sayı: 24 sayfa (11 ilan sayfası)
2. sayı: 28 sayfa (15 ilan sayfası)
3. sayı: 32 sayfa (19 ilan sayfası)
4. sayı: 32 sayfa (19 ilan sayfası)

5. sayı: 32 sayfa (19 ilan sayfası)

Bu tablo *MİSM*'in reklama ne denli önem verdiğini, içeriğinin yarıdan fazlasını ilanların oluşturduğunu göz önüne sermektedir. Üstelik ilan sayfaları dışında, iç sayfalarda da ilan/reklam mahiyetinde görseller ve tanıtımlar az sayılmaz. Dolayısıyla *MİSM*'in neredeyse bir “reklam yayını” hüviyetinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

MİSM'in bazı nüshalarının dış (ön ve arka) kapakları renkli basılmıştır. Birinci sayının mavi, ikinci ve beşinci sayıların kırmızı, üçüncü sayının kapakları ise yeşil renktedir. *MİSM*'de çok sayıda fotoğraf ve resim kullanılmıştır. Nitekim dergi “musavver” sıfatını taşımaktadır. “Musavver” kelimesinin Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ında verilen birinci anlamı “tasvirli, resimli”dir. (Devellioğlu, 2002: 687) Dolayısıyla ismin önündeki *musavver* kelimesi bize ve dönem okuruna da mecmuanın resimli olduğu bilgisini verir. Dönemin pek çok dergi ve gazetesinde “musavver” sıfatı kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet Türkiye’inde bir süreli yayının resimli çıkması, bir cazibe ve kalite göstergesidir. Bu sebeple o yılların pek çok dergisi, adında, ‘musavver’ veya ‘resimli’ gibi sıfatlar taşır. Bunlardan adında resimlilik özelliğini taşıyanlardan bazılarını zikredelim: *Musavver Cellad* (1908), *Musavver Çöl* (1916), *Musavver Devr-i Cedit* (1909), *Musavver Edeb* (1909), *Musavver Emel* (1908), *Musavver Erganun* (1911), *Musavver Eşref* (1911), *Musavver Gençlik Vahdeti* (1919), *Musavver Hâle* (1909), *Musavver Hüsn ve Şiir* (1910), *Musavver Kadın* (1911), *Musavver Karnaval* (1908), *Musavver Küçük Osmanlı* (1909), *Musavver Mehasin* (1914), *Musavver Malumât-ı Nâfia* (1914), *Musavver Mecmua* (1909), *Musavver El-medrese* (1909), *Musavver Meşher* (1908), *Musavver Mevsim* (1908), *Musavver Muhit* (1908-1909), *Musavver Nây* (1912), *Musavver Nevzâd-ı Vatan* (1908), *Musavver Papağan* (1908-1909), *Musavver Servet-i Fünûn* (-1919), *Musavver Seyf’ü Kalem* (1908-1909), *Musavver Seyyar* (1908), *Musavver Şebâb* (1909-1910), *Musavver Terakkî* (-1908), *Musavver Tiyatro* (1908), *Musavver Uhuvvet-i Osmaniye Mecmuası* (1910), *Resimli Çiftçi* (1909), *Resimli Eczacı Gazetesi* (1911), *Resimli İstanbul* (1909), *Resimli Kitap* (1908-1914) *Resimli Mektep Âlemi* (1913), *Resimli (Musavver) Seyf ü Kalem* (1908), *Resimli Roman Mecmuası*. (Polat, 2005: 54-55)

MİSM'de daha çok; Avrupa basınından alınmış ve Balkanlar’da Türklere yapılan zulümleri gösteren resimler, mecmuanın kapaklarında devrin ileri gelenleri ile kutsal yerlerin fotoğrafları, şehirler, milli yatırımlara destek veren müteşebbisler, ilan ve

reklam görselleri kullanılmıştır. Fotoğraf ve resimler çoğunlukla anlatılan konuyu destekler biçimde seçilmiş ve altlarında açıklama yazılarına yer verilmiştir.

2.2 Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın İdari ve Teknik Kadrosu

Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın sorumlu müdürü Resne sabık kadısı Halil Hilmi, idari müdürü ise Yemen Nâibi Merhum Asım Efendizade Cemal Nadir'dir. Mecmuanın tüm sayılarında iç kapakta bulunan ihtârât bölümünde “Mündericâta ait evrak müdür-i mesul Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi Efendi ve muamelata ait mekâtîb müdür-ı umur Cemal Nadir Bey namına gönderilmelidir” ibaresi yer almaktadır. Bu iki isim derginin kurucularıdır. Mecmuanın tüm sayılarının dış kapaklarında “müessisleri” ibaresinin sağ alt tarafında “Yemen Nâibi Merhum Asım Efendizade Cemal Nadir”, sol alt tarafında “Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi” yazmaktadır. Mecmuanın yine tüm sayılarının 12. sayfalarında sol altta “Müdür-i Mesulü Resne Kadı-yı Sâbıkı Halil Hilmi” ibaresi yer alır.

Rübâb dergisinde, Halil Hilmi Efendi'nin Resne'de kadılık yaptığı, 1914 başlarında İstanbul'da ticaret ve iktisat “mücadele”sine atıldığı bilgisi verilmiştir.⁴ Hicri 1332'de (1913 veya 1914) Necm-i İstikbal Matbaası'nda *İslâmlara Açık Mektup* adlı bir risalesi yayımlanmış, eserin dağıtım yeri olarak Cağaloğlu'nda Rübâb Kitaphanesi gösterilmiştir. (Hilmi, 1332) *Musavver İslâm Salon Mecmuası*'nın ikinci sayısında esere dair şu bilgi verilir: “İslâmlara Açık Mektup – Müdür-i Mesulümüz Halil Hilmi Efendi'nin bu küçük mecmuasını harâretle tavsiye ederiz. Merkez-i tevzi Rübâb Salonu'dur.”⁵

Adı geçen risaleyi duyuran *Rübâb* dergisi, bu vesileyle Halil Hilmi'nin bir de fotoğrafını yayımlamıştır: “Şehrimizde ticaret-i iktisat mücâhadesini açan fâzıl-ı muhterem Resne kadı-i sâbıkı fazîletli Halil Hilmi. *İslâmlara Açık Mektup* namıyla neşrettikleri âteşin bir eser münasebetiyle resimlerini Rübâb'a derc ediyoruz”. (Polat, 2005: 149)

Manisalı olduğu anlaşılan Halil Hilmi, *Musavver İslâm Salon Mecmuası*'nın “Fikrimiz” başlıklı çıkış yazısında kendi biyografisi hakkında bilgi vermiştir.

⁴ *Rübâb*'ın nu. 104, ön kapak a yüzünde Halil Hilmi'nin fotoğrafının altına bu not düşülmüştür. Polat, *Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutîyet Dönemi Kültür-Edebiyat Hayatı*, s.149.

⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 12.

Bundan birbuçuk sene evvel, Balkan hükümetleri akd-ı ittifak ile hükümet-i Osmaniye'ye kanlı bir muharebe kapısı açtıkları zaman Resne kazası kadılığında bulunuyordum.

Vatanımın böyle ateşe sarıldığı sırada kadılıktan ziyade harb neferine, kurşun kuvvetine muhtaç olduğu pek aşikâr bir hakikat olmasına mebni bu uğurda feda-yı nefis edersem şehit, sağ kalırsam gazi olmak ümidiyle hemen harbe iştirak ederek ordu-yı hümayunumuza iltihak ettim.

Bin üç yüz sene evvel Arabistan'ın kumlu çöllerinde ilk tabl-ı zafer-i İslam çalındığı zaman, müşriklerin kalbi tevhidin, imanın, uhuvvet-i İslâmiyenin yek-vücut-ı ahenginden titremiş, onları ya mecbur-ı istîmân veya mağlub-ı âr-ı firar etmişti. Bin üç yüz seneden beri din namına, İslamiyet namına mızraklarına, kılıçlarına, oklarına sarılan muhacidin-i İslâmiye mahzâ aralarındaki ittifak ve ittihad-ı tam sa'ikasıyla muzaffer olmuşlar, düşman kılıçlarını kırmaya, müşrik ordularını çiğnemeye muvaffak olmuşlardı.

Tarih bize a'sâr-ı müte'ehhireye ait birkaç mağlubiyetten başka, daima zafer, daima i'tilâ kayıt etmiştir. Muzafferiyetlerimizin esbabı taharrî edilirse sevâ'ikin ancak muharib efrâdın birbiriyle ittihadında, ümera ve erkanın vead ve ittifakında bulunur. Mağlubiyetlerimizin yegâne esbabı ise ittifaksızlıkta, nifak-ı şikakta, adem-i vifâk ve ittihatıdır. Bonapartları, Petroları mecbur vakfe-i tefekkür eden tarih sahifeleri bunların sivil a'sâra karışmış birer şahididir.

Bu hakikati bizden daha iyi bilen Avrupa, harb tahakkuk ettiği zaman, mağlubiyetimize imkân vermediği için muharebe nihayetinde vaziyetin değişmeyeceğini ilan etmişti.

Ben de kalbimdeki büyük iman ile bir saha-i şan ve fütihat arkasından koşmak için ordunun haymegâhına, top, tüfenk sadalarında in'ikâsatına vakf-ı ruh ettiğim zaman orada, tarih sahifelerinde temessül eden eski Osmanlıların, eski kahraman Türklerin ahfadını arıyordum.

Gözlerim beyhude yoruldu. Ve elimdeki mavzerin toprağa eğildiğini hissettim. Muharebeye iştirak eylediğim kıt'atta hissettiğim memnuniyetsizlik bende derin bir nevmidi uyandırdı. Sonra mağlub ve münhezim olan fırkaları görünce her şeyi anladım.

İstanbul'a avdet ettikten sonra bir müddet vicdanım üzerinde derin akisler bırakan bu hissi tahlil ile uğraştım. Ve kanaatlerimi daha ziyade tevsik edebilmek için Konya ve Ankara vilayetlerine gittim.

Esbab-ı mağlubiyeti muharebe sahnelerinde aramak doğru değildir. Onların temeli çökük kubbeler altında, basık evler içinde kurulur. Konya ve Ankara vilayetlerinde icra ettiğim seyahat vicdanımdaki bütün şaibeleri sildi. ...⁶

Eski Resne kadısı Halil Hilmi'nin bu yazısında kendisiyle ilgili kimi biyografik bilgilere ulaşmış oluyoruz. Resne, Kuzey Makedonya'da 1878-1910 yılları arasında nahiye statüsünde, 1910-1913 yılları arasında kazâ statüsünde olmak üzere Osmanlı toprağıdır. (Sezen, 2017: 639) Halil Hilmi'nin, Resne kazası naibi olduğunu, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Osmanlı Yönetimi'nde Makedonya* adlı çalışmada yer alan, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Telgraf İdaresinde, Resne'de yeni yapılan camiye Hereke Fabrikası'ndan iki adet halı hediye edilmesi üzerine ve bu caminin açılışıyla ilgili ilettiği telgrafnameden anlıyoruz. 1912 yılında gönderilmiş olan telgrafname şöyledir:

Deraliyye'de Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celilesi'ne

Resne'de müceddeden inşa edilen cami-i şerif için ahali-i sâdika kulları tarafından bi'lvekalâ südde-i seniyye-i Padişahî'ye sebkât eden istirhâm-ı dâ'iyânem üzerine lütfen ve keremen Hereke Fabrika-i Hümâyûnu mamulâtından iki parça kıymetdâr halı ihсан buyurulduğı tebşîrâtı umum ahaliyi eşk-rîz-i şükrân ve mahmidet eylemiş ve mezkûr halılar bu kere vürûd etmekle bizzat Manastır'dan teslim olunarak Resne'ye bir saat kadar takarrub olundukda üç bin[den] ziyade ahali ve memurîn ve mücâhid-i hürriyet Niyazi Bey tarafından kemâl-i ihtirâmıla istikbâl ve da'avât-ı hayriye-i Tacdârî bârgâh-ı müsta'îne îsâl kılınmışdır. Umum ahalinin arzu-yı hâlisânesi üzerine pek dil-şen olan cami-i şerifin ism-i pâk-ı hümâyûn ile Reşadiye tesmiyesine irâde-i seniyye-i Mülûkâne şeref-sudûrundan sonra Cuma günü resm-i küşâd icrası mukarrer bulunduğı ma'rûzdur.

23 Temmuz sene [1]328 / [5 Ağustos 1912]

Resne Kazası Nâibi Halil Hilmi (Osmanlı Yönetiminde Makedonya, 2005: 218)

Kurucusu olduğı *MİSM*'de halkı; dinî hikâye, hadis ve ayetlerle boykotaj hakkında bilinçlendiren, milli birlik ve beraberlik konuları üzerinde önemle duran Halil Hilmi, mecmuanın bütün sayılarında yazmıştır. Dergi nüshalarının ilk/baş yazıları ona aittir. Diğer bir deyişle, *MİSM*'in başyazarıdır. Derginin çıkış yazısı olan “Fikrimiz”den başka; kimisi iki sayı süren “Mûcib-i İbret ve İntibâh Bir Levha”, “Müslüman Kardeşlerime”, “Sa'y Eden Millet Felâh ve Rahat Bulur, Sanat ve

⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 2.

Ticaretsiz Olan Hakîr ve Rezil Olur”, “Ticaret Memduh, Atâlet Mezmûmdur. Tüccarlar Dünyada Bahtiyar Oldukları Gibi Ukbâda Enbiya-yi A‘zamladır” gibi yazılar kaleme almıştır.

Halil Hilmi’nin o sıralarda Müslüman gençlere konferanslar da verdiği gazetelerdeki duyurulardan öğrenilir. 21 Ocak 1914 tarihinde ve 15 Ocak 1914 tarihinde böyle bir konferans daveti *Tercümân-ı Hakikat* ve *Tanin* gazetelerinde görülür:

Genç Müslümanları Davet

Önümüzdeki Cuma günü namazdan bir saat evvel Ayasofya Cami-i şerifinde efâzıl-ı ulemamızdan hatib-i şehir Resne Kadı-yı Sâbıkı Manisalı Halil Hilmi Efendi gayet mühim dini ve milli va’z ve nasihat îfâ eyleyeceğinden dinini ve milletini seven Müslümanların vakt-i mezkûrede zikr olunan cami-i şerife gitmeleri bilhassa tavsiye ve rica olunur.⁷

Müslüman Gençlerine Davet

Önümüzdeki Cuma günü öğleden bir saat evvel İstanbul’da köprü başında ____ Yeni Camii’de Resne Kadı-yı Sâbıkı efâzıl-ı ulemamızdan Halil Hilmi Efendi tarafında bir mev’ize-i diniye ve milliye i’tâ edilebileceğinden memleketini seven gençlerin yevm-i mezkûrede vakt-i muayyen camii mezkûrede gelmelerini hassa tavsiye eyleriz.⁸

Derginin diğer kurucusu olan Cemal Nadir’in *Hanımlara Açık Mektup, İzmir Kasaba Şimendüferleri Güzergâhı Rehberleri, Ordumuzun Zafer Kitabeleri* adlı üç eseri olduğu gibi, kendisi *Mihverü’l-ulûm* ve *Rübâb* dergilerini de çıkarmıştır. (Polat, 2003: 10) *Rübâb*’da kendisinden “Hanımlara Açık Mektup muharriri Cemal Nadir” diye söz edilmiştir (Polat, 2005: 122) Cemal Nadir, *MİSM*’in tüm nüshalarında görüldüğü üzere Yemen Nâibi Merhum Asım Efendi’nin oğludur. Halit Fahri Ozansoy anılarında, Cemal Nadir’le ilgili şöyle yazmıştır:

İşte o esnada *Rübâb* isminde bir haftalık edebi mecmua çıkmaya başlamıştı. Mecmuanın sahibi arzuhalciliği edebiyatçılığa çeviren Cemal Nadir isminde –şimdiki genç karikatürist Cemal Nadir değil. Aman zühul etmeyelim?- kısa sivri sakallı bir adamcağız... Bugün ölü mü, diri mi bilmem, yalnız adını hatırlıyorum. Çehresi de hayalmeyal gözlerimin önüne geliyor. Ha gözlükleri de vardı! (Ozansoy, 2016: 16)

⁷ *Tercümân-ı Hakikat*, No: 11773 (21 Kanunusani 1914 / 8 Kanunusani 1329), ss. 2.

⁸ *Tanin*, No: 1817 (15 Kanunusani 1914 / 2 Kanunusani 1329), ss. 3.

Cemal Nadir, *Musavver İslâm Salon Mecmuası*’nın kurucularından biri ve idari işler müdürüdür. Dergide “Fazilet ile Bey Babası” adlı hikâyesi ile “Sad Kelime-i Çiharyâr” başlıklı tercümesi dışında yazısına rastlanmaz. Derginin birinci sayısında bir fotoğrafı yer alır.

MİSM’nin üçüncü sayısında yayımlanan “Mefkûre” başlıklı metnin yazarı Mustafa Haluk [Ökeren], 1890’da Makedonya Manastır’da dünyaya gelmiştir. İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu olan Mustafa Haluk; *Tanin*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Türk Yurdu*, *Servet-i Fünûn*, *Donanma* ve *Şehbal* gibi gazete ve dergilerde çalışmıştır. Şehzade Abdülmecit Efendi’nin teşrifatçılığı ve özel kâtipliği; Edirne Kofcağız, Dambazlar, Muratlı bucakları müdürlükleri; Sarıyer Pertevniyal Sultan Vakıf Okulu öğretmenliği; Ayancık, Bergama, Karesi merkez bidayet mahkemesi savcılıkları; Edirne İl Encümeni başkâtipliği; Kumkale kaymakamlığı; Eşme hâkimliği gibi görevlerin yanısıra serbest avukatlık da yapmıştır. TBMM’de IX. dönemde Tokat ve X. dönemde İzmir milletvekilidir. 1966’da vefat etmiştir. (www.tbmm.gov.tr) Bergama’yı Sevenler Derneği kurucularından olan Mustafa Haluk’un *Bergama Sevgisi* adlı kitabı bulunmaktadır. (Taşkın, 1994) *Hilal ve Deniz*⁹ (1920), *Güzel İstanbul*¹⁰ (1920) isimli eserleri de mevcuttur.

MİSM’nin birinci sayısında “Medeniyet” başlıklı şiiri yayımlanan Necmeddin Sahir [Sılan], 1896 yılında Edirne’de doğmuştur. Ankara Adliye Hukuk Mektebi’nden mezun olmuştur. Mebusan ve Ayan meclislerinde zabıt kâtipliği, TBMM’de Evrak ve Tahrirat Müdürlüğü, Başvekâlet Husûsî Kalem Müdürlüğü, Ergani Bakır Madeni Şirketi Komiserliği görevlerinde bulunmuştur. İstanbul Vilâyeti Umûmî Meclisi üyeliğinde, Muharipler Derneği üyeliğinde ve Türk Dil Kurumu üyeliğinde bulunmuştur. *Tercüman-ı Hakikat*, *Tasvir-i Efkâr*, *Zaman* ve *Vakit* gazetelerinde yazarlık yapmıştır. TBMM VI. dönem Bingöl milletvekilliği, VII. ve VIII. dönem Tunceli milletvekilliği, VI. ve VIII. dönemler TBMM Başkanlık Divânı kâtipliği yapmış olan Necmeddin Sahir Silan aynı zamanda İstiklal Madalyası sahibidir. (www.tbmm.gov.tr)

MİSM’nin ikinci sayısında “Alkolizm ve Cinnet-i İşret, Dimağ Üzerine Tesirâtı”, dördüncü sayısında “Kıta-i Magrûk – Atlantis”, beşinci sayısında “Son Yüz Senede

⁹ *Hilal ve Deniz*, 1920/1336, Edirne Vilayet Matbaası.

¹⁰ *Güzel İstanbul*, 1920/1336, Edirne Vilayet Matbaası.

Hristiyanlık Ne Yapmış? / Misyonerlerin Gayreti” başlıklı yazıları yayımlanan Ali Rıza Seyfi [Seyfioğlu], 1880 yılında İstanbul’da doğmuş, Heybeliada’da Mekteb-i Bahriye’de okumuştur. Ailece denizcilikle ilgilenmişlerdir. Denizciliğin yanı sıra edebiyatla yakından ilgilenmiştir. 1909 yılında henüz yüzbaşıyken emekli olmuştur. İTC içinde yer almış ve faaliyet göstermiştir. Türkçülük akımı etrafında kahramanlık duygusu içeren yazılar, şiirler yazmıştır. *Yeni Tasvîr-i Efkar*, *Donanma*, *Amerikan Post*, *Resimli Gazete*, *Musavver Fen ve Edep*, *Malûmat*, *Ummân*, *Deniz*, *Sırat-ı Müstakim*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *İctihat*, *Şehbal*, *Ümmet*, *Gün Doğuşu*, *Yeni Mecmua*, *Cumhuriyet*, *Tan ve Son Posta*, *Türk Angola – Amerikan Postası* gibi dergi ve gazetelere yazmıştır. *Gazi ve İnkılâp*, *Kurtuluş ve Kurtuluş Savaşı*, *Hayat-ı Alûde*, *Turgut Reis*, *Kemal Reis ve Baba Oruç*, *Çanakkale Boğazı ve Civarı*, *Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye – Zeyl*, *Deli Aslan*, *Akdeniz Kaplanları* isimli eserleri yanında birçok da tercümesi bulunmaktadır. Ali Rıza Seyfi 1958’de vefat etmiştir. (Yıldız, 2002: 89-109)

MİSM’nin üçüncü sayısında “Muzır Bir Zihniyet” başlıklı yazısı ve bir de fotoğrafı bulunan Kâzım Nâmi [Duru], 1877 yılında İstanbul’da doğmuş, 1898 yılında Harbiye Mektebi’nden mezun olarak mülâzım-ı sâni rütbesiyle Tiran Redif Taburu’na katılmıştır. İTC içerisinde görev almıştır. 1902 yılında Selanik’te Üçüncü Ordu’da yaver olarak göreve başlamıştır. Kâzım Nâmi Duru, askeri görevlerinin yanında öğretmenlik de yapmıştır. İTC tarafından çıkarılan *Rumeli* gazetesinin yazı kadrosundadır. 1910 yılında askerlik görevinden ayrılarak Selanik Vilâyeti Maarif Müfettişliği’ne atanmıştır. "Feridun Vecdi" takma adıyla *Hak* ve *Tasvir-i Efkar* gazetelerinde yazıları çıkmıştır. Çeşitli sancaklarda maarif müfettişliği görevinde bulunmuştur. *Türk Dünyası* adlı gazeteyi çıkarmıştır. Eğitime önem veren ve eğitim üzerine çalışmaları bulunan Kâzım Nâmi Duru, *Terbiye Mecmuası* adlı bir eğitim dergisi çıkarmıştır. TBMM V. ve VI. dönemlerde Manisa milletvekili olarak görev yapmıştır. *Genç Kalemler*, *Doğu*, *Demokrat İzmir*, *Son Posta*, *Çınaraltı*, *Tarih Dünyası* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Birçok eseri olan Kâzım Nâmi’nin bazı eserleri şunlardır: *Atatürk ve Kültürümüz*, *Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğitim*, *Ziya Gökalp*, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*. 1967 yılında vefat etmiştir. (Güneş, 2001: 536-538)

Derginin birinci sayısında “Altın Çelenk” başlıklı yazısı, dördüncü sayısında “Hilal Efsaneleri” başlıklı şiiri çıkan Cemal Mukbil’in Üsküp’te muhtemelen Meşrutiyet’in ilk yıllarında (1327’de) basılmış *Papatyalar* isimli bir şiir kitabı mevcuttur.¹¹

Derginin “Cümel-i Hikemiyye” başlıklı deyişler kısmı ile “İnkilâbımızın En Büyük An-ı Zaferi Fatih-i Hürriyet” başlıklı metnin yazarı Mehmet Hasib, Manastırlı ve İttihatçı bir avukat ve gazetecidir. Balkan Savaşı’ndan evvel Manastır’da *Neyyir-i Hakikat*, *Kurşun* gibi İttihatçı gazetelerde müdürlük ve başyazarlık yapmıştır. (Odabaşı, 2015: 290-297)

MİSM’nin üçüncü sayısında “Milli Bir Banka İhtiyacı” başlıklı makaleyi kaleme alan ve bir de fotoğrafı yayımlanan Abdullah Lütfi, yine dergide verilen bilgiye göre, Beşiktaş Müdafaa-i Milliye Merkez Şubesi heyetindendir. *MİSM*’nin dördüncü sayısında “Çocuklarıma Nasihat veya Vasiyet” makalesini kaleme alan Ali Suad ile yine aynı sayıda “Temsîl ve Temessül Tehlikeleri” yazısını kaleme alan Hasan Hikmet hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Dergide ayrıca “Ayn. Se.” rumuzunun imza olarak kullanıldığı görülür.

Mecmuanın dördüncü sayısında “Teşekkür-i Mahsûs” başlıklı bir teşekkür yazısı ve duyuru çıkar. Eski şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’nin dergiye yazacağı okurlara müjdelendir. Beşinci sayıda Musa Kâzım Efendi’nin yazısı yoktur fakat “Nazar-ı İslâmda Ticaretin Ehemmiyeti” başlıklı makalesinin gelecek (altıncı) sayıda yayımlanacağı kapaktan duyurulur.

MİSM’in altıncı sayısı bilindiği kadarıyla basılmamıştır ama Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi’ye de *MİSM*’in yazarı olarak çalışmamızda yer vereceğiz. Musa Kâzım Efendi 1245’te Erzurum’da doğmuş, çeşitli hocalardan ders aldıktan sonra eğitim hayatına İstanbul’da devam etmiştir. Kazasker Eşref Efendi ve Hoca Şâkir Efendi gibi kişilerden eğitim almış ve 1888’de icâzet alarak, müderris olarak Fâtih Cami’nde ders vermeye başlamıştır. Çeşitli görevlerin ardından Ocak 1910’da teşkil edilen Sadrazam İbrâhim Hakkı Paşa, 30 Eylül 1911 tarihinde oluşturulan Sadrazam Said Paşa, 8 Mayıs 1916’da kurulan Sadrazam Said Halim Paşa ve 4 Şubat 1917 tarihinde teşkil edilen

¹¹ *Papatyalar*, Üsküp: Sanayi Matbaası.

Talat Paşa kabinelerinde şeyhülislâm olarak görev yapmıştır. Şeyhülislâmlık görevinden sonra Medresetülkudât ve Medresetülvâizîn’de muallimlik yapmıştır. Musa Kâzım, Damad Ferid Paşa hükümeti tarafından İttihat ve Terakkî Cemiyeti liderlerinin tutuklanması üzerine Said Halim Paşa ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Bekirağa Bölüğü’nde hapsedilmiştir. Dîvân-ı Harb-i Örfî’de yargılanarak 13 Temmuz 1919 tarihinde 15 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Sultan Vahdettin, cezayı üç yıllık sürgüne çevirmiştir. Musa Kâzım, sürgünde olduğu Edirne’de 10 Ocak 1920 tarihinde vefat etmiştir. (Koca, 2006: 221-222) Birçok eseri bulunan Musa Kâzım’ın eserlerinin bazıları şunlardır; *İslâm’da Usûl-i Meşveret ve Hürriyet*, *İslâm’da Cihad*, *İhlâs ve Alâk Tefsirleri*, *Zevrâ ve Havrâ Tercümesi*, *Safvetü’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, *Külliyât-ı Şeyhülislâm Musa Kazım*, *Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası*, *el-Fetâvâ el-Kâzimiye fî islâhi’l-fetâvâ et-Türkiye*, *Risâlenin Tercümesi*. (Koca, 2014: 149-175)

Mecmuanın altıncı nüshasında basılması planlanan “Nazar-ı İslâmda Ticaretin Ehemmiyeti” yazısına ulaşılamasa da Musa Kâzım Efendi’nin ticaretle ilgili görüşlerini eserleri üzerinden ortaya koyan bazı çalışmalar mevcuttur. Musa Kâzım, medeniyetin devam ve bekasının ve sahih medeniyet vasfını almasının ilim, marifet, sanat ve ticaretle meydana gelebileceğini belirtir. Tüm bu vasıfların gelişmesinin ise semavi bir din ve yüksek bir ahlak ile birlikte olabileceğini savunur. (Çetinkaya, 2007: 75-141) Musa Kâzım Efendi’nin, *MİSM*’in sürekli olarak üzerinde durduğu sanat, ticaret ve sanayi üzerine düşünceleriyle bağdaşan fikirleri vardır. Altıncı nüshada yayımlaması planlanan yazının başlığından da İslâmiyetin gözünde ticaretin önemini vurgulayacağı anlaşılmaktadır.

2.3 Musavver İslâm Salon Mecmuası’nın İçerik Özellikleri

2.3.1 Edebi Metinler

MİSM’in çıkış yazısı Halil Hilmi tarafından kaleme alınmıştır ve “Fikrimiz”¹² başlığını taşır. Bu makalede hadislerden ve ayetlerden örnekler verilerek dinî tema üzerinden ilerlenmiştir. Metin, dinî bir vaaz havası taşır. İslâmiyet üzerinden ilerleyen yazının temelini Müslümanlar arasındaki nifâk ve şikak oluşturur. Halil Hilmi, İslâmi öğeleri kullanarak Müslümanlara hem nasihat vermekte hem de çağrıda bulunmaktadır.

¹² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 2-4.

Ona göre asırlardan, özellikle kırk elli seneden beri İslâm milletine arız olan felaket ve musibetlerin başlıca sebebi Müslümanlar arasında görülen nifâk ve şikaktır. Nifâk ve şikak, yani Müslümanların bölünmesi, ayrı ayrı durmaları haramdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Hep birden Allah'ın ipine sımsıkı sarılın" buyurulmuştur. Halil Hilmi din kardeşlerine hitaben birlik olunmasını savunur. Ona göre Müslümanların nifâk ve şikakından Hristiyanlar istifade etmekte, Müslümanlar kaybetmektedir. Halil Hilmi, ahlakların Şariat-ı Kur'anın tarifine uygun şekilde tashih edilmesi, Müslümanların birbirlerini sevmeleri çağrısında bulunur.

Bundan birbuçuk sene evvel, Balkan Hükümetleri akd-ı ittifak ile hükümet-i Osmaniyyeye kanlı bir muharebe kapısı açtıkları zaman Resne kazası kadılığında bulunuyordum.

Vatanımın böyle ateşe sarıldığı sırada kadılığından ziyade harb neferine, kurşun kuvvetine muhtaç olduğu pek aşikâr bir hakikat olmasına mebni bu uğurda feda-yı nefis edersem şehit, sağ kalırsam gazi olmak ümidiyle hemen harbe iştirak ederek ordu-yi hümayunumuza iltihak ettim.

Bin üç yüz sene evvel Arabistan'ın kumlu çöllerinde ilk tabl-ı zafer-i İslâm çalındığı zaman, müşriklerin kalbi tevhidin, imanın, uhuvvet-i İslâmiyenin yek-vücut-ı ahenginden titremiş, onları ya mecbur-ı istîmân veya mağlub-ı âr-ı firar etmişti. Bin üç yüz seneden beri din namına, İslâmiyet namına mızraklarına, kılıçlarına, oklarına sarılan muhacidin-i İslâmiye mahza aralarında ki ittifak ve ittihad-ı tam sa'ikasıyla muzaffer olmuşlar, düşman kılıçlarını kırmaya, müşrik ordularını çiğnemeye muvaffak olmuşlardır.

Tarih bize a'sâr-ı müte'ehhireye ait birkaç mağlubiyetten başka, daima zafer, daima i'tilâ kayıt etmiştir. Muzafferiyetlerimizin esbabı taharrî edilirse sevâ'ikin ancak muharib efrâdın birbiriyle ittihadında, ümera ve erkanın vead ve ittifakında bulunur. Mağlubiyetlerimizin yegâne esbabı ise ittifaksızlıkta, nifak-ı şikakta, adem-i vifak ve ittihatıdır. Bonapartları, Petroları mecbur vakfe-i tefekkür eden tarih sahifeleri bunların sivil a'sâra karışmış bir şahididir.

Bu hakikati bizden daha iyi bilen Avrupa, harb tahakkuk ettiği zaman, mağlubiyetimize imkân vermediği için muharebe nihayetinde vaziyetin değişmeyeceğini ilan etmişti.

Ben de kalbimde ki büyük iman ile bir saha-i şan ve fûtuhat arkasından koşmak için ordunun haymegâhına, top, tüfenk sadalarında in'ikâsatına vakf-ı ruh ettiğim zaman orada, tarih sahifelerinde temessül eden eski Osmanlıların, eski kahraman Türklerin ahfadını arıyordum.

Gözlerim beyhude yoruldu. Ve elimdeki mavzerin toprağa eğildiğini hissettim. Muharebeye iştirak eylediğim kıt'atta hissettiğim memnuniyetsizlik bende derin bir nevmidi uyandırdı. Sonra mağlub ve münhezim olan fırkaları görünce her şeyi anladım.

İstanbul'a avdet ettikten sonra bir müddet vicdanım üzerinde derin akisler bırakan bu hissi tahlil ile uğraştım. Ve kanaatlerimi daha ziyade tevsik edebilmek için Konya ve Ankara vilayetlerine gittim.

Esbab-ı mağlubiyeti muharebe sahnelerinde aramak doğru değildir. Onların temeli çökük kubbeler altında, basık evler içinde kurulur. Konya ve Ankara vilayetlerinde icra ettiğim seyahat vicdanımdaki bütün şaibeleri sildi.

Artık tamamen kani' oldum ki bizi mağlub eden, bizi dört buçuk Bulgar önünde âr-ı firar-i irtikâba sevk eyleyen, bizi elimizde ki tufengi, belimizdeki kasaturayı atacak kadar irâdetsiz bırakan, içindeki mermiyi ateşlemeksizin topları düşmana terk ettiren yegâne sâik yalnız bir şeydir:

ARAMIZDAKİ NİFÂK VE ŞİKAK

Evet, ben bunu gözlerimle gördüm ve vicdanımla hissettim. Aramızda ki vedâd-ı iman çözülmüş, aramızda ki uhuvvet-i diniye muzmahill olmuş. İ'timâd, sadâkat, hürmet, el-hâsıl dinimizin emrettiği ne kadar fezâ'il-i güzîde varsa hepsi çürüyerek yerine nifâk ve şikak kaim olmuştur. Bu hal müzmin ve mühlik bir hastalık gibi hepimizi sarmış, hepimizi havza-i ceryanına almış olduğundan artık hiçbir felaketi hissetmeyecek kadar mağlûb-ı vehm ve hayâl, mağlûb-ı ihtirâsât olmuşuz.

Bunları gördükten ve vicdanen kanâat-ı kâmile hâsıl ettikten sonra ikinci bir mücâhedeye, nifâk ve şikakın izâlesi, Müslümanlar arasında vidâd ve muhâdenetin te'sîs-i mücâhedesine karar vererek nâ-çîzâne Beşiktaş Câmi'-i Şerîfinden başlayıp münâvebe ile merkez-i hilâfet-i seniyyede bulunan cevâmi'-i şerîfede îrâd-ı muvâaza başladım. Bu mücâhede nice bugün memleketin muhtaç olduğu en büyük bir hareket-i rûhiyyedir.

Fakat bazı ihvân-ı dinin hasb-el-mazeret her mev'izede bulunamamalarına ve bu gibi irşâdâta bi-l-hâssa taşra ahâlîsinin muhtaç olmalarına mebnî kavlen ifâsına _____ gösterdiğim bu vazife-i vicdâniyyeyi tahrîren de umûma teblîğ emeliyle iş bu (İslâm Salon Mecmuasını) te'sîse karar verdim.

Sözlerim belki çok acı olacaktır. Fakat ma'lûl bir cisimde ki emrâz-ı müzmineyi mağlûb edebilmek için etubbâ dâimâ çok acı ilaçlar tertîb ederler. Ben vicdanımızı kirleten bütün şevâibi birer birer gösterecek ve tedavisine ait reçeteleri tanzîm edeceğim. Bunlar ne kadar ağır ve hatta muhakkar bile olsa onları _____ruh ile dinlemek ve elden geldiği kadar tatbîkatına çalışmak hepimize borcudur.

sağlamlaştırmaktadır. Kadılık görevini icra eden Hilmi yazılarında ayetleri, hadisleri sık sık kullanarak ve onları tercüme ederek okuyucularına nasihat vermektedir. Yazıları va'z havası taşımaktadır. Hilmi, ikinci sayıdaki yazısında da bu tarzda ilerleyerek okuyucularına Hz. Muhammed'in (s.a.v) sözünü örnek göstererek İslâmiyetin özetini bu hadisin içeriğinde değinmiştir. İhvân-ı müslimînden bir kavmi diğerinden ayıran veya ayırmaya çalışan kişinin kendilerinden olmadığını ve o kişinin kendini Müslüman olarak saymaması gerektiğini İslâmiyet'in temelini tevhiid olduğunu dolayısıyla güzel fiilerin icrasına memur olunması gerektiğini söylemiştir. Hilmi, Müslümanların bundan böyle birbirlerine iyilikle yaklaşması gerektiğini ve fenalıklardan uzak durulması gerektiği nasihatini vererek yine bir hadis paylaşmıştır. Hadisin içeriği, iyiliğin emredilmesi eğer bu yapılamıyorsa kötülükten sakınılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu hadisin arkasından Hilmi şöyle devam etmiştir:

Yani birbirinizi fesaka teşvik etmeyiniz, feseka düşmüş olanlarda başkalarını düşürmesinler. Mesela tembel bir adam kahvelerde, şurada, burada işsiz güçsüz dolaşır olsa gayûr ve fa'âl ihvân-ı dîninden birisine mülâkî olduğunda onu bulunduğu meslekde sebât etmesine teşvik etmeli, yoksa 'ne zararı varmış gel beraber gezelim zevk u safâ edelim' dememelidir. Sâir dünyasına ve ahiretine zerre kadar menfaati olmayan kâffe-i ahvâl böyledir.

Hilmi, bu metinde her düşüncesini ve nasihatini bir hadisle desteklemiştir. Hilmi, iman sahibi bir mümini; din kardeşlerine, komşularına zararı dokunmayan kimseler olarak tanıtmıştır.

Bu komşuluk meselesini yalnız hanede, mahallede aramayalım, sanat ve ticaret hanelerinde dahi hukuk-i cîrân cereyân eder. Mesela esnaftan birisi komşusu bulunan diğerinin müşterisini çalmak için hile ve desâise sapmak, tâcir dahî ahz ü i'tâsının mütevakkıf olduğu kâffe-i esbâbda komşusunu ızrâr edecek ahvâlden tevakki etmek lazımdır. Zira (İslâm'da zarar yok) buyrulmuştur.

Hilmi, Müslümanlar arasındaki güzel ahlâkın önemi üzerinde durmuş ve tarihten örnekler vererek fikirlerine dayanak oluşturmuştur. "Endülüs Devleti ne hale geldi? Asya Müslümanları ne hale geldi?" sorularını sorarak okuyucularını düşünmeye sevk etmiştir.

Yazısının sonunda Müslüman okuyucularına son kez seslenerek nasihat vermiştir:

Netîce birbirimize dinde, ticarete, sanayide ve her hususta yardım edip nifâk ve şikakı terk edelim ve daima birbirimize karşı tatlı dil, güler yüzlü olalım, ahlâk-ı seyyiemizi haseneye tebdîl edelim. Edelim de dünyada ahirette necât bulalım. Yok bu ahlâksızlıkta yine devam edecek olursak küçük düşmanlarımızın bile esîri ve zebûni olacağımızda şüphe yoktur. Akıbetimiz vahim olacak, yani dünyada kirli ayaklar altında kalıp ahirette azâb-ı elîme müstahakk olacağız.

Aydın. Se. imzalı “Cesaret-i Medeniyye”¹⁴ başlıklı yazıda insanın cesaretli olması gerektiği belirtilmekte ve bu cesaretin millet üzerindeki faydası anlatılmaktadır. Aydın. Se. “Cesaret-i medeniyyeden maksûd olan şey, i’timâd-ı ___-nefs esası üzerine mü’esses olan muhtelif cür’etlerdir.” söyleminden sonra beni sokmayan yılan bin yaşasın darb-ı meselini örnek göstererek bunun beyhude bir örnek olduğunu aslında cesaret-i medeniyye yılan beni sokmasa bile zararlı olduğu için öldürmeliyim fikrindedir. Aydın. Se. bu düşünceler ışığında cesaret-i medeniyye yazısını yazmıştır. Cesaret-i Medeniyye’nin yokluğunda olacaklarıyla ilgili şöyle söylemiştir:

“Zan ederim ki cesareti medeniyye olmayan yerde nefsin hatîât ve zilleti bütün safahâtıyla gözüktür.”

Aydın. Se., “ve diyorum ki: cesaret-i medeniyye, her fi’l ve hareketin huzur-ı vicdanda bir saniyecik tevakkufundan çıkacak neticedir.” cümlesinden sonra yazısını bitirmiştir.

Ali Rıza Seyfî tarafından kaleme alınan “Alkolizim ve Cinnet-i İşret, Dimâğ Üzerine Tesirâtı”¹⁵ başlıklı yazıda alkolün aşırıya kaçmasıyla birlikte acı veren sonuçlarından bahsedilmektedir.

“İşretin ale-l-âde olan mazarratları o kadar bâhir, o kadar vâzıhdır ki bu hususta uzun uzadıya tafsilât vermeyi hacet görmüyoruz. Burada alkolizimin ve işrette ifrâtın bazı netâic-i müellimesinden bahsedeceğiz.”

Ali Rıza Seyfî, yazısına kısa hikâyeler ekleyerek argümanlarını güçlendirmeye çalışmıştır.

“Bundan birkaç sene makdem Londra’da “Cemiyet-i Hayriye” mensubundan bir zat bir mecma’ da “ibtıla-yı işret “ aleyhine bir konferans vermişti. Mumaileyh, mevkinden

¹⁴ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 10 Nisan 1330, ss. 5-6.

¹⁵ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 10 Nisan 1330, ss. 8-12.

inip gideceği esnada galebelik arasından kırk beş elli yaşında uzun boylu asker tavırlı birinin kendisine dikkatle baktığını gördüm. Vâiz bunun üzerine merkuma doğru yürümüştü. O ise bir müddet tereddüd eder gibi olduktan sonra dedi ki:

- Efendim, sizden büyük bir hıdmet talep etmek cesaretinde bulunacağımndan dolayı affedersiniz. Ben ordunun küçük zabıt mütekaidlerindenim. Pek çok halûk bir kadınla evlenmiştim. Lakin bir müddet evvel taburumla Hindistan'da bulunurken güneş vurmasına uğradığım gibi akılsızca işrete de alıştım. Nihayet sıhhatim pek ziyade muhtell olduğundan hastahaneye gönderildim. İngiltere'ye avdetimde işrete tövbe ederek oluncaya kadar ağzıma koymamaya karar-ı vicdanı vermiştim. Burada hayli zaman içmediğim için artık bu beladan kurtulmuş olduğuma nafil yere sevinmeye başladım. Evet, bu sevinış nafil ydi, birgün bazı arkadaşlara tesadüf ettim. İcbârlerine dayanamayarak bir meyhaneye girdik, o gece evime, çocuklarıma, yalnız bir ayyaş, bir sarhoş değil, adeta mecnun olarak avdet etmiştim. Sabahleyin mahcup nâdim uyanmış, bir daha bu rezalete düçar olmamaya karar-ı kat'iyimi tecdid etmiştim. Tekaüd maaşımı alacağım güne kadar her şey iyi gitti. O sabah maaş almaya giderken zevcem dedi ki:

- Dikkat et, John! Meyhaneye girmemeye çalış. Ayıklıkta melek gibisin. Lakin son hastalığından beri beynin işrete tahammül edemiyor.

- Paramı alınca eve döndüm, lakin her meyhanenin kapısında kararımın bir parça kırıldığını hissediyordum. Nihayet -yalnız bir kadeh içmek niyetiyle- bunlardan birine girdim. Lakin birinci kadeh ikinciye, ikinci üçüncüye ve daha başkalarına yol açmış teskîni gayr-i kâbil bir iştiâ vermişti. Gece eve körkütük sarhoş ve cebimdeki paralar ya kaybolmuş ya çalınmış avdet ettim. İş bununla da bitmedi. Zevcem bana zerre kadar iğbirâr göstermediğinden başka hemen yatmalıyımı, sabahleyin iyi olacağımı söyledi. Halbuki, ben bu hali kendim için bir tahkir, bir sitem addetmiş ve onu civani bir şiddetle haşlamıştım. Ertesi günü kadından özürler diledim, ey nihayetine kadarda cebimde içecek para olduğu halde sarhoş olmadım. Garip olan bir cihet varsa o da işret ibtilasını cebimde aylıktan aldığım para varken hisetmekliğimdir. Yarın yine aylık alacağım, biliyorum ki iş yine her zamanki gibi neticelenecek. Nevbet üstüme gelince tahammül, reddetmek imkan haricine çıkıyor. Şimdi sizden bir şey rica edeyim: yarın aylık almaya benimle gelir misiniz? Parayı size teslim edeyim. Haneme kadar gidelim. Zevceme kendi elinizle veriniz!

- Bu sözleri duyan Vaiz ertesi günü mûmâ-ileyh ile buluştu, para alınıp vaize teslim olundu. İkisi de selamete eve geldiler. Zevce sevincinden ağlıyor, içmediğini zaman zevcinin en iyi adam olduğunu ve yalnız aylığını aldığı geceler kendini bilmez bir halde geldiğini söylüyordu.

-Mistir ** isminde olan bu hayr u pürur zat ertesi aybaşıda da yeni âşinâsına yine bu hıdmette bulundu. Hanede nihayetsiz bir saadet vardı. Lakin üçüncü aybaşıda mistir ** maatteessüf Londra'da bulunduğundan mütekaid asker, parayı alınca tahammül edemeyip bir meyhaneye girmiş, hanesine adeta mecnun gibi gelmişti. O derece ki: yatağına yatmasını rica eden zevcesi ile kucağındaki on sekiz aylık bir sevimli çocuk üzerine ateşten

aldığı dolu bir güğümü fırlattı. Hem kadın, hem bedbaht adamın o kadar sevdiği bebek müthiş bir surette haşlanmışlardı. Onlar hastahaneye, sarhoşta polis dairesine götürüldü. Kadın ile çocuk bir müddet ölümle pençeleastikten sonra iyi oldular, lakin tâli'siz çocuğun çehresi müddet-i hayatça devam edecek bir halde soyulmuş, yüzülmüş kaldı. Zevc on iki ay mevkufiyyet ve hidemât-ı şâkkaya mahkum olduysa da hapiste müddetini doldurmaya kalmadı, çünkü keder, hicab hususuyla sevgili yavrusunun kendi elinden düşar olduğu felaket zaten zedelenmiş dimağına pek fena bir surette tesir etmiş bulunduğu sicn-i tenhayı elemde çıldırarak mahkumun tumar hanesine nakl olunmuştur.”

Halil Hilmi'nin “Sa'y Eden Millet Felâh ve Rahat Bulur, Sanat ve Ticaretsiz Olan Hakîr ve Rezil Olur”¹⁶ isimli yazısında İslâmi söylem üzerinden sanat ve ticaretin önemi belirtilmiştir. Hilmi, önceki yazılarında Müslümanlar arasındaki nifâk ve şikak üzerine eğilmiş ve bunun sonuçlarından bahsederek neler yapmaları gerektiğini açıklamış veyahut nasihat vermiştir. Bu makalesinde ise Müslümanların ticaret ve sanat üzerinde durmalarının gerekliliğinden söz açmıştır.

Esbab-ı felaket ve inkırazımızdan başlıcaları beyne'l-müslimin vaki' olan nifâk ve şikaktan ileri geldiği evvelki nüshalarda mufassal ve müdellel olarak arz ve izah olunmuştu. Felaket-i arızanın sebeplerinden biri de san'at ve ticaretsiz bulunmaklığımızdır.

Okuyucularına seslenerek; devlete sahip çıkmak, onu dört elle tutarak onu doğrultmak gerekliliği üzerinde durmuştur. Batının ilimde ileri gittiğini, bazı gelişmelerde onlara bağımlı olduğumuzu, zafer devrinin onlara geçtiğini belirterek yan gelip oturulmamasını okuyucularına iletmiştir. Ulemanın ilmini, çiftçinin ziraatini, tüccarın ticaretini, esnafın bulunduğu sanata ait sanatını, sermaye sahiplerinin servetini ve sonuç olarak her yükümlü bireyin eksiklerini ilerletmesi gerektiğine değinmiştir. Hilmi, “Umur-ı mühimmeden birincisi ticaret olduğundan gelecek makalemizde ticaret hakkında îzâhât-ı vâzîha i'tâ olunacağı arz olunur.” cümlesiyle yazısını sonlandırmıştır. Bu bize gelecek sayıda Hilmi'nin yazısı hakkında fikir vermektedir.

Kâzım Nâmi “Muzır Bir Zihniyet”¹⁷ başlıklı yazısında medreselerdeki ve mekteplerdeki zihniyeti eleştirir.

Medreselerle mektepler birbirinden ayrılalıdan, ikisi arasında aşılabilir bir uçurum peyda olalıdan beri bu iki müessesenin mahsülleri tenvîr ve irşâda muhtaç olan

¹⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 2.

¹⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 5-6.

halkı bırakarak birbirine düşmüş, birinciler müterakkı bir inâd ile oldukları yerde saydıkları daha doğrusu acı bir ric'atle dini hakikatlerden ayrıldıkları gibi ikinciler de akim seraplara doğru koşarak, yanlış uçurumlara uğramışlardır.

Kâzım Nâmi, medreselerin iyileştirilmesi konusunda insanları bilinçlendirmeye çalışmaktadır.

İlmin tahsili her ferde farzdır ve ilim yalnız medreselere münhasır değildir. Sarık bir sınıfın alameti ise de, ilim onun imtiyazı değildir. İlim herkese bir salâhiyyet bahşeder, ister medreseden isterse mektepten yetişsin. Sizin sarığınız yok ve medrese okumadınız o halde sizin ilminize güvenmeye, ictihâdlarınızı, ortaya sürmeye hakkınız yoktur. Yoksa “kıl kuyruk” lafla istihfâf olunursunuz. Siz kim oluyorsunuz? Niçin hazır üstlerinde diz çürütmediğiniz ve bu suretle bir imtiyaz edinmediğiniz halde o sahada cvelan-i cesaret ediyorsunuz? Siz susunuz ve yalnız onları dinleyiniz.

Filhakika ehli olmayanların işe karışması iyi değildir, emanet ehlinde başkasına tevdi' edilmemelidir. Herkes söze karışırsa öyle bir kargaşalık olur ki orada hakikat kalmaz. Ve bir cemaat bu yüzden hasir ve ____ olur. Fakat ilmindeki kuvvet ve salâbete güvenenleri hangi hak ve kuvvettir ki istediği sahaya girmekten mani' edecek?

Müstesnâ bir zekânın ilim sahasındaki hadsî keşifleri için senelerce medrese hücrelerinde bulunmaya ihtiyacı yoktur. O istihrâc ettiği hakikatleri istediği gibi neşre salâhiyetlidir. Düşünüşlerini, muayyen kaidelere bağlayarak kendilerinden ileriye gidenlere buğz ve hiddetle bakanlar ve onları küfr ve ilhâdla yıldırılamayanlar hangi hakka istinâd edebilirler? Onların mesnedleri şüphesiz cehl içinde bırakarak kendileriyle beraber yürümekten alıkoydukları zavallı bir kitledir. Onların kuvvetleri sırf maddidir, ilim gibi hak gibi manevi ve müteali değildir. Evet, bir zaman için galebe onlardadır fakat ileride nur u ziya içinde yüzenleri görebildikleri gün içlerinden kendilerini terk edecekleri pek çoktur.

Yazık İslâm âlemi bu mütereddî ilimler yüzünden sallantıda kalıyor, cehl İslâmı tefrikaya düşürüyor. Fer'î ve ehemmiyetsiz meselelerle iştiğal ve bu iştiğalde inat İslâmı tevhid ve i'lâ edecek asılı hakikatlerin remad altında kalmasına sebep oluyor.

Garbın, küfr-ü ilminin nisbi vahdetini ve İslâm âlemine galebesini gören tek tük mütefekkirlerimiz, maddi kuvvetine güvenen müteâlimlerin önünde canlanamıyorlar, halkı sarsıp uyandıramıyorlar, onu elim bir esaretin acı korkularına karşı silahlandıramıyorlar.

Medreselilerden bu muzır zihniyeti artık kaldırmak lazım geliyor, onlar dinde şekile uğraşıyorlar hakiki imanı za'fa düşürüyorlar. İslâmın vicdanını ısıtacak, ona hayat ve irâdet-i kuvveti, ilim ve terakki verecek iman, şekiller içinde boğuluyor. Mezhepler, tarikler siyasi fırkalardan ziyade mazarrat veriyor. Halbuki asıl olan mezhepler, tarikler değildir.

Siyasi fırkaları umumi tehlike önünde birleştiren milli teâlîye sevk eden yüksek bir mefkûre olduğu gibi, mezhepleri ve tarikleri birleştirecek ve onları el ele teâlîye sevk edecek aslı bir iman lazımdır. Ah! Üç yüz küsur milyon İslâmi bir kalp ile yürütecek bir emel ile yükseltecek bir İslâm imanı!

Mustafa Haluk “Mefkûre”¹⁸ başlıklı yazısında bir milletin idealleri olması gerektiğini savunur. İsteklerimizin ölçüsünü denkleştirecek örneğe veya bir ideale sahip değilsek çalışmalarımızı düzene koyamayacağımız böylelikle hakir ve hor hayattan kurtulamayacağımızın olağan olduğuna değinerek yazısına başlamıştır. İdeal ve emel en kötü ruh eksikliklerinden ve ahlâk eksikliklerinden bizi kurtararak; hayatımızı, hislerimizi, zihin faaliyetimizi en öldürücü girdaplara sevk eden, dağılarak sona eren irademizin kuvvetlenip ve işimizin neticeye varacağını belirtmiştir. Haluk, arzu edilen hedefin, ruhumuzun ve zihnimizin derinliklerinde; dağınık, amaçsız ve gayesiz duran birçok düşünceleri, istekleri bir alanda toplayarak verimli hale getirdiğini belirtmiştir. Yolu açık, düzgün ve aydın bir gezgin ile meçhul, karanlık ve çarpık bir yolda gezen bir gezginin belirli bir zamanda kat edecekleri mesafeler arasında ki fark, ideal sahibi bir adam ile idealsizin arasını ayırt ettiğini ve aydınlattığını belirtmiştir. Hayatımızda işlerimiz için bir gaye seçme konusunda dikkatten uzak tutulmaması gereken önemli nokta, doğuştan gelen yeteneğimize uygun olmasını söylemektedir. Şahsi hayatımızda bu denli önemli ve yararlı olan idealin sosyal hayattaki yerinin çok mühim olduğunu okuyucularına aktarır. Haluk, emelsiz bir hayat nasıl perişan olursa idealsiz bir milletin de yok olacağını savunmuştur. Haluk, mefkûre hususundaki düşüncelerinden sonra uluslararası rekabette konumu korumak ve ilerlemek için sağlam bir karakter gerektiğini belirtmiş ve Abdullah Cevdet’in seciyye (karakter, huy) kelimesinin açıklamasını okuyucularına sunmuştur.

Kişisel hayata hakim olanın şahsi idealimiz olduğunu fakat bir topluluğun eylemlerinin idealini iman ve inanç olarak belirtmiştir. Bir idealin ortaya koyulduktan sonra bir nesile miras bırakılması ve her daim devam etmesi için o neslin ıslâh ve terbiye edilmesinin gerekliliği üzerinde durarak, bu konuda edebiyatın ve mekteplerin önemli bir konumda olduğunu yazmıştır. Ve bu hususta bazı milletlerden örnekler vermiştir.

¹⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 8-11.

“İtalyanlar, münferid bir hükümet teşkiline muvafık olduktan sonra bir ruh-ı milli, bir vicdan-ı ictimâî kesb edebilmeleri için de, bütün şairleri, filosofları ve edibleri aynı hırs ve emelle, şedid bir heyecan-ı milli îka’ına çalıştılar. Bu Trablusgarb’ın istilasını intaç etti.

Ve Bulgarlar, Ayastefanos muâhdesinin tahfif ve _____ sonra, bütün milletdaşları arasında bir vifak ruhu, bir vicdan-ı milli tekvinine uğraştılar, Bulgar bayrağı altında yaşayan bir Bulgarla, bizim içimizde bizim bayrağımızın gölgesinde, bizim müessesâtımızda çalışan diğer bir Bulgarın kalpleri aynı hisle çarpıyor, ruhlarını aynı bedîa-i hayâliyye teshîr ediyordu ki neticesi ma’lûmumuzdur.”

Haluk, Makedonya ve Bulgar okullarında okutulan kitaplardan örnekler vererek okuyucularını düşündürmek istemiştir.

BİR DİLENCİNİN DESTANI

-Manzume-

“İhtiyar, kemeñeyi alıyor ve söylüyordu: (karaaraplar, (esirciler- türkler) üç safta esirleri (Bulgarları) götürüyorlar. Birinci safda genç kahramanlar, ikincide kızlar, ve sonunda da küçük masumlarını kucaklarında taşıyan kadınlar vardı. Bunlar ayakları ile dağı tırmadılar ve yollarını gözyaşlarıyla yıkadılar.)

İhtiyarın sesi ağırlaştı. Ve etrafında bulunan genç ve ihtiyar sâmi’in başlarını eğdiler, onlar esirlerin ağlayışını hissediyor gibi dinliyorlardı. Fakat imdad edemiyorlardı. Herkesin kalbine bir ağırlık çökmüştü. Kemancı devam etti.

(Kral marko, kiliseye giderken, esirlere tesadüf etti. Marko’nun kalbi sızladı ve keskin kılıcını çekerek karaarapları parçaladı, esirleri tahlis etti.)

Alnın ince telleri tanîn-endâz oldu. İhtiyar dilencinin sesi kuvvetini iktisab etti. Sâmi’inin başları kalktı ve gençlerin gözleri parıldadı.”

İşte, düşmanlarımız böyle çalıştı. Ve canımızı yaktı. Artık bizde kalplerimizde mukaddes bir ateş yakarak, Rumeli’de akıtılan Osmanlı kanının, parçalanana, “yüzbin” milletdaşımızın intikâmını almaya çalışalım. Kalplerimiz muazzam bir “kin ve intikam ocağı” olsun.

Halil Hilmi tarafından kaleme alınan “Ticaret Memduh, Atâlet Mezmûmdur. Tüccarlar Dünyada Bahtiyar Oldukları Gibi Ukbâda Enbiya-yi A’zamladır”¹⁹ yine dinsel enstrümanlar kullanılarak sanat, ticaret ve ziraat üzerinde durulur.

Cenab-ı Seyyidü’l Mürselin ticaret ve sanat ve ziraat hakkında bu kadar terğib ve teşvikte bulundukları halde bizlere ne oldu da atâlet ve batâleti ihtiyâr eyledik? Hala bugünkü günde cenneti misli olan memleketimizde ateş-i kesâd ve fakir içinde yanıp

¹⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 2.

kavruluyor, biladımız ümem ve akvam sairenin bir ticaretgâhı olmuşken, bizim ehl-i ticaretimizden binlerle zevat ateş u fakrle yanıp kül oluyor. Ticaretsizlikten şikâyet hakkımız ve _____ umurumuzun sekteye uğramasından beyan edeceğimiz mazeretin kabulüne tarîk-i şerimiz yoktur. Usûl-u ticaret ve sanayi nefise ve en mühim usûl-i ziraatın bulunduğumuz zamana göre öğrenmek hususunda Avrupa ve Asya'nın ve Hinduçî'nin aksâsını değil hem civar hem hudud olduğumuz memleketleri arayalım. Tebaa-i Osmaniye'nin Müslüman kesiminden o memleketlerde kaç nefer tacir ve muâmil bulabiliriz?

Halil Hilmi, atâlet içindeki Müslümanları eleştirerek ahiret gününde Resullullah'ın huzuruna nasıl çıkılacağını okuyucularına sormaktadır.

Fi zamanında Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Amerika vesaire ticaret, sanat ve ziraatte son derece ileri gittikleri meydandayken bizler ve evlâdımız asrımızda lazım olacak ticaret ve sanayi ve ziraatı öğrenmenin hususunda ihtiyâr-ı zahmet edipte bilâd-ı ecnabiye gitmez ve memleketimizde ihtiyâr-ı zillet ve meskenet ederek ikametle istirahat edersek biz nasıl ma'zûr olabiliriz. Ve nasıl yevm-i ukbâda huzur-ı Resullullaha çıkarız.

Düşmanların hedeflerini ve hücumlarını anlatarak nasıl bu hedeflerden uzak kalacaklarını anlatmıştır.

“Düşmanlarımızın hedef-i hücum ve harekâtı ikidir: Birisi dinimiz, diğeri heyet-i ictimaiyemizdir. Çünkü onların nazarında akvâm-ı vahşiyeden ma'dûd olduğumuzdan, malımız nefsimiz, velhasıl kaffe-i hukukumuz, kendilerine mubâhtır. Şem'-i diyânetimizi söndürmek, bizi ribka-i esâretlerine sokmak birinci emelleridir, binaenaleyh emin olmayalım, medâr-ı kıvâmımız olmak için emr-i şeri' ekrem ile müdârâ-yi iltizam ederek kesb-i miknet etmeye sa'y edelim, ticaret edelim.”

Ali Rıza Seyfî, “Hal Olunmamış Meselelerden, Kıt'a-i Magrûk – Atlantis Fennin Tarihe Muaveneti”²⁰ yazısında Atlantis kıtasını ele alır. Makalesinin içeriğini şöyle ele almıştır:

“Bu makalede mevzû'umuz işte Arapların bu bahr-i zulûmâtı olduğundan biraz tevakkuf edelim: _____ ve Hristiyanlar bu denize bildiğimiz ve bizimde kabul ettiğimiz bir nam olmak üzere ATLANTİC (bahr-i muhit atlası) demişlerdir. Acaba bu isim nereden geliyor?”

²⁰ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 5-7.

Seyfi, bu sorunun cevabını ünlü filozof Platon'un *Timaeus and Critias* eserinin içindeki bir alıntıdan vermektedir. Seyfi, Platon'un *Timaeus and Critias* eserinin içinde anlattığı bu hikâyeyi Mısır kâhinlerinden öğrendiğini naklediyor. Platon'un bunu felsefi hayallerin değerini kazandırmakta hizmet eden bir araç olmak üzere uydurduğunu dile getirmiştir. Gerçek fenni araştırmaların, tarihe ne denli yardımcı olduğunu anlamının sırası geldiğini belirterek “ona soruyoruz ki acaba böyle bir cezîre var mıydı? Varsa ne oldu?” sorusunun cevabını okuyucularına nakletmiştir. Seyfi, kıtaların oluşumuyla ilgili ilmi bilgiler vermiştir.

Makalesinin sonunda, büyük adanın parçalanışı şayet korkunç ve büyük bir püskürme yüzünden ortaya çıkmışsa bilim tarihinde büyük olaylardan olacağından dolayı bu nedenle belirsiz olsun bize kadar rivayet silsilesinin uzaması (uzak) olağan mıdır? suâli ile okuyucularını düşünmeye sevk etmiştir. Son olarak zor bir konunun şimdiki haline nasıl geldiğini beyan etmiştir.

Hasan Hikmet “Temsîl ve Temessül Tehlikeleri”²¹ başlıklı yazısında Müslüman gelenekleri üzerinde durmaktadır. Batılılaşmanın topluma verdiği zarardan bahseden Hikmet, asıllara ve geleneklere tamamen yabancı bir takım işlere bağlanmayı izah edemediğini, milletlerin bir amaca doğru yürümesi gerektiğini belirtmiştir. Hasan Hikmet, kendilerinin bir amaç takip etmek dışında toplumsal alanda dolaşan tehlikeleri değerlendiremeyerek yanlış bir düşüncenin kurbanı olduklarını ve Müslümanlığın her şeyden önce bir temelini olduğunu onun da Müslümanlık geleneği olduğunu okuyucularına nakletmiştir.

Hikmet, yazısında bu gayeyi tehdit eden her yabancı işin, her yabancı nüfuzun bizi başka sosyal hakimeyetlerin zehirli bataklıklarına sürüklediğini ve uyanmak gerektiğini söylemiştir. Yazıya şu şekilde devam etmiştir:

Yani şahsiyetimizden medeniyetimizden hiçbir şeylerimiz kalmayacak surette başka bir âleme sapsmış olduğu kadar sert seraplarına atılıyor. Şimdiki asrın sosyal üslubundan en önemlisi amaçsız milletlere benzemektir. Batı nüfusunun çoğalması bütün Afrika ve Asya'yı kaplaması bu üslubun uygulamalarının sonucudur. Dinimizin her türlü teşviklerine rağmen iktisatın önemini saymayarak milli servetin başkaları tarafından temsiline sebep olduk. Büyük bir gaflet olarak sosyal hayatta batıya benziyoruz. Batıya

²¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 12.

benzemek yani ruhen batılılaşmak aynı zamanda kendi asıllarımızı ve geleneklerimizi terketmek demektir. Acaba medeniyet yolunda bizi Müslüman olarak yükseltecek araç yok mudur ki başkalarına ait uyruklara sahip oluyoruz?

Eğer bugün sapkın ve utangaç bir tembellik içinde batının parlak zekası ve medeniyeti gözlerimizi kamaştırıyorsa kabahat geleneklerimizde mi yoksa bizim tembel cahilliğimiz içinde yüzen günahlarımızda mı?

İslamiyete herkesin dört elle sarıldığı zamanlarda helalin ilim ve hünlerle parıldadığını her şeyden önce tarih bütün açıklığıyla göstermiyor mu? İşte Harun Reşid'in meşhur ilmi, işte Endülüs Medeniyeti, işte burada gözlerimizin önünde semalara yükselen hilalleriyle ecdadımızın icraat ve vaziyetlerini gösteren benzersiz örnekler, dört yüz sene önce Müslümanların sanat ve ticaret alanında eriştiği yüksek mevki. Batının birçok hünelerinin ve meşhurlarının ilimde tanınmış İstanbul'a koşuştuklarını kim inkar edebilir? Israr edilebilir mi ki üniversitemiz (Dar-ül-fünun) Fatih'in tesis ettiği dar-ül ulum'dan daha yüksektir, eğer kuvvetimizi sarsılmaz sanarak zevk ve eğlenceye dalmasaydık. O zaman yapılacak iki şey vardı. Yükselmeye ya bıraktığımız noktadan başlamak veyahut aynen diğerlerinin ilerlemesini uygulamak.

Tembellik, zevk ve eğlence a'sâba verdiği durgunluk nedeniyle ikinci tarafı tercih ettik, işte o günden beri başlayan bu takliti her vesileden yararlanarak, kavrayarak hiç yoktan batı işlerine bir üstün mevki kazandırdık ve buna mukabil kendi adetlerimizi hor gördük. Bugün ailemize kadar sokulan Avrupa'nın muzır olduğu kadar gayr-i ahlaki düsturları temiz toplumumuza zarar vermek üzeredir. Bir sosyal yapı içinde en büyük felaket, asıllarını kaybederek başkalarına benzemektir. -İnşallah gelecek makalemizde temessülün çevre ve şartlarıyla niteliklerinden bahsedeceğiz.

Halil Hilmi derginin dördüncü sayısında "Ticaret Memdûh, Atâlet Mezmûmdur"²² başlıklı yazısını "Geçen Nüşadaki Makalenin Mâ-ba'dı" kaydıyla sürdürür. Halil Hilmi, bu makalede Fransızların ve İngilizlerin sömürgecilik anlayışının olumsuz yönlerini anlatarak ticaretin önemi üzerinde durmuştur. Hilmi, Enfâl suresinin 60. ayetinin bir kısmını vererek açıklama yapmıştır.

"Vee'iddû lehum mâ-steta'tum min kuvvetin" ayet-i kerimesinin bugünkü tefsiri, bin sene evvelki tefsiriyle mütenasip olamaz, o asrın icabı başka, bu asrın muktezası yine başkadır. Şimdi herhangi devletin ticareti, serveti yolunda ise hâkim-i âlem o devlet add olunur."

²² *Musavver İslâm Salon mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 2-3.

Hilmi, İngiltere'nin parasının dışarı çıkmadığını, İngiliz bir vatandaşın parasının bir yabancıya nasip olmadığını beş yaşına girmiş bir İngiliz çocuğuna öğretildiğini aktarmaktadır. Mısır'da bulunan İngiliz vatandaşlarının kendi mağazaları dışında alışveriş yapmadığını dile getirmiştir. Hilmi, anlattıklarını destekler nitelikte bir olaydan bahsetmiştir.

Hatta Mısır'da ihtiyar-i ikamet eden İngilizli bir ihtiyar kadın, mısırlı uşağına bir İngiliz lirası vererek gidip falan mağazadan bir top bez getirmesini emreder, uşak efendisinin gözüne girmek ve aferinini ve bahşişini almak emeliyle başka mağazaları da dolaşır, hanımın istediği bezin aynını Fransız mağazasında bulur, yirmi franga yani bir napolyona alarak eve getirir, hanıma verdiği sırada İngiliz lirasının üst tarafı olmak üzere mağazacıdan beş frangı dahi çıkarır takdim eder. Kadın, bu nedir der uşak, istediğiniz bezi daha ucuzca bir Fransız mağazasından buldum da aldım cevabını verince hanım der ki, işte şimdi hıyanet ettin, benim paramı sokağa attın, zira benim sana tarif ettiğim mağaza İngiliz mağazası idi. Bu bez eskir, mahvolur gider, lakin para, vatanımızda ebediyen kalır, şimdi bizim para Fransıza gitti, İngiliz'den çıkarak Fransız oldu. Güya o para bir İngilize göre öldürülmüş ve toprağa defn edilmiş imiş gibi bir hiddet ve tehevvürle, şu anda bezi götür, iade et, sana tarif ettiğim mağazadan al getirde, bir daha böyle tersine hezeyân etme diye uşağı huzurundan tard eder.

Hilmi, ticaretsiz servet, servetsiz kuvvet ve devletin olamayacağını dile getirir. Demiryolları, vapurlar yapılmasının öneminden bahsederek bunların da peydâ olabilmesi için mektepler, ticarethaneler ve fabrikaların kurulması gerektiğini savunmuştur. Hilmi, son olarak İslâmiyet'in miskinlik olamayacağını ve Müslümanların alışverişini din kardeşlerinden yapması gerektiğini vurgulamıştır.

Mehmet Hasib "İnkilâbımızın En Büyük An-ı Zaferi Fatih-i Hürriyet"²³ başlıklı makalesinde, nüshanın kapağında fotoğrafı görülen Atıf [Kamçıl] Bey'in Şemsi Paşa'yı öldürmesini anlatmaktadır. Hatırat mahiyetinde bir metindir. Suikast olayından sonra İstibdad Sındığı günlerinin olduğu ve Manastırlı gençlerin kutlamalarından söz etmektedir. Hasib, yazısına Osmanlı Milleti'nin yaşadığı sıkıntılarından söz ettikten sonra Rumeli'de bulunan Manastır ilinin önemine değinmiştir. Hasib, yazısında Şemsi Paşa'nın 6 Temmuz 1908'de Manastır'a gittiğini ve dağa çıkan Niyazi ve Eyüp Sabri Beyleri yok etmek için Resne'ye hareket edeceğini belirtmiştir. Yıldız Sarayı'ndan

²³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 3-8.

alınan bilgilerden sonra anlaşıldığına göre Şemsi Paşa'ya pek geniş yetki verildiğini belirten Hasib, Şemsi Paşa'nın yapacaklarına değinmiştir.

Resne ve Manastır Balkanlarının her ağacına bir mücâhid-i hürriyet sallandırmağa karar vermiş, idam iplerini yağlamaya, sabunlamağa, bile lüzum görmemişti. Yıldız'dan kendisine verilen sâlahiyyet-i mutlaka muktezâ-sınca âhâd-ı nasdan bir ferdi feriklik rütbesine kadar def'aten terfi' edebilecek, kim olur ise olsun bir feriki ve hatta bir vâlîyi de darağacına gönderebilecekti.

Hasib, yazısına İTC'nin bunun önüne geçememek korkusuyla hamallaştığını bunun üzerine hürriyet fatihi olarak tanıttığı Ankara Milletvekili Atıf Bey'in imdada yetiştiğini okuyucularına aktarmıştır. 7 Temmuz'da hürriyet kahramanı Bekir Bey, Erkân-ı Harp binbaşı Salahaddin ve Hasan Tosun Beyler birçok fedakâr ümmet ile birlikte Manastır'dan dağa çıktıklarını, Manastır ile Resne yollarına mücahidlerin yerleştirildiğini, bütün gayenin yalnız Şemsi Paşa'nın vücudunu kaldırmak, fazla kan dökmek olduğunu nakletmiştir. Hasib, birçok muhafızı bulunan Şemsi Paşa'yı öldürmenin zor ve imkansız olduğunu fakat üç zabıtın bu işe gönüllü olduğunu ve kura usulünün kullanılacağını aktarmıştır. Bu üç zabıt arasında bulunan Atıf Bey, "Kur'a ayıptır ilk silahı ben atacağım binaenaleyh buna mukabil ilk ölümün şerefi de bana ait olsun" diyerek iş başına geçmiştir.

Şemsi paşa saat altıda o canavar sürüsünün muhafazası tahtında telgrafhaneye gidiyordu, mabeyn ile konuşacak, gayr-i kâfi adettiği salâhiyyetine daha zâlim-âne lâhikeler istihsâl edecekti. Bir saat konuştu. Mükâleme hitâm bulacağı vakit şu sözleri mırıldanarak: 'şimdi hareket ediyorum. Üç gün zarfında cümlesinin başlarını bir vagona doldurup huzur-ı hümayûnunuza göndereceğim. Sen müsterîh ol padişahım' taahhüdüyle aşağıya inmişti. Arabası telgrafhanenin kapısı önünde, muhafızları da beş on kat telgrafhane ve civarını ihâta vaziyetinde ve bütün parmaklar mavzerlerin tetiklerinde bulunuyordu.

Binbaşı Rıza Bey'in kalabalık sırayı yararak Şemsi Paşa'nın huzuruna çıkmasını istifade eden Atıf Bey'in Şemsi Paşa'ya ateş ettiğini ve muhafızların Atıf Bey'i budundan yaraladığını belirten Hasib, Şemsi Paşa'nın beş dakika içinde can çekişerek öldüğünü belirtmiştir. Mehmet Hasib, Manastır gençlerinin bugüne İstibdad Sındığı Günü adını vererek kutladıklarını okuyucularıyla paylaşmıştır.

Gönül arzu ve temenni eyler ki 24 Haziran Hazret-i Atıf'ın maskat-i re'si olan Kale'i Sultaniyeye nakil edilsin ve her sene sevgili Manastırımızın bu hâtıra-i milliyesi ihyâ edilerek (İstibdad Sındığı Günü) unvan-ı târihiyesiyle tebcîl ve tezkâr olunsun.

Gönül ister ki kadr-dân Kale'i Sultaniye ahali-i muhteremesi kalenin güzide mahallâtından birinin ismini Manastır tesmiye etsin ve o mahallenin münasip bir noktasına bir abide-i feth u zafer rekz ederek inkılâb-ı Osmaninin fatih-i bülendini ile'l-ebed derağuş eylesin.

Ali Rıza Seyfi tarafından yazılan “Son Yüz Yılda Hristiyanlar Ne Yapmış? Misyonerlerin Gayreti”²⁴ başlıklı makalede Hristiyanların misyonerlik faaliyetleri konu edilmektedir. Yazının başına “Mesele-i Müebbede” notu düşülmüştür.

Mistr (___) mühim bir mevkide demişti ki: “neden hristiyaniyet sâhib-i yegâne arz olmayacak? Neden ümit etmiyoruz? Sanayi-i Nefise, edebiyat, sînâât-ı içtimaiye, ihtirâat, ticaret hasılı bir tabir ile cihanın bütün kuvveti hep Hristiyanıdır!”

Avrupalılar, misyonerler yukarıda söylediğim gibi bizim cehl ve nâ-dânımızı, atâlet-i zelilemizi haşa dava-yı intisabında bulunduğumuz din-i mübine atıf ederek yüzümüze karşı: “ulûm-i hakika terakki ettikçe Hristiyanlıktan başka edyânın nüfusu kalmadı, saliklerinin i'tikadı sarsıldı!” diye bağırıyorlar. Biz hala duymuyoruz, hala zulmette, hala fahr u bi manadayız, hala...

Ali Rıza Seyfi, misyonerlerin cemiyetlerinden de bahsetmiştir.

1896-97 tarihlerinde ___ misyoneri Barroues tarafından Hindistan'da i'tâ edilen Christianitz the world's religion yani (Hristiyanlık din âlemidir) ünvanlı konferanslara müracaat ediniz mahzâ Hindistan'a mahsus olmak üzere (Hindistan Edebiyat Hristiyanesi Cemiyeti) tarafından sûret-i mahsûsada tab' edilmiştir. Hayli senelerden beri İngiltere'de: Student's Volunteer Missionary Society yani (talebe gönüllü misyoner cemiyeti) vardı ki bugün İngiltere'nin yüzü mütecâviz dâr-ül-fünûnlarında binlerce a'zâsı vardır. Bunlar bütün cihanı Hristiyan etmek dava ve ahdinde olup “eğer cenâb-ı hakk müsâade ederse memâlik-i ecnebiyyeye misyoner gitmeye kasd ü cezm ettim.” ___ birer senet imzalamışlardır. Bunun bir misali de Amerika'da mevcuttur, mekteplerde cemiyete mensup 8000 den mütecâviz gönüllü vardır, bunlardan iki bine yakını çoktan icâzetlerini alıp memalik-i baîde ve mechûlede vazifeleri başına şitâb etmiş bulunuyorlar.

Ali Rıza Seyfi, makalesinin sonunda Müslüman okuyucularına seslenerek Müslümanların neler yaptığını sormuştur.

²⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 9-12.

Şimdi kendi kendimize acı acı soralım: biz ne yapmışız, ne yapıyoruz?
Anadolumuzda ne yaptık?

Aydın. Se. İmzasını taşıyan “Zamanımız ve Biz”²⁵ sohbet türünde bir metindir. Toplumun iç bağlarının şahsi menfaatlerden dolayı zedelendiği vurgulanmaktadır. Bu bağların zedelenmesinden ve nasıl iyileştirileceğinden söz edilmektedir.

Halbuki zarar ve ziyan ikidir: biri komşusunu o faideden mahrum etmek için sarf eylediği fikir ve sa’y, diğeri ise kendine faide getirmeksizin ara yerde mahv olan ve hiç kimseye yaramayan kuvvet veya hassa!

Ezcümle felaket-i ahire esnasında Edirne’de harp eden Ankaralı bir neferin düşman bizim vilayete gelmez ya ben burasını neden koruyorum? Fikriyle saff-ı harbdan rücu’i gibi cahilin kahr u katil telkinatı bunu ispata kâfidir. Bu ifrâd eğer tahsil veya daha doğrusu terbiye görse idi Rumeli’den kalkıpta Yemen vilayetini müdâfaaya niçin gidiyorsa Ankara’dan İşkodra’ya da onun için gittiğini anlardı.

Sohbetin sonunda okuyucularına mesaj vererek yazıyı bitirmiştir.

Biz eğer memleketimize hidmet-i emel ve niyetinde isek cemaat-i milliye-i Müslimeyi îkâz ve irşâd ile birbirlerini cem’iyyetle korumayı öğretmeye bütün kuvvetimizle çalışmalıyız yoksa harap muhakkaktır.

MİSM’nin bazı sayılarında şiir türünde eselere yer verilmiştir. Bu şiirlerde, genellikle vatan ve millet sevgisi üzerinde durulmuştur. Necmettin Sahir’in “Medeniyet”²⁶ adlı şiirinde “Bu ne vahşet? Bu kahıra kim dayanır? Yeter artık, bu zalime kükre, bağır, Sen de koş, git cebîn-i düşmeni kır! Çünkü asrın, unutma kanlı asır” denilerek, yurdun “mümeyyiz evlatlarına” vatanın korunması için çağrıda bulunmaktadır. Cemal Mukbil de “Hilal Efsaneleri”²⁷ adlı şiirinde mefkûre, hilal ve Türklük temalarını işler.

“Tahmîs-i Mutarrafa”²⁸ başlıklı eser, düşülen yıldız dipnota bakılırsa “Merhum Şair İsmet Efendi’nindir”. Ama altında “Maliye Nezareti Mütেকaidininden Reşit” imzası yer alır.

²⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 28 Mart 1330, ss. 4-6

²⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 28 Mart 1330, ss. 10.

²⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 8-10.

²⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 10-11.

MİSM'nin beşinci sayısı hariç diğer sayılarında deyiş türünü görmekteyiz. “Cümel-i Hikemiyye”²⁹ başlığı altında Mehmet Hasib imzasıyla deyişlere yer verilmiştir. Nasihat özelliğini taşıyan bu deyişler, mecmuanın savunduğu fikirlere paralellik göstermektedir. Deyişler sayılarla numaralandırılmıştır:

3/Rehâ-kârlar, hep kurtardıkları insanların ahlaki nezdinde aziz olmuşlardır.

4/Yaşatmadan yaşamak isteyenler.. yaşatmaya muktedir, yaşamaya müstahakk olmayanlardır.

5/Yaşamak için ölenler ebediyen bir hayat, ölmek için yaşayanlar doğmadan mahkûm-u memât olurlar

6/Mütefekkirîn, irşad ve icâdda iki şarta riayet mecburiyetindedir. Emelde ittihad, amelde iştirak.

10/An'anenin en nâfi' ve nâbiti, secâyâ-yı milliyeyi tashîh ve tasfiye edenidir.

20/Mağlubiyetinden me'yus olmayarak çalışan millet, kendisini iade-i galebenin arefesinde farz ü takdîr edebilir.

Mecmuanın ikinci sayısında da bu deyişlere rastlanmaktadır. Mehmet Hasib tarafından “Felsefi: İctimâiyyât Cümel-i Hikemiyye”³⁰ başlığıyla yazılmıştır. Deyişlerin numaraları önceki sayıda hangi numarada bitmişse aynı numara ve sırayla devam etmektedir:

26/Sârik herkesin düşmanı, katil bir kişinin hasmîdir.

27/Âlim havâssın mürşidi, cahil avâmın vaizidir.

30/Irkî ictimayyatlar ancak iktisab-ı milliyet ettiklerinden sonra teşhis olunmuşlardır.

Mecmuanın üçüncü sayısında yine Mehmet Hasib tarafından “Felsefi: İctimâiyyât Cümel-i Hikemiyye”³¹ başlığıyla deyişlere yer verilmiştir:

44/Yemek için istikrâz eden ebediyen medyun, işlemek için karz alan daima dâindir.

56/Vatansızlar vatandaş, vatandaşlar vatan olamaz.

²⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 28 Mart 1330, ss. 6-7.

³⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 6-7.

³¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 7-8.

Üçüncü sayıda bir diğer deyiş demeti, “Turan’ın Esasları”³² başlığı altında sunulur. Yapılan açıklama şöyledir: “Turan Tuhafiye ve Manifatura Ticarethanesi’nin Vezneciler’deki şu’besinin camekânına her gün vaz’ edilmiş olan cümel-i esasiye numuneleri, fikr-i ticareti inkişâf ettireceği için mecmuamıza derc ediyoruz.” Alt bölümde düşülen notta “Turan Ticarethanesi sahib-i muhteremi Hüsnü Bey Efendi tarafından ihdâ olunmuştur.” ibaresi yer alır. Düşülen açıklamaya göre bu deyişler Turan Ticarethanesi sahibi Hüsnü Bey tarafından mecmuaya verilmiştir. Ticaret ve tüccar olmakla ilgili nasihatlerdir.

Kâinat bir ticarethaneyi temsil eder.

Tüccar güneş gibidir zerrâ’in yüzünü güldürür sanatkâra şevk ve ümit verir.

Bir ticarethane bir kâinattır.

Ticaret evinde, her şey bir sanattan nişanedir.

Ticaret olmasa sanat ve ziraat durur.

Ticarethane meşher-i sanayidir.

Ticaret ruh-ı âlemdir.

Tüccar bi-n-netîce yeni nev’ine hidmet eder.

Feyz-i ticaret nâ-mütenâhîdir.

Ticaret refah âlemi temin eder.

Ziraat tevlid, sanat tezyîn eder. Ticaret her ikisini inkişaf ettirerek te’miîn eder.

Tüccar muâmelât itibarıyla vucud-u beşerideki kalbi temsil eder kalp durursa her şey biter.

Ticaret sanat ve ziraati tetvîc eder.

Tüccarın haiz olduğu hukukda istisna yoktur.

Ticaret emniyyet esasları üzerine yürür.

Tüccar himaye ederse zerrâ’ tekemmül eder.

Tüccar olmasa çiftçi yalnız kendini düşünür bu yüzden maişet-i âlem iflas eder.”

³² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 12.

Cemal Nadir imzalı ve “Sad – Kelime-i Çiharyâr”³³ başlığı altında sunulan deyişler genelde insanlar ve yaşam üzerine nasihatler içerir. Sonunda “mâ-ba’dı var” yani “devamı var” kaydı bulunmakla birlikte arkası gelmemiştir:

1/İyilik etmek için kalpte uyanan hissiyat fenalıklara karşı birer siper-i sâ’ika vazifesini görür.

3/Kendisini anlayabilmek için kendi tarik-i marifetinin aczini bilenlere hayret etmemek kabul olmaz.

5/Hayatının sana müfîd olmasını istersen ölümden korkma.

7/Maneviyata ne kadar merbût olursanız mesâibinizi o nisbette zelil görürsünüz.

8/Cezası en çabuk görülen günah hangisidir, biliyor musunuz? Yol kesicilik, itaatsizliktir.

23/Doğruluk emanet, yalan hıyanettir.

24/Muharremâtdan birine kapılmamak için helal olanlardan yetmişini feda etmeli.

25/Cenab-ı Hakka en ziyade mutî olanlar masiyete en çok buğuz gösterenlerdir.

MİSM, okurlarına hikâye türünde yapıtlar da sunmuştur ve bu hikâyeler çoğunlukla milli ve vatansever duygulara hitap eden içeriktedir. Cemal Nadir’in “Fazilet ile Bey Babası”³⁴ başlıklı hikâyesinde, Fazilet ve babası arasında donanmaya alınacak zırhlılarla ilgili bir konuşma geçmektedir. Hikâyenin sonunda Fazilet ile ağabeyi, bu zırhlıların alınabilmesi için toplanan yardıma harçlıklarını bağışlamaya karar vermişlerdir. Cemal Nadir hikâyede milli şuuru işlemiştir.

Fazilet ile Bey Babası

İttihâd mekteplerinin en güzide talebesi Fazilet Hanım, salonun bir köşesinde elindeki albüme bakmakla meşgul olan bey babasının yanına koşarak ince ihtizâzlı sesiyle:

-Bey baba, dedi. Bugün gazetede bir şey okudum, hükümetimiz bir zırhlı daha alacakmış öyle mi?

Şefkatli peder küçük yavrusunun mini mini ellerinden tuttu ve gözlerinin içine bakarak:

-Evet kızım dedi bende gördüm.

³³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 5-6.

³⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 28 Mart 1330, ss. 9-10.

Şimdi baba ile kız arasında bir muhavere başlamış oluyordu.

-Peki bey baba, bir zırlı kaç paraya alınır?

-Çok para ister kızım...

-Ne kadar çok? Yüz lira mı?

-Daha çok daha çok

-On defa yüz lira mı bey baba?

-On defa yüz lira bin lira eder hiç bin lira ile her tarafı ____, büyük büyük topları olan bir zırlı alınabilir mi?

-Demek ki daha çok para lazım öyle mi?

- Evet kızım.

- Ya hükümet bu kadar parayı nasıl verebilecek?

-Bundan kolay ne var?

-Nasıl kolay? Bu kadar çok para kolayca verilebilir mi?

-Benim güzel Faziletim bak dinle de sana anlatalım. Alınan zırlıların parası birden bire verilmez, parça parça ödenir. Birde sen bilmiyor musun? Donanma cemiyyeti var. O cemiyyetin vazifesi ahaliyi cemiyyete davet ederek iâneler toplamak, hükümete ağırlık olmaksızın böyle büyük zırlılar alınmasına yardım etmektir.

-Peki ama bu kadar çok parayı ahali verebilir mi?

-Hay hay kızım sana birden bire çok görünen bu para, milyonlarca insana taksim edilince herkesin hissesine az bir şey düşer, mesela herkes haftada ayda haline göre üç beş kuruş verse az vakitte birkaç zırlı alınacak para birikir.

Fazilet, şimdi zihnindeki muammayı hal etmiş gibi ellerini çırpıyor ve yüksek sesle muhaveresine devam ediyordu

-Öyleyse bey baba bizde haftada ayda bir şey versek, fakat bizim verebileceğimiz para ne olacak? Acaba azdı ya kabul etmezler mi?

-Yok kızım, hiç gönlünden kopan şeyin azına çoğuna bakılır mı?

O halde ağabeyimi annemi çağırayım da herkes kendi payına düşen parayı söylesin, ama sende vereceksin bey baba ha..

Fazilet Şimdi bey babasının elini bırakarak küçük adımlarla salondan koŐa koŐa çıktı ve ince sesiyle anne! ağabey! Hepiniz bey babamın yanına gelin, çok acele bir iş var, diyordu.

Ağabeyi atlayarak merdivenleri inerken anneleri yine diyordu kimbilir takdir boş bir Şey.

Hepsi bey babalarının yanında toplanmışlardı. Hep Fazilete bakıyorlardı. O vaziyetine bir hatîb tavrı vererek heyecan ve ciddiyetiyle:

-Anne dedi, hükümet bir zırhlı alıyormuş. Bey babamla konuştuk, bizde elimizden geldiğİ kadar yardım etmeğİ karar verdik.

Çocuklarına pek derin bir muhabbetle merbut olan annenin gözlerinden bela ihtiyâr birkaç damla yaş döküldü ve Fazilet'in alnından öperek:

-Benim sevgili kızım

Dedi, boğazına takılan hıçkırık fazla söz söylemesine mani olmuştu. Şimdi babalarıda elindeki albümü bırakarak ayağİ kalkmıştı. O da müteessirdi.

Ağabeyi peki diyordu bu kararınıza bende iştirak ederim.

Fazilet söze devam etti.

-Anne dedi, bey babam bana on kuruş haftalık veriyor sende beş kuruş veriyorsun hepsi on beş kuruş ediyor. Ben bundan her hafta yedi buçuk kuruŐu donanma iânesine ayırıyorum. Bakalım, ağabeyim ne verecek (ağabeyine dönerek) ağabey? Söyle bakayım sen ne vereceksin?

Ağabeyide heyecana gelmişti, titrek sesiyle cevap verdi:

-Benim haftalığım yirmi beş kuruş değİl mi? Bende on beş kuruş veririm.

İki kardeş arasında harareтли bir hamiyyet müsabakası başlamıştı.

-A... ağabey sen yarıdan çok veriyorsun, öyleyse bende on kuruş veririm.

-Sen on kuruş verirsen bende yirmi kuruş veririm.

-Bey baba, ben tekmił haftalığımı bırakıyorum. Bana gündeliklerimi ver.

-Sanki ben tekmił haftalığımı veremez miyim? Daha iyi hiçbir tarafa çıkmam ve cuma günleri evde derslerime çalışırım...

Faziletle ağabeyi arasında cereyan eden müsabaka hamiyyetden pek ziyade müteessir ve memnun olan anneleri ağlayarak her ikisinin alnından öptü ve bey babaları Fazilet'in haftalığınİ otuz ağabeyinsininkini elli kuruŐa çıkardı ve ikisinin de ellerinden tutarak:

-Yavrularım dedi, çok büyük hamiyetkarlık gösterdiğiniz için size birer hediye alacağım Fazilet, sana altın iğne ağabeyine de bir küçük altın saat.

İki kardeş babalarının ellerini öperek

-Bey baba dediler, biz onları da donanmaya bırakıyoruz, parasını sen iâne sandığına at.

Mecmuanın birinci sayısında, Cemal Mukbil'in "Altın Çelenk"³⁵ başlıklı hikâyesinde tarihsel argümanlar kullanılarak İslâmiyet ve Türklük temaları işlenmiştir.

MİSM'de mektup türü de görülür. Mecmuanın ikinci sayısında Halil Hilmi'nin "Müslüman Kardeşlerime"³⁶ başlıklı mektubu yayımlanır. Halil Hilmi, aynı sayfalardaki, Türk askerini ve bayrağını Yunan askerinin atının ayakları altında gösteren resim üzerine Müslümanlara seslenmektedir. Din üzerinden birlik çağrısı yapar.

" Kardeşlerim,

Altı yüz seneden beri hep fütûhâta, muzafferiyeta nail olan Müslümanların ittifaksızlığı yüzünden uğradıkları son felaketi unutmadınız değil mi? Bizim bu ittifaksızlığımızın düşmanlarımızca bakınız nasıl gösteriliyor. Bu resimler Yunan ve Karadağ milletlerinin ahval-i ruhiyesine birer bürhândır. Onlar bizim bayrağımızı ayaklar altında görmeye, vücudumuzu atlarının nalçalarıyla çiğnemeye, camilerimizi kiliseye tahvile daima azimkâr ve müttehiddir. Onların bu emel ve ittihadı karşısında Müslümanların birbirini tanımaz, birbiriyle ittihad ve ittifak etmezse akıbetimiz vahimdir. Biraz ibret alalım kardeşlerim. Bir Müslüman, hiçbir vakit bayrağını böyle ayaklar altında görmeye tahammül edemez. Bir Müslüman, göğsünde böyle bir düşman atının nalçalarıyla yaralar açılmasına dayanamaz. Bu levhaları, evvela vicdanınıza hak ediniz, sonra çocuklarınıza gösteriniz. Onlara deyiniz ki: bizi düşmanlarımıza karşı mağlup eden, perişan eden ancak ittifaksızlık olmuştur. Düşmanlarını tanısinlar ve kalplerinde birbirlerine muhabbet emeli beslesinler. Kendi efradını sevmeyen millet adam olmaz. Şariatımızın emir ettiği şeyleri terk ettiğimiz için bu felaketler başımıza geldi. Şimdiden çocuklarınızın kalbine bunları telkin ediniz. Bunların, evvela evdeki kardeşleriyle, sonra mektep kardeşleriyle, daha sonra bütün Müslümanlarla bir a'zâ gibi bir vücut gibi olduklarını kendilerine anlatınız. Kardeşlerim, artık dört elle dinimize sarılalım. Kur'an'ın emrettiği üzere amel edelim. Böyle yaparsak düşman ayağı altındaki bayrağımızı kurtarabiliriz, böyle yaparsak sinemizi düşman atlarının nalçalarından halas edebiliriz, böyle yaparsak camilerimizi kilise olmaktan kurtarabiliriz. Haydi, din kardeşlerim Allah'ın emrettiği gibi hareket edelimde İslâm kuvvetini, İslâm şevketini yükseltelim."

³⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 28 Mart 1330, ss. 10-12.

³⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 4-5.

Ali Suad tarafından kaleme alınan “Çocuklarıma Nasihat ve Vasiyet”³⁷ de mektup türündedir. Yazar, gençlere seslenerek çalışkan olmaları başta olmak üzere hayata dair nasihatler vermiştir. Gençlerin ailesine, kardeşlerine karşı muhabbet içinde olmaları gerektiğini ve mükemmel olmak kaidesiyle bir ilim veya hünere öğrenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Doğru olanların daima zengin ve müsterih olduğunu, insanlığın en hakiki büyüklüğünün doğruluk olduğunu nakletmiştir. Sözlerine “Her işte doğruluktan şaşmayınız, âdil ve raûf, âzim ve afif olanların bahtı daima açıktır. İsti’dâdınız yardım ederse her vakit para ile uğraşılmayacak bir işle temin-i maişiyet ediniz.” şeklinde devam etmiştir. Suad, gençliklerinde muhakkak evlenmeleri gerektiğini o zaman vatan muhabbetini daha çeşitli manzaralarıyla hissedileceğini ve imkân olursa seyahat etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Okuyucularına “Bizans’ın müzeyyen kırık aynalı fersûde salonu olan İstanbul’da yıllarca kapanarak ruhunuzu eskitmeyiniz.” bilgisini aktarmıştır. Gençlere, çocuklarını şefkatli ve temiz hislerle terbiye etmelerini nasihat etmiştir. Haram dâhilinde olmayan bir müzik dinlemek istiyorsa bunun doğu müziği olmasını dile getirmiştir.

Tarihe ve husûsâ tarih-i millimize o kadar bağlanmayınız. Çünkü medeniyetin her gün bir başka u’cûbe doğuran kuvve-i müdrikesi huzurunda tarihin bir te’siri kalmıyor. Hususen bizim ki oldukça hazen-engîz ve bî-sûddur. Selamet zekâ, mâzîye değil âtiye bakar. Mâziden istidlâl ile âtiyi keşif için nice akl-ı selîmin yalnız zaman-ı hâl üzerine nazari kâfidir. Bunun haricinde daima ileriye bakınız, zeka ileriye baktığı nisbette serbest olur ve kuyûddan kurtulur!

Suad, Kur’an-ı Kerime, hadislere önem verilmesini ve Peygambere hürmet edilmesini nasihat etmiştir. Fukaranın gönlünü almak gerektiğini, zengine gönül vermemek gerektiğini belirtmiş akabinde fakirlerle paylaşmanın önemini, yetim çocuklara yardım edilmesini belirtirek şöyle devam etmiştir: “Dünyayı para ile alanlar kendini ona satanlardır. İnsan parayı kazanır ve ihtimal kaybeder fakat nihayetinde kalan altın veya bakır, yine kendisidir.”

Suad, gençlere önemli meşgalelerden bahsetmiştir.

“İfâ-yi vazîfeden sonra boş vaktiniz olursa onu mutlaka sanâyi-i nefiseden biri ile işgal ediniz. Çünkü zevk-i hakiki onlardadır. Yalnızlıktan sıkıldığınız vakit kitap mütâlaa ediniz, kitabınız yok ise geziniz, yürüyünüz veyahut büyük ve güzel şeyler düşününüz.

³⁷ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 3-4

Dinsizler, işsizler, bahiller, mütekebbirler, servetle iftihar edenler, edebiyat veya musikiden anlamayanlarla sakın dost olmayınız; bu noktaya çok dikkat ediniz. Sûret-i mahsûsada tavsiye ederim. Kendinizi muvaffakiyyâtsiz hâliki zannederek asla gurur getirmeyiniz.”

Suad, gençlere hükümet memuru olursalar hatır ve korku tanımamaları gerektiğini nakletmiştir. Denizde yüzmeyi, ata binmeyi, silah ve kılıç kullanmayı öğütlemiştir. Aileye sadık olunması ve atayı unutmamak gerektiğini hatırlatmıştır. Yanlış yolda gideni doğrusuna sevk etmek gerektiğini belirtmiştir. Suad nasihatlerine şöyle son vermiştir: “Hulâsa iyi adam olmak hem güç hem kolaydır. Kolaylığı bulmak için huzûr-ı hayatiyeden bazı şeyleri feda etmek ve fakat bu fedakârlıktan zevk-yâb olmak şarttır, başka bir şey yoktur.”

2.3.2 İktisadi Metinler

1913-1914 Boykotu sırasında yayımlanan *MİSM*, iktisat konusuna önem veren bir mecmuadır. Halkı yerli tüketim ve üretime teşvik etmiş, Müslümanların bu çerçevede birlik içinde hareket etmelerini savunmuştur. Bu hususta okuyucuyu bilinçlendirmeye çalışan bir mecmua olması nedeniyle iktisat konusu ön plana çıkmaktadır. Abdullah Lütfi tarafından yazılan “Milli Bir Banka İhtiyacı”³⁸ iktisat konulu yazılara örnektir.

Cem’iyyet-i beşeriyenin medâr-ı kıyâm ve kıvâmı olan esâsât-ı medeniyye, içtimâiyye ve ahlâkiyye bütün meâlî ve hikemiyyâtıyla ihtivâ eden din-i mukaddesimiz daima terakki ve teâlîni kelimenin tam manasıyla ve ilim ile irfan ile çalışmayî âmir olduğu halde maa-t-teessüf âlem-i islâmın her tarafını ihâta eden cehâlet-i müdhişe dolayısıyla bir çok ebâtıl ve hurâfâtın taht-ı tesirinde kalması, asırlarca devam eden seyyiât-ı idare, hayât-ı içtimâiyyemizde ki nevâkıs-ı adîde, Avrupa sanayi ve bedâyi’ne karşı ihtiyâr eylediğimiz bi-gânelik yüzünden altı yüz kusûr seneden beri hakîm-âne yaşadığımız bu güzel memlekette- ilim ve ma’rifetin, ticaret ve sanatın en yüksek tabakalarına suûd etmiş olan milel-i müterakkiyeden sarf-ı nazar- birlikte yaşadığımız milel-i gayr-i müslimenin bile iktisaden ticareten, sanaaten mahkûmu kalmış olduğumuzu itiraf mecburiyetindeyiz.

Lütfi, millet olarak çalışmanın ne denli önemli olduğunu vurguladıktan sonra bütün işlerde ne kadar büyük rol oynayan, hayat, ticaret ve sanatta önemli bir yerde olan bankaları yazısına konu etmiştir. Memleketteki bankaların asıl amacının ise bizden ziyade kendi çıkarlarına, bağlı oldukları memleketin ticaret ve sanayisine tutulduğunu

³⁸ Musavver *İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 3-5.

belirtmiştir. Osmanlı Bankası’ndan söz açan Lütfi, bu bankanın sermayesi itibariyle tam olarak milletin ve memleketin milli bir bankası olmadığını ve bu nedenle milli bir bankaya ihtiyaç olduğunu arz etmiştir. Bir dönem Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin böyle bir milli banka açmak için bazı çalışmalar yaptığını fakat neden açılmadığına mana veremediğini belirtmiştir. Tüm işlerin gelişmesi ve yön alması için bir bankaya ihtiyaç duyulduğunu fakat servet sahiplerinin böyle bir işe girmekten korktuğunu dile getirmiştir.

Bu sûretle muhit-i Osmaninin her tarafında hisse-dârı, muayyen ve mezâhiri olan bir bankanın tamâmî-i muvaffakiyetinde hiçbir ferd-i âkıl tereddüd edemeyeceği cihetle bil’âhire tezyîd olunacak sermayeye her hangi ahab-ı servetin kemal-i sühûletle iştirâk eyleyeceği der-kârdır.

Herkesin milli bir bankanın tesisi için çalışması gerektiğini ve bu bankanın ortaya çıkması için bütün işin temelini, bağımsız olarak Bank-ı Osmani’nin ayrıcalıklarına dokunulmayarak mümkün olan izinleri elde ederek, hükümleri temin ederek meydana getirilmesi olduğunu okuyucularına aktarmıştır.

2.3.3 İlan ve Duyuru Metinleri

MİSM’nin tüm sayfalarının başında ve sonunda ilan sayfalarına yer verilmiştir. Yerli malını veya yerli tüccarın mallarını ve mağazalarını ön plana çıkaran ilanlar arasında daha çok eczane, tuhafiyeye, kozmetik, doktor, giyim, manifatura, lokanta, fotoğrafçı, bakkal, mobilya, dava vekili (avukat), berber v.s ilanları mevcuttur. Aynı firmaya ait ilanlar farklı sayılarda görülür. İlanlar ve reklamlar bölümünde, görsel malzeme çok az kullanılmıştır. Bazı ilanlara, mecmuanın ilan sayfaları dışında, ana sayfalarında yer verilmiştir.

Mecmuanın birinci sayısında 11 ilan sayfası bulunur. Beşi başta, altısı sondadır. Ana sayfalarda ilan içeriklerine yer verilmez. Aşağıda bazı ilan örnekleri vereceğiz:³⁹

“Turan Eczahanesi Hasan Tahsin, Kadıköy’de İskele Caddesi’nde cami-i şerif ittisâlinde Kadıköy’de ilk defa küşad edilen Türk eczahanesidir. İstihzârâtı mükemmel, eczayı tıbbiyesi taze olarak istimal edilmektedir. Muktedir ve mütehassıs etibbâ-yı kirâm bu eczahanenin müdâvimleridir. Umuma tahsis olunur.

³⁹ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 27 Mart 1330.

Eczahane-i Nüzhet, Divan yolunda numara 108.

Türk Eczahanesi Necib Sami, Fatih'te Karaman Yokuşu'nda numara 24.

Eczahane-i Süleyman Recep, Her daim doktor bulunur. Beşiktaş'da iskele başında.

Ekrem İdris Eczahanesi, Üsküdar'da iskele meydanında, en hâzık etibbanın merkezidir. Reçeteler kemal-i itina ile ehzar olunur.

Halep Eczahanesi Beşir Kemal, Dersaadet, Bağçekapı numara 10/12.

Şark Eczahanesi İsmail Fuzuli, Nur-i Osmaniye'de kapalı fırın karşısında, yirmi beş seneden beri Selanik'te icrayı sanat etmekle maruf eczacı Ethem ve mahdumu Fuzuli Efendilerin bugün açtıkları eczahane her hususta mükemmeliyeti haizdir. Reçeteler bizzat kemal-i dikkatle ihzar edilir. Tahlilat-ı kimyeviye için ayrıca laboratuvar vardır. Geceleri açıktır.

Rana Tuhafiye Mağazası, Her nevi tuhafiye ve işleme üzerine ipeççilik zarif ve nefis çeşitler bulunur. Taş Kasapta Tramvay Caddesi'nde numara 157.

Kana'at Pazarı Tuhafiyeci Mustafa Sabri, Fanile, çorap, lavanta, pudra, kurdela ve envai tuhafiye. Şehzade Camii başı, sıra dükkanlar numara 139.

Muhammet Karakaşzade Rüştü, yün tuhafiye mağazası meydancıkta Yeni Postane karşısında her nevi tuhafiye eşya gayet ehven fiyatla satılır.

Saç ve Sakal Boyası, envai sarı saç modaları Mahmud Paşa'da 125-127.

Doktor Şükrü Mehmet, Paris, Berlin, Frankfurt hastanelerinde ikmal, tedkikât etmiş olup garb-i müslimin emraz-ı cildiye ve efrenciye mütehasısı ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye azasından

Arif Zeki Bey'in Elbise Ticarethanesi, Askeri ve mülki ve ilmi hazır ve ısmarlama büyük elbise ticarethanesidir. Mercan Caddesi'nde Daire-i Mahsusa, bu ticarethane yirmi etfal-ı müslimin tekml masrafını deruhte edip darül tedrisinde tahsil ettirmektedir.

Vatan Mağazası Uşaki Er Ali Zade Mehmed Münir ve Biraderlerinin halı kilim seccade battaniye, melbusat mağazasıdır. Çakmakçılar Yokuşu numara 75-77.

Hacı Hasanzade Hacı Osman Manifatura Mağazası, modaya muvafık her nevi basma ve çarşaflık ve keten vesaire bulunur. Kalpakçılar başında numara 165.

Ali Naki ve Rıfat, Mevsime göre her çeşit manifaturaya müteallik eşya ucuz fiyatlı satılmaktadır. Kalpakçılar başında polis merkezi karşısında 167.

Manifaturacı Bosnalı Abdullah ve İbrahim, Her nevi manifatura mağazası. Fatih'te Hafız Paşa Caddesi'nde.

Hüsn Tabiat Mağazası, Veznecilerde Mustani Bilumum cemiyetler için alafranga ve alaturka aşçı deruhde olunur. Ve arzu eden zevâta bir kartla müracat edilir. Lokantamızda dahi leziz ve nefis at'ime ihzâr olunur

Altay Fotoğrafhanesi Nusret Zade İbrahim Naci Celaleddin, İstanbul Divan Yolu Türk Ocağı dahilinde numara 127. Fotoğrafhanemiz, fotoğraf meraklılarını Beyoğlu'na kadar ihtiyar-ı zahmet etmek külfetinde kurtarmaktadır. Sanatça lazım gelen bütün incelik ve nefasete dikkat edilir, tabinize muvafık resim ancak fotoğrafhanemizde edinebilirsiniz. Heveskâr işleri dahi kabul edilir. Fiyatlar mutedildir.

Bakkal Hafız Bekir Sıdkı, Maksatı iyi mal satmak ve ucuz vermektir. Çemberlitaş civarında İrgat Pazarı'nda numara 63.

Bakkal Hüseyin, Gayet nefis ve ucuz levazım-ı bakkaliye, Şehzade başında Emin Nuruddin mahallesinde Burmalı Mescid Sokağı numara 1.

Hasan Basri, Her nev' mobilya ile mefruşat mağazası Büyük Çarşı'da yorgancılar içinde Mekteb Sokağı numara 74-79.

Dava Vekili Celal Derviş, İstanbul birinci vakıf han 14/15.

Türk Berberi ve Türk Ticarethanesi İbrahim Fehmi, Hereke fes ve serpuş milli şubesi hasırlı fesler ve tuhafıye. Üsküdar'da iskele başında Çeşme Meydanı'nda.”

Mecmuanın toplam 15 ilan sayfasından oluşan ikinci sayısının ilk yedi sayfası ile son sekiz sayfası bu içeriktedir. İkinci sayının ana sayfalarında da ilan bulunur. 12. sayfada eczane, harita ve kitap ilanları yer almaktadır.⁴⁰

“Hasan Rauf İstikamet Eczahanesi Müstahzaratı, Müshil Çikolata Komprimeleri, Tesiri bit-tecrübe sabittir rağbet-i umumiyye nail olmuştur müshile ihtiyacı olanlara bilhassa tavsiye olunur, çocuklar bile seve seve isti'mâl ederler her eczahane de bulunur.

Büyük Anadolu Haritası, Aydın Vilayeti Paftası Pafta (20) mesafe cedveli, ilin paftası Aydın Vilayeti, İzmir haritasıdır fiyatı cilasız 3 cıralı 4 kuruştur.

Yeni Memalik-i Osmaniye Coğrafyası, Medâris-i ilmiyye muallimlerinden Ali Nazmi Bey'in yakında intişâr eden eseridir. Fiyatı (5) kuruştur.

⁴⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330.

İslâmlara Açık Mektup, müdür-ü mesulümüz Halil Hilmi Efendi'nin bu küçük mecmuasını harâretle tavsiye ederiz Merkez tevzi'yi Rübâb Salonudur.”

Aşağıda ikinci sayının ilanlarına örnekler vereceğiz:

“Türk Eczahanesi Necip Sami, Fatih’de Karaman Yokuşu’nda numara 24.

Eczahane-i Süleyman Recep, Her daim doktor bulunur Beşiktaş’da iskele başında.

Eczahane-i Yusuf Abdulaziz, Beşiktaş köy içinde İhlamur Caddesi’nde numara 9 Beşiktaş ahaliyi muhteremesine bir hıdmet olmak üzere yeni küşad olmuştur. İlaçları taze reçeteler kemal-i dikkatle bizzat imal edilir.

Ekrem İdris Eczahanesi, Üsküdar’da iskele meydanında.

İsmail Fuat ve Şürekası, manifatura ve tuhafiye mağazaları kadifeli ipekli çarşaflık, esvaplıklar, takım elbiselikler, kol geçmeler, basmalar vesaire Beşiktaş Köyiçi Caddesi numara 1.

Kanaat Pazarı Tuhafiyeci Mustafa Sabri. Fanile, çorap, lavanta, pudra kurdela ve envai tuhafiye Şehzade Başı sıradanlar numara 39.

Tuhafiyeci Ömer Lütfi. Çorap, mendil, lavanta, kravat, fanile, patiska, tülbent, vesaire bulunur. Beşiktaş Beyat Pazar numara 2.

Mehmed Karakaş Zade Rüştü. Büyük Tuhafiye Mağazası, Meydancık’da Yeni Postahane Caddesi’nde, her nevi tuhafiye eşya gayet ehven fiyatla satılır.

Mustafa Şamlı Ve Mahdumu, Muhterem müşterilerimizi ecnebi ticarethanelerine müracaatdan vâreste kılacak suretde Avrupa’dan gelişli tuhafiye kadın ve erkek elbiseleri melbûsâta müteallik her nevi’ celp edilmiş yerli ve Fransız ipekli yünlü kumaşları ve dantila ve kurdela hurç ve ayakkabıları, rekabet kabul etmez derecede ehven fiyatlarla mağazamızda satılmakta olduğunu arz eyleriz.

Balık yağı içmeyenlere Pertev Şurubu. On sekiz seneden beri tecrübe edilerek tesirat-ı şifaiye ve muhassenâtı Müşir Nakid Paşa, Besim Ömer Paşa, Operatör Cemil Paşa vesaire dahi birçok muallim muhteremlerin taht-ı tasdikinde olan ve Paris Belediyesi’nin resmi hastahaneleriyle bilcümle Avrupa sergilerinde altın ve gümüş madalyalarıyla mazhar-ı takdir olmuş bulunan Pertev Şurubu olanlara, fazla dermansızlık ve halsizlik hissedenlere, kemik hastalığına düşer olupta yürüyemeyen çocuklara yegâne deva olup şarlatanlıktan tamamiyle aridir.

Krem-i Pertev. Sümbül, leylak, yasemin, meneke, ebboy, akasya kokulu krem-i Pertev, ellerdeki çatlakları, yüzdeki sivilce ve illeri izale edip cilde latif bir yumualık vererek, cilde taravet bah eder. Fiyatı  kuruştur.

Pertev Tuvalet Pudrası. Pertev tuvalet pudrası vechi beyazlatıp cilde tabi bir beyazlık vererek latif bir meneke kokusuyla cildi tamir eder. Fiyatı yedi kuruştur.

Kına Kınalı Pertev Di Tozu. Çürük ve sakil dilerden kurtulup temiz ve beyaz inci gibi dilere malik olmak ancak Pertev di tozlarından kullanmakla olur. Fiyatı be kuruştur.

Kına Kınalı Pertev Sa Suyu. Saçlarının muttasıl dökülmekte olduğunu görmek endiesinde bulunanlar ile saçlara arız olan kepeklerden kurtarmak ve saçlarının az bir zamanda uzaması çaresini arayanlara bilhassa tavsiye olunur.

Pertev Kolonya Suları. Piyasada mevcut kolonya sularının en mükemmelidir. Leylak ve sümbül kokulu nevileride vardır. Yarım litrelik birinci nevi Pertev kolonya sularının iesi yedi kuruştur. Yarım litrelik ikinci nevi Pertev kolonya sularının iesi be kuruştur.

Kozmetik Pertev. Bıyıkların nev ve temasına ve düzgün durmasına hidmet eder fiyatı bir kuruştur. Pertev mstehezaratının mahal-i imal ve umuma deposu Aksaray'da Edhem Pertev Eczahanesi olup biltmle eczahanelerle ecza depolarında ve parukar ve tuhafiyeye mağazalarında bulunur.

Doktor Mirali Necati Bey. Emraz-ı dahiliye ve sinir ve asabiye hastalıklarını cuma pazar günleri meccanen muayene eder.

Doktor İsmail Hakkı Bey. Kalp, mide, böbrek, akciğer, karaciğer, bağırsak, sinir, hastalıklarına ve her nevi' emraz bünye ile ocuk ve kadın hastalıklarına icrayı mdavat eyler, hergün sabahtan akama kadar Aksaray'da Veysi Eczahanesi'nde bulunur.

Kunduracı Derviş Fazıl. Dkkanımızda hanım efendilere mahsus her nevi ayakkabıları, askeri mülki çizme potinler, iskarpinler zarif ve metin bir surette imal olunur, şimdiye kadar imal eylediğimiz ayakkabıları muhterem müşterilerimizin tahsin ve takdirine mazhar olmuştur askeri izmelerimiz alim askeride az bir zamanda pek büyük şöhret kazanmıştır. Okçular baı numara 77.

Manifaturacı Bosnalı Abdullah ve İbrahim. Her nevi manifatura mağazası Fatih'de Hafız Paşa Caddesi'nde.

Trabzon Lokantası Trabzonlu Mehmed Emin. Sirkeci istasyonu karşısında, Yemekleri pek nefistir. Bilhassa tavsiye olunur.

Gayreti Milliye Bakkaliyesi. Hakkı ve Ragıp, Her nevi erzak temiz ve ucuzdur. Yusuf Paşa'da Tevekkül Hamam'ı ittisalinde numara 157.

Bakkal Hafız Bekri Sıtkı. Maksadı iyi mal satmak ve ucuz vermektir. Çemberlitaş civarında ırgat pazarında numara 26.

Hasan Basri. Her nevi' mobilya ile mefruşat mağazası büyük çarşıda yorgancılar içinde mektep sokağı numara 47/49.

Dava Vekili Abdulvehhab Vehbi, Yeni Postahane karşısında meydancık han numara 22/23.

İslam Berberi Selanikli Ahmed Nuri. Sirkeci'de Yeni Manastır Kırathanesi ittisalinde.

Türk Berberi ve Türk Ticarethanesi İbrahim Fehmi. Hırka, fes ve serpuş milli şubesi: hasırlı fesler ve tuhafiye Üsküdar'da iskele başında Çeşme Meydanı'nda."

Üçüncü sayı toplam 19 ilan sayfası içermektedir. Mecmuanın başında dokuz, sonunda dokuz ilan sayfası mevcuttur. Üçüncü sayının ana sayfalarına da ilan alınmış olup 12. sayfadaki eczane ilanı buna örnektir.⁴¹

"İstikamet Eczahanesi Müstahzarat Dermatın Rauf - Tuvalet kremlerinin en alasıdır. Vazelin, lanolin, balmumu gibi yağlı mevâddan ârîdir. El ve yüze bulaşmaz. Vechin tarâvet tebiyesini muhafaza eder. İlkbahar ve yazda şiddetli rüzgârdan güneş vurması neticesi olarak cildin karararak sertleşmesinden manzara-i vechyelerini muhafaza etmek isteyenler için en mükemmel bir kremdir. Cildleri nazik ve hassas olanlarda bürüdetin tesiriyle husule gelen el ve yüz çatlamalarına karşı en iyi bir vasıta-i müdavatdır. Dermatın Rauf Tuvalet Kremi traş akabinde istimal edilirse usturanın tesiratını ta'dil ve perdaht sonra ekseriyye zuhur eden çibancıkların husulünü mani' eder, fiyatı üç kuruştur her yerde bulunur."

Aşağıda üçüncü sayının ilanlarından örnekler görülmektedir:

"Turan Eczahanesi Hasan Tahsin, Kadıköy'de İskele Caddesi'nde cami-i şerif ittisalinde Kadıköy'de ilk defa küşad edilen Türk eczahanesidir. İstihzaratı mükemmel icrayı tıbbiyesi taze olarak isti'mâl edilmektedir. Muktedir ve mütehassıs etıbbâ-yı kiram bu eczahanenin müdavimleridir umuma tavsiye olunur. Mükemmel idrar tahlili dahi icra edilir.

Mehmed ve Tahir. Saç sakal boyası ve envai sarı saç suları Osmanlı kolonyalarının envai Mahmud Paşada 127/125.

Vefa'da Bahri Tahir Eczahanesi, Doktor Rüşdi Bey. Kadın ve emraz-ı dahiliye hastalıklarını cuma pazardan maada her gün muayene ve tedavi eder.

⁴¹ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 24 Nisan 1330.

Doktor Mirali Necati Bey. Emraz-ı dahiliye ve sinir ve asabiye hastalıklarını cuma, pazar günleri meccanen muayene eder.

Türk Pazarı, Mahrum Osman ve Raşid. Tuhafiye, portatif ustura takımları, makas, çakı fırça, tabaka, ayna, para ve el çantaları Sultan Hamam'ında Südiye Han.

Hakkı Tarık Dava Vekili. Adres Cağaoğlu Rübâb Salonu.

Dava Vekili Celal Derviş. İstanbul Birinci Vakıf Han 14/15.

İslâm Berberi, Kadıköy şubesi. İskelede cami-i şerif ittisalinde Selanikli Ahmet Nuri ve şürekası sıhhat-ı nokta-i nazarından berberlik ehemmiyeti derkardır bu noktayı nazar-ı dikkate alarak en müşkilpesendlerin takdirini calib bir surette nezaket ve taharete itina edilmektedir. Muhterem müşterilerimiz arzu buyurdıkları taktirde devlethanelerine adam göndermek suretiyle olarak infaz edilir.”

Mecmuanın dördüncü sayısının ilk dokuz sayfası ve son on sayfası ilan ve reklamlara ayrılmıştır. Toplam 19 ilan sayfasından oluşan dördüncü sayının ana sayfalarına da yine ilan alınmıştır. Nitekim 12. sayfada eczane ilanı mevcuttur.⁴²

“İstikamet Eczahanesi Müstahzaratı Rauf Diş Tozu. Eczahanemiz müstahzaratından olan bu diş tozu terakkiyat-ı fenniye-i ahire sayesinde, dişlerin minesini bozmaktan ve bu suretle dişlerin çürümelerini tacilden mâadâ bir muhassehatı olmadığı tebeyyün ederek fennen ehemmiyeti kalmamış olan kına kına ve kömür tozları gibi mevad-ı ____ gayr-ı münhal mevad-ı kimyeviyeden külliyyen ari olduğu cihetle diş tevzi istimalini adet edinmiş zevat-ı muhtereme ile dişlerinin idame-i sıhhatini arzu edenlere bilhassa tavsiye olunur. Fiyatı beş kuruştur. Her yerde bulunur.”

Aşağıda dördüncü sayıda yer alan ilanlara örnekler vereceğiz:

“Eczahane-i Yusuf Abdulaziz. Beşiktaş köy içinde İhlamur Caddesi'nde numara 9 Beşiktaş ahali-yi muhteremesine bir hıdmet olmak üzere yeni küşad olmuştur. İlaçları taze reçeteler kemal-i dikkatle bizzat imal edilir..

Mefruşat Mağazası, Ali Rıza. Fincancılar Yokuşu'nda numara 66. Hazır, ısmarlama yatak odası salon takımları, kanepeler takımları, yemek odası takımları, envai' pirinç ve nikel ve demir karyola ölçü üzerine sipariş kabul olunur.

Ali Nizami Kolonya Suyu. Üsküdar.

⁴² Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330.

Diş Tabibi Ahmet Refik. Tıp fakültesi dişçi mektebi protez muallim muavini. Eyüp Sultan: cuma, pazar, salı, çarşamba günleri sabahdan akşama kadar hastalarını kabul eder. Ağrısız diş çıkarılır. En son terekkiyat-ı fenniyye tatbiken her nevi diş kron, takım, vidalı diş imal eder.

Abdülhalık Mithat Dava Vekili, hukuk fakültesi müdür-ü sabıkı kavanin ve usul-u cezaiye muallim sabıkı Birinci Vakıf Han numara 39.”

Yine 19 ilan sayfası bulunan beşinci sayının ilk dokuz sayfası ile son 10 sayfası ilan ve reklamlara ayrılmıştır. Beşinci sayının ana sayfalarında ilan görülmez. Aşağıda beşinci sayının ilanlarına örnekler vereceğiz.⁴³

“Altınordu Kalpakçısı Mehmet Emin. Mercan Caddesi’nde Arif Zeki Ticarethanesi İttisalinde, Vatanımızın genç ve faal tüccarlarından Mehmet Emin Bey, Altınordu Kalpakçısı Mehmet Emin Bey bugün imsalı arasında zekâ ve faaliyeti ile temeyyüz etmiş genç bir sanatkârdır. Kendisi esasen Rusya’da tevellüd ve orada i’dadî tahsilini ikmal etmiş ve fakat ruhunun Türk ve Osmanlı topraklarına olan muhabbeti onu memleketinde bırakmayarak İstanbul’a getirmiştir. Mumailiyh burada Sanayi-i Nefise Mektebine girerek oradan tasdikname ile neşa’et etmiş ve teşebbüs-ü şahsiyede mümtaz bir numune göstermek için kalpakçılık ticaretine tevessül eylemiştir. Sanat- resme, kuyumculuğa aşina olan Mehmet Emin Bey rah-ı hayatında kendisi için her vakit hazır olan memuriyeti arzu etmeyerek memleketinde sa’y u sebatın bir numune-i müşahhasını temsil etmiştir. Bu çalışkan genci mecmuamız kemal-i iftiharla takdir ve resmini neşr eder.

Selanik Tuhafiye Mağazası Osman. Her nevi gömlek, çorap, kolonya, lavanta ve tuhafiye namına her kesimden mevcuttur. Sultan Mahmut Türbesi karşısında numara 171.

Giritli Halil Sıtkı. Askeri ve mülki kunduracısı, gayet zarif ve metin çizme ve ayakkabıları hanımlara ait son moda ayakkabıları imal olunur. Beyazıt’ta okçular başında numara 87.

Hacı İsmail Ağazade Mehmet Tevfik. Balık Pazarı Caddesi’nde Hacı Eyüp Ağa dükkanı demekle ma’ruf yağ ve bakkaliye mağazası numara 84.

Terzi Lazistanlı Akif Zühtü. En son moda mülki elbiseleri imal olunur. Yeni Postahane karşısında Meydancık Caddesi’nde.

Yeni açıldı! Halit Şahab Eczanesi. Daire-i Mebusan civarında Süheyl Bey Camii ittisalinde avn-ı hak ile küşadına muvafık olduğum eczanemde eczaların taze ve nefisliği fiyatların ehveniyeti müdavim-i etibbanın hazakatları müracaat edecek ahali-i muhteremenin her suretle müstefid olacakları tebeşir olunur.”

⁴³ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 29 Mayıs 1330.

2.3.4 Haber ve Tebrik Metinleri

MİSM'nin bazı sayılarında metinler arasında haber niteliği taşıyan yazılar ve tebrik yazıları bulunmaktadır. Örneğin mecmuanın birinci sayısının 12. sayfasında şehit tayyareciler için yapılan abidenin açılış haberi mevcuttur.⁴⁴

“Şehid Tayyarecilerimizin – Tahlîd Hatırası

Fatih'te- Hazırlıklar- Vaz'-ı Esâs Merasimi - Merâsimin Hitâmı - Tafsîlât

Osmanlı azm ve cesaretinin canlı ve şanlı delillerini bütün cihana karşı göstermek için İstanbul-Kahire seyâhat-ı hevaiyesini icraya teşebbüs eden ve her türlü mevânî' ve mehâlik ile mücadele eyleyerek, bu azim seyahatin üç ___ yakın bir kısmı muvafakiyetle ikmal ederek tam son merhalelelerde birbirini ta'kib eden iki kazaya kurban olmak suretiyle ihrâz-ı rütbe-i şehâdet eyleyen fedakâr tayyarecilerimizin isimlerini tarih-i istikbal ve medeniyet tahlîd etmek üzere şehrimize bir abide-i şeref rekz edileceği yazılmıştı. Geçen gün bu abidenin vaz'-ı esâs merasimi cidden mutantan ve ulvi bir surette merâsim-i mahsûsa ile icra edilmiştir. Abide malum olduğu vechiyle yeni inşa edilmekte olan Fatih Daire-i Belediyesi'nin tamam mukabilindeki meydanda rekz edilecekti.

Vaz'-ı Esâs Resmi

Tamam saat onda harbiye nazırı Enver Paşa muvâsalat etmiş ve musiki ile kıtaat-ı askeriye tarafından selamlanmıştır. Müşârün-ileyh vürûdundan pek az bir zaman sonra Hacı Ahmed Efendi tahta perdenin kenarında hazırlanmış olan bir kürsiye çıkarak belîğ bir dua-yı kıraat ve şüheda-yı muhteremimizin ervah-ı tayyibesine ihdâ eylemiş ve memleketin ve milletin saadet ve teâlîsi ve tayyarecilerimizin lûtf-u samedânî ile bu gibi feci' kazalardan masûniyyet-i da'vât-ı ref'-i bâr-gâh-ı uluhiyyet kalınmıştır. Bundan sonra vaz'-ı esâs resminin icrasına ibtidâr olunmuştur. Harbiye nazırı Enver Paşa ile abidenin mimarı olan Vedat Bey merdivenle tahta perdenin içinde açılmış olan temellere inmişler ve Enver Paşa Vedat Bey'in uzattığı bir mala ile bir mikdar kireci ve abidenin ilk taşı vaz' eylemişlerdir. Bu esnada teberrüken iki kurban zebh edilmiştir. Vaz'-ı esâs resminin icrasından sonra gerek Enver Paşa ve gerek diğer med'uvvîn tahta perdenin önünde ve selam vaz'ını almış olan kıtaat-ı askeriye'nin karşısında ahz-ı mevki' etmişlerdir. Bu sırada hazır bulunan askeri müsikası marş-ı sultaniyi terennüm ediyordu. Marş-ı sultaniyi müteakib musiki üç defada selam havası çalmış ve gerek Asakir-i Osmaniye ve gerek hâzırûn tarafından her defasında (padişahım çok yaşa!) dua-yı vacibü'l edası tekrar olunmuştur.”

⁴⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 12.

Sonda ise Merâsimin Hitâmı başlığıyla merasimin sonuçlandırılması aktarılmıştır.

Mecmuanın ikinci sayısının 12. sayfasında, “Bir İslâm Fabrikası”⁴⁵ başlıklı yazıda, Osmanlı Komprime Fabrikası’nın açılışı duyurularak sahipleri Eczacı Ethem Pertev Bey ve ortağı Kâzım Bey tebrik edilmiştir.

“Beş sene akdem icâd ettiği müstahzarâtıyla bütün meslekdaşları nezdinde teferrüd eden ve Avrupa’nın umumi sergilerinde altın ve gümüş madalyalara fevkalade mükâfatlara mazhar olan Aksaray’da Eczahane-i Ethem Pertev sahib ve müessisî Eczacı Ethem Pertev Beyle Fatih’de Eczahane-i Kâzım sahibi müessisî Mehmed Kâzım Beyler tarafından Avrupa’da günden güne mazhar-ı rağbet olarak eşkâl-i ispençiyarın yüzde elliden fazlasının komprime şeklinde sarf u istihlâkı nazar-ı dikkate alınarak birçok fedakârlıklar ihtiyârıyla “Osmanlı Komprime” fabrikası namıyla Aksaray’da Ethem Bey’in eczahanesi ittisalinde bir fabrika tesis edilmiştir. Bu fabrikada, şimdiye kadar Harbiye Nezaretiyle Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi vasıta her sene Anadolu, Rumeli ahalisine meccânen tevzi’ edilen sülfatular Avrupa fabrikaları fiyatlarından pek dūn bir fiyatla istihzâr olmaktadır. Fabrika bahriye nazırına bu sene zarfında lazım olan komprimelerin ihzârını taahhüd etmiştir. Terekkiyât-ı hazıranın icap ettirdiği son sistem makinalar ve alet ve edevat lâzımelerin cümlesine celp ile memleketimizin bu gibi ihtiyacını kâmilan îfâya muktedir olduklarını gösteren eczacı Ethem Pertev ve refiki Mehmed Kâzım Beyleri tebrik etmek vazifemizdir.”

Mecmuanın üçüncü sayısında “Şuûn-ı İslâmiyye”⁴⁶ başlıklı sütunda İslâm dünyasından haberler verilir.

“Geçen sene Rusya’da Müslümanca neşr olunan kitap ve risalelerin mecmuayı “567” ye bâliğ olmuştur. Bunların 267 adedi Kazan şivesinde olduğu gibi 94ü Azerbaycanı, 93ü Kırgızca, 43ü Arapça – Türkçe, 45i yalnız Arapçadır. Farisi, Dağıstan vesaire lisanlarda birer ikişer kitap intişar etmiştir.

Rusya’da münteşir vakit gazetesi sahibi Zakir Efendi ve kerimesi Zeynep Hanım ile birlikte Sadri Efendi Maksudi ve refikası hanım Avrupa’ya seyahat icrası için Orenburg’dan hareket etmişlerdir. Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, İsviçre, Avusturya, Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan ve Türkiye’yi ziyaret edecekler Türkiye’den Orenburg’a avdet eyleyecekler.

Bu seyahatten maksadın Avrupa’nın ahval-i ilmiye ve ticariye ve iktisadiyesi hakkında daha ziyade iktisâb-ı malumat eylemek olduğu vakit refikimizde okunmuştur.

⁴⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 12.

⁴⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 11.

Kur'an-ı azimüşşanın mahkeme-i şer'iyenin taht-ı nezaretinde tabi' edilmesine dair Rusya dahiliye nezaretine, Orenburg müftüsü tarafından bir istid'â verilmiştir. Dahiliye nezareti müftünün bu istid'âsını red etmiştir.

İkbal-i refikimizde okunduğuna göre vilad-ı Kafkas'da cami-i şerif bina ettirmiş Petersburg Cami-i kebirine vasi' miktarda iânede bulunmuş vesaire umur-ı hayriyede muaveneti sebkat etmiş olan Bakü ağniyâsından ağa Murteza ____bu defa da Dağıstan'da “ ____” cemaati arasında alim ve mu'ârefenin intişârı için elli bin ruble iâne i'tâ etmiştir.

Dağıstan ulemasının gayretleriyle ____ karyesinde inşa edilen mektebin resm-i küşadı dualar ve münâcâtlar ile pek muntantan bir surette icra edilmiştir.”

Yine üçüncü sayıda, “Muhabere”⁴⁷ başlığı altında okurlarla iletişim kurulur.

“Balıkesir okuma yurduna gönderilen notalar alındı. Bunlar buracıkta bestelenmiş ve mektep talebelerine ezberletilmiş olduğu için mecmuamızla neşrine lüzûm görmedik. Teşekkür ederiz.

Maliye nezareti mütekaidinden Reşit Bey Efendi Hazretlerine ihdâ buyurulan manzume alındı. Teşekkürât-ı mahsusamızı takdimle beraber bunun nüsha-i âtiyeye neşr edileceğini arz eyleriz.”

Mecmuanın dördüncü sayısında Teşekkür-ü Mahsûs⁴⁸ başlıklı teşekkür yazısında Musa Kazım Efendi'nin gelecek nüshadan itibaren mecmuada yazmaya başlayacağına dair bilgi notu düşülerek teşekkür edilmiştir. Üçüncü sayfada ise ilân sahiplerine yönelik bir bilgilendirme notu eklenmiştir.

Mecmuamızda ilânları bulunan müessesat-ı İslâmiyenin ashabına⁴⁹

Müessesat-ı İslamiyeyi umuma tanıtmaktaki maksadı daha ziyade teshil etmek için bilumum İslâm resimlerinin mecmuamızda neşri takarrür etmiş ve buna mukabil kendilerinden klişe ücretinden mâada bir şey alınmaması takarrür eylemiş olduğundan arzu edenlerin birer kıta fotoğraflarının hemen idarehanemize göndermeleri rica olunur.”

Dördüncü sayının on birinci sayfasında, Mebde-i Servet Anonim Şirketi hakkında bilgi verilir ve şirket tebrik edilir. Aynı zamanda reklam mahiyetinde olan yazıda, yerli müesseselerin kuruluşu teşvik edilmiştir.

Mebde-i Servet Anonim Ticaret Şirketi⁵⁰

⁴⁷ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 24 Nisan 1330, ss. 12.

⁴⁸ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 2.

⁴⁹ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 3.

Mecmuamızın geçen nüshasında müessesleriyle heyet-i umumiyesinden bir kısmının resimlerini enzâr-ı mütâli'ine arz ettiğimiz bu müessese-i İslamiye hakkında bazı malumat i'tasını fâideden hâlî bulmuyoruz. “Mebde-i Servet Şirketi” üç yüz yirmi dört senesi eylülü ibtidâsında ilk hatve-i makdereti saha-i iktisad ve ticarete atmış ve bin türlü müşkilâtı iktihâm ederek kademe bikademe terakkiyatını göstermiştir. Henüz şirketler tesisine, büyük müesseseler küşadına alışmamış olan bir memlekette böyle mühim bir hatveyi tesbit edebilmek hakikat büyük fedakârlıktır.

“Mebde-i Servet” kaç senedir geçirdiği hayat-ı ticari ve mesaisini mahzâ ciddiyet ve sebatı sayesinde iyi bir nam ile yaşatmış, gaye-i ulviyye ile yaşamayı kendine güzel bir meslek ittihâz etmiştir. Bundan beş buçuk sene evvel “komandit” ünvanı altında teşkil eden bu şirket bu defa anonim halini alarak muamelatını daha ziyade tevsi' etti ve memleketin faidesine çalışan müteşebbis bir şirket olduğunu gösterdi.

Şirketler daima kuvvet ve şecaati memleketin kendisine karşı göstereceği rağbetten alır. Kendi efradının mesaisine iştirak eden milletler daima yükselmişler, daima rah-ı terakkide mühim hatveler etmişlerdir. Meâsir-i medeniyte ve insaniyenin en büyük amili şirketlerdir. Ferdîyetle ictimâiyyat arasında ne kadar büyük fark varsa bir şahsın teşebbüs-i zâtîsiyle şirket halindeki mesâî arasında o kadar büyük fark vardır. Servet-i umumiye'yi cem' eden bankaların, muhayyir-ül-ukul kanallar küşad eden kuvvetlerin, memleketleri birbirine yaklaştıran demir yollarının, vapurların, tayyaların, zırhlıların elhasıl bütün ihtiyacı-ı beşerîyenin vücuduna sebep olan yegâne kuvvet şirketlerdir.

Bir memlekette şirket hayatı ne kadar çok taammüm ederse sa'y ve amel o nisbette ilerler, memleketin yüzü o nisbette güler. Mebde-i servet şirketi bu nokta-i nazardan takdir ve tebrik ile muvaffakiyetini Cenab-ı Hak'dan dileriz.”

Dördüncü sayıda müdüriyet tarafından, geçen sayıda Mebde-i Servet Anonim Osmanlı Ticaret Şirketi'nin resimlerinin alt yazılarındaki yanlışlık nedeniyle özür yayımlanmıştır.

“İ'tizâr-ı Mahsûs⁵¹

Mebde-i Servet Anonim Osmanlı Ticaret Şirketi'nin geçen nüshamızda münderic resimleri altına sehven “mebde-i ticaret” denilmiş olduğundan tashîh-i keyfiyyet olunur.”

Aynı sayfada Halil Hilmi okuyucularına malumatları olmadan bazı kişilerin mecmua adına tüccarlara kitap ve dergiler dağıttıklarını ve abonelerden taksit vesaire

⁵⁰ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 11.

⁵¹ Musavver İslâm Salon Mecmuası, 8 Mayıs 1330, ss. 11.

aldıklarını haberini vererek bu kişilerin yaptıklarının mecmuayla alakası olmadığını dile getirmiş ve karîlerini uyarmıştır.

“İfâde-i Mahsûsa⁵²

İdare ve müesseselerimizin malumatı olmaksızın bazı kimselerin halkımızın safvetinden bilistifade mecmuamız namına tüccârâna kitap ve resâil tevzi’ etmekte oldukları ve bazı kimselerinde abonemanlarımızdan taksit vesaire talep eylemekte bulundukları istihbâr kalınmıştır.

_____ müesseselerimizin zat-ı mührleriyle ve idarenin resmi mührüyle mahtûm vesika olmayanların idaremizle hiçbir suretle alakası olmadığı gibi, mecmuamız öyle bir kitap tevzi’ne katiyyen teşebbüs etmemiş ve böyle bir şeye teşebbüs etse bile evvel emirde keyfiyyetin kirâren mecmuamızla ilan ve işâası tabîî bulmuş olduğundan bu gibi iğfâlâta katiyyen aldanılmayarak gerek tahsilat ve gerek hususat sairede müesseselerimizin zat ve idarenin resmi mührleriyle mahtûm bir vesika ibraz edilmedikçe müracaat eden zata havale-i sem’ ve iltifat olunması bilhassa istirham olunur.”

Beşinci sayının 12. sayfasında üç tüccarın fotoğrafına yer verilerek, yaptıkları işlere binaen tebrik edilmişlerdir.⁵³

“Dersaadet’te ilk defa olarak kooperatif şirket vücuda getirmek azmiyle maddi manevi fedakârlıkta bulunan müteşebbislerimizden

Pangaltı Osmanlı Kooperatif Mağazası müessesesi ve teşebbüs-ü milli idarehanesi müdürü erkan-ı harp kaymakam mütekaidi Abulfuad Refik Bey

Pangaltı Osmanlı Kooperatif Mağazası müdürü ve yumurta taciri Afyonkarahisarlı Yusuf Ziya Efendi

Pangaltı Anadolu Yumurta Mağazası Müessesesi ve halen kooperatif müessesesi şeriki ve teşebbüs-ü milli idarehanesi azası jandarma mirali mütekaidi Gürcü Hüseyin Bey

Refik Bey, üç dört sene evvel medar-ı iftiharımız olan ser-tâc-ı ibtihâcımız harbiye nazırı Enver Paşa Hazretleri’nin delalet ve muavenet vatanperverâneleriyle İstanbul’un tarihi bir mevkinde Hazreti Sultan Fatih’in otağ-ı hümayunlarını kurduğu mahalli keşif ile abide-i hürriyeti vücuda getirdikten sonra vatanın esbab-ı selameti ma’ârif ve ticaretin iktisab-ı feyz ve kudretinde mündemiç olduğu takdir ederek nazariyatından ziyade fiiliyatıyla halkı bir meslek-i iktisat ve teâvüne sevk edebilmek için iki sene kemal-i azim

⁵² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 11.

⁵³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 12.

ve sebatla uğraşmış ve Haydarpaşa'daki Osmanlı İttihad mektepleri esâsını kurmuştur. Bundan sonra kooperatif ticaret ve teavün mesleğinin tesisi emeliyle pangaltındaki bakkaliye mağazasını yalnız başına küşad ve kemal-i cesaretle işe mübaşeret ve şimdiki halde şeriki bulunan Gürcü Hüseyin Bey ticarethanesini dahi kendi mağazasıyla birleştirerek mir-i mumaileyhi mesaisine teşrik ve bu suretle Galata'dan Şişli'ye kadar olan caddede yanına bir İslâm ticaretgâhının tesisine vasıta olmuştur.

Şimdide ilmi ve iktisadi inkılâbâtan, galeyandan, intibahtan bir kat daha cesaretlenen mir-i mumaileyh refiki Hüseyin Beyle bir kat daha teşebbüsâtına ____ vererek İstanbul'da her sınıftan her meslekten bir takım zevatın ____ açtıkları irili ufaklı bakkaliye mağazalarının gavâmız ve dakayık ticarete adem-i vukufları hasebiyle muhtekirler ellerinde bâzîçe olduklarını nazar-ı dikkate alarak “bir toptancı kooperatif” merkezi umumiyesinin tesis ve küşadına tevessül etmişler ve bunun içinde ticarete sinîn-i vefireden beri ticariye u vukuflarıyla müşârün bi'l-benân olmuş zevat-ı kirama müracatıyla bu mühim şirketin müesseslerini kabul eylemelerini teklif eylemişler ve müteaddid defalar Beyoğlu'nda “turan” gazinosunda ve son defalar Donanma-yı Osmani Cemiyeti merkez-i umumiyesinde ictimaileri akdiyle keyfiyet-i mühimme-i mezkurenin esasını hazırlamaya şitab eylemişlerdir. Bu sıralarda ise İslâm cemiyeti ticariyesi teşkil eylemiş olduğundan artık maksada kısa ve kestirme yollardan vasıl olmak pek âsân olacağı takdir edilmiş olmakla şirketin suret-i teşkil ve tertibine ait hususâtın cemiyet müşârün-ileyhâda tezzekkür ile verilecek kararlara tevfiқан hareket edilmesi münasip olacağı ve bunun içinde biraz müddet daha neticeye intizar edilmesi lazım geleceği anlaşılmıştır. Binâenaleyh bu gibi müteşebbis zevatın işbu hayırlı teşebbüslerden dahi muvaffak olmaları Cenab-ı Kibriya'dan temenni olunur.

Üçüncü fotoğraf işbu mağazanın kemal-i istikamet ve namusla idaresine deruhte eden yumurta ve tavuk tüccârı Karahisarlı Yusuf Ziya Efendi'dir. Bu zat biraderleriyle bu mağazayı iki seneden beri öyle bir intizam ile idare etmektedir ki bundan bir kat daha cesaret gelen müessesler Galata'da Sarioğlu Hanı'nda “teşebbüs-ü milli” namıyla bazı mütekaid arkadaşlarıyla bir idarehane vücuda getirerek inşaat ve emtia-i dâhiliye komisyonculuğu ve bilhassa gül yağı ticareti üzerine kendilerini alıştırmaya ve ticaretin her türlü muamelatı takip ve tetkike başlamışlardır. Hak Teâlâ yerinde de kendilerini muvafık bi'l-hayr eylesin. Bu gibi zevat-ı İstanbul muhit-i ticari ve iktisadiyesinin her hususta tergîb ve teşviken mazhar teveccüh ve himaye eylemeleri ehem ve elzem olduğunu beyan eylemek vecibe-i hamîyyet olsa gerektir.”

2.3.5 Görsel Malzeme

MİSM resimli (musavver) bir mecmuadır ve bu sıfatını hak eder biçimde çok sayıda görsel içerir. Mecmuada kullanılanlar, genellikle yazılarla ilişkili görsellerdir.

Balkanlar'dan görüntüler, manzara fotoğrafları, yabancı basından alınan fotoğraf veya resimler, yerli tüccarların fotoğrafları sık sık kullanılmıştır. Birinci sayısının dış ve iç kapaklarında Mehmet Abud Efendi'nin fotoğrafı, "Mehmed Abud Efendi Hazretleri İslâm âlem-i ticaretinde en faal bir sîmâ-yı hürmetkâr"⁵⁴ altyazısıyla yer alır (Görsel 1). Mehmet Abud Efendi, döneminde sevilen bir tüccar olarak 1884 yılında İstanbul Ticaret Odası başkanı seçilmiştir. Bosna Hersek ile ticari ilişkilerde önemli işler yapmıştır. (www.bosnahersek.ba)

İkinci sayfada Halil Hilmi'nin fotoğrafı yer alır (Görsel 2).⁵⁵ Beşinci sayfada, bugün Yunanistan'a bağlı Hanya'da bulunan bir cami fotoğrafı, "Hanya'da mahkûm-i inkıraz bir cami-i şerif. Yunan Kralı Hanya'ya geldiği zaman bu camii kiliseye tahvîl için Girit vahşileri bir ictimâ' akd etmişlerse de henüz zamanı olmadığından bu karar vakt-i ahire ta'lîk edilmiştir"⁵⁶ altyazısıyla yer alır (Görsel 3). Yedinci sayfada, Hanya'dan bir manzara fotoğrafı verilerek fotoğrafın altına "Hanya'nın Manzara-i Umûmiyesi, Gâib Ettiğimiz Kıt'alara İbret Nazarıyla Bakmak İçin"⁵⁷ yazısı yazılmıştır. (Görsel 4) Sekizinci sayfada Atina Harabeleri ve Ayasofya önünde Yunan kralının ata binmiş bir fotoğrafı verilmiştir. Bu fotoğrafın altına Halil Hilmi tarafından "Mûcib-i ibret ve intibâh bir levha"⁵⁸ başlığı altında bir yazı yazılmıştır. Yazıda Yunanlıların emelleri üzerinde durulmuş ve Müslümanlar uyarılmıştır (Görsel 5).

Yunanlıların ne gibi şeyler düşündüklerini temsil eden bu resmi aynen kâilerimize arz ediyoruz. Atina harabelerinin o günde esb-süvâr bir vaziyette görülen Yunan kralının bir tarafında Ayasofya kubbeleri göze çarpmaktadır.

Bu resim bize Yunan milletin fikir u emelini pek güzel ve pek âşikâr göstermektedir. Milletlerinin gözlerine fevkal hayal resimlerle cihangir bir âtî arzeden Yunan kavmi bir taraftan muhtelif nâm ve ünvanlarla memleketimize erbâb-ı fesâd sevk ederek el altından bu gibi resimler tevzi'ne bir ikinci Averof vücûda getirebilmek için iâneler dercine sarf-ı makderet etmektedir.

Bunlarda yetişmiyormuş gibi terk-i müesseselerini gizli parmaklarla mah u perişan etmekde bir vazife bilirler. Nasıl ki birkaç gün evvel Edremit'teki büyük fabrika Yunan parmağıyla yakılmış ve bu suretle olsun bir İslam tacirinin ızırârı düşünülmüştür.

⁵⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330.

⁵⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330.

⁵⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 5.

⁵⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 7.

⁵⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 8.

Sahillerimizin pek yakınlarına kadar takarrüb eden Yunanlıların daha şimdiden başladıkları ve icrasına bi-perva kıyam ettikleri bu tesvilât İslamların ne dereceye kadar birbirine sarılmasını ve ne dereceye kadar müteyakkız bulunmalarını bir kat daha isbat eder zan ederiz.

Hayâ u vicdanından ârî olan milletler daima komşularını ızrâr eder ve daima onun mahviyetine çalışır bunlar tıpkı müfsid o komşuları gibidir.

İslâmlar için bundan sonra gaflet devam ederse bu hal tamamen mahv olmakla mesâvîdir. Bilmelidir ki bizim için gâye-i necat yek diğerimizi tanımakda ticareti aramızda taammüm etmekde ve ahz ü i'tâmızda mütebassır hemde çok mütebassır bulunmaktadır.

Hükümetin kavî kulları Yunan'ın memleketimize saldırdığı erbab-ı şekâveti birer birer yakalayarak hudûd hâricine sevk etmemekde ki ihmâli bedîhî isede en ziyade vazife milletin uhdesindedir. Uyanık bir millet hiçbir zaman mağlup olmaz şimdiye kadar başımıza gelen felaketler hep gafletimizin atâletimizin birbirimize kilit bend ittifâk olmamamızın seyyiesidir.

Artık gözümüzü açalım ve dostumuzu düşmanımızı tefrîk edelim.

Dokuzuncu sayfada Cemal Nadir'in fotoğrafı⁵⁹ (Görsel 6), 12. sayfada şehit teyyâreciler için yapılan abidenin resmi bulunur. Bu ikinci resmin altına “Şehit teyyâreciler namına rekz edilecek abide”⁶⁰ yazısı eklenmiştir. Bu görselin altında abidenin açılışıyla ilgili haber yer alır (Görsel 7).

Birinci sayının son sayfasında ise terzi Osman Zeki Bey'in ilanı için kendi fotoğrafı kullanılmış ve bu fotoğrafın altına “Paris terzi mektebinden diplomalı ve Umum Terzi Ustaları Akademisi a'zasından Osman Zeki Bey”⁶¹ kaydı düşülmüştür. Bu yazının altında “Alenî Müsâbaka” başlığıyla hem Osman Zeki'nin terzihanesi tarafından düzenlenen yarışma hakkında bilgi verilmiş hem de müessesenin reklamı yapılmıştır (Görsel 8).

“Terzihanemiz müdürü Osman Zeki Bey on beş günden beri beş nisan tarihinde icrası mukarrer olan müsâbaka için çalıştığından müsâbakaya şimdiye kadar isimlerini kayıt ettirmiş ve adedi yüze bâlîğ olan terzilerle isimlerini kayıt ettireceklerin mağazamızdan almış oldukları program mucibince çalışmalarını ba'demâ kongre

⁵⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330.

⁶⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330, ss. 12.

⁶¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 27 Mart 1330.

neticesinde kimlerin kazanıp kazanmadığı gazeteler ile ilan edileceğinden şimdiden Osman Zeki Bey yeni çalışmalarını tavsiye eyleriz. Erkeklerle mahsus terzihane mülki, askeri, hanımlara mahsus terzihane Bab-ı Ali Caddesi'nde Orhan Bey Hanı'nda Yeni Postahane karşısında daire-i mahsusa fantezi, rop manto, tayyor, çarşaf ve cihaz takımları son moda üzerine imal olunur.”

Mecmuanın ikinci sayısının dış ve iç kapaklarını Medine-i Münevvere fotoğrafı süsler. Fotoğrafın altında “Medine-i Münevvere’de merkad-ı celîl peygamberinin manzara-i mukaddesesi. Zulümât-ı nâdânî içinde kalan ruhlarımıza nurundan bir katre-i feyz isâlesine medâr olmak için”⁶² yazmaktadır (Görsel 9). Üçüncü sayfada, at üzerindeki askerin Türk Bayrağı’nı atının ayakları altında çiğnediği fotoğrafın altına “Nizam-ı âlemden geri kaldığın için hilalin çiğnendi. Her gece çocuklarına gözyaşlarıyla bunu telkin et, onlarda bir vatan aşkı, bir İslâm duygusu uyandır” yazısı eklenmiştir⁶³ (Görsel 10). Yine aynı sayfada at üzerinde duran bir Karadağ askerinin Türk Bayrağı’nı atının ayakları altında ezmekte olduğu görselin alt yazısı ise şöyledir: “Asırlar hiçbir şeyden tegafül etmez. Bugün düşman ayağı altındaki hilali eski şanıyla yükseltmek elindedir. Her şey sana bağlıdır. Durma çalış adam ol.”⁶⁴ (Görsel 11). Dördüncü sayfada, atın üzerindeki Yunan askeri Türk askerini atın ayaklarının altına almıştır. Fotoğrafın altına “Ey büyük İslâm! Bak, mağlubiyetini Yunanlılar nasıl temsil ediyor. Buna tahammül edebilir misin? Elbette hayır! Öyleyse dostunu düşmanını bil”⁶⁵ yazısı eklenmiştir (Görsel 12). Yine aynı sayfada, Türk Bayrağının ayaklar altına alındığı bir resim paylaşılmıştır.⁶⁶ (Görsel 13) Beşinci sayfada, paylaşılan resmin altına “Yunanlılar rüyalarında niçin daima Ayasofya’yı görürler? Bu bizim için pek çok mûcib-i endişe değil midir? Gaflet ve lakaydi bundan sonra İslâmlar arasında devam ederse akıbetimiz çok vahimdir.”⁶⁷ yazısı eklenmiştir. (Görsel 14) Yine aynı sayfada, kaybedilmiş Türk topraklarında elinde Yunan Bayrağı tutan ve ayaklarının altında Türk Bayrağı olan Yunan Askeri resminin altına “Bir vakitler bizim şevket ve kudretinde bulunan arazide bak şimdi kimler hükümrân? İttihad ve ittifakı unutma, daima İslâmiyete hâdim ol.”⁶⁸ kaydı düşülmüştür. (Görsel 15) Aynı sayının altıncı sayfasında,

⁶² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330.

⁶³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 3.

⁶⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 3.

⁶⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 4.

⁶⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 4.

⁶⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 5.

⁶⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 5.

deniz uçağının olduğu fotoğrafın altına “Deniz ve hava tayyaresi, hâdisat-ı âleme bir nazar”⁶⁹ yazısı eklenmiştir. (Görsel 16) Altıncı ve yedinci sayfaların ortasını kapsayan Kâbe fotoğrafı altına “Mekke-i Mükerre’de Kâbe Allah’ın manzara-i mukaddesi.”⁷⁰ (Görsel 17) Yedinci sayfada, Marsilya’daki bir motor yarışından fotoğraf konulmuş ve altına “Marsilya’da motor yarışları hâdisat-ı âlemde bir nebze”⁷¹ yazısı eklenmiştir. (Görsel 18) Sekizinci sayfada, Budapeşte’de bir fabrikadaki Müslüman talebelerinin fotoğrafının altına “Budapeşte’de fabrikacılık tahsil eden talebe-i İslamiyye, İntibâh-ı İslama delâlet eden küçük emâreler”⁷² yazısı eklenmiştir. (Görsel 19) Dokuzuncu sayfada İzmir’in manzara fotoğrafı koyularak altına “İzmir şehrinin umûmî manzarası”⁷³ yazısı eklenmiştir. (Görsel 20) Aynı sayfada “Malta’da Fransız Donanması: ön tarafta bulunan iki zırhlı İngiliz donanmasına aittir.”⁷⁴ kaydıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 21) İkinci sayının onuncu sayfasında “Fas’da zuhur eden veba ve tifoya musâb Müslüman kitleleri”⁷⁵ yazısıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 22) On birinci sayfada, “Fas’da yerli muhafaza askeri, Faslılar hayat-ı askeriyye nasıl alışıyorlar?”⁷⁶ yazısıyla birlikte fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 23) Aynı sayının on ikinci sayfasında “Bir İslâm Fabrikası” yazısıyla birlikte paylaşılan fotoğrafın altına “Bir İslâm Fabrikası: hakkında bu sayfada tafsîlât vardır.”⁷⁷ kaydı düşülmüştür. (Görsel 24)

Mecmuanın üçüncü sayısının dış ve iç kapağında Kâbe’nin fotoğrafı verilerek altına “Beytullah etrafında ibâdet, ruhları leb-rîz-i rûhâniyyet eden kudsî bir manzara”⁷⁸ yazısı eklenmiştir. (Görsel 25) Üçüncü sayfada, Abdullah Lutfi Bey’in fotoğrafı paylaşılmıştır.⁷⁹ (Görsel 26) Aynı sayfada, Arafat Dağı fotoğrafının altına “Üç yüz milyon Müslümanı bir araya cem’ ve celb eden Cebel-i Arafat.”⁸⁰ yazısı eklenmiştir. (Görsel 27) Yine aynı sayfada Mekke’de bulunan Müslümanların şeytan taşlama zamanı

⁶⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 6.

⁷⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 6-7.

⁷¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 7.

⁷² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 8.

⁷³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 9.

⁷⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 9.

⁷⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 10.

⁷⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 11.

⁷⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 10 Nisan 1330, ss. 12.

⁷⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330.

⁷⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 3.

⁸⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 3.

toplandığı Mina'nın fotoğrafı altına "Civar-ı Kabe-i Muazzama'da kaîn olup bize şeytandan ziyade kendi nefsinizi taşılayın diyen Mînâ Kasabası."⁸¹ yazısı eklenmiştir. (Görsel 28) Üçüncü sayının dördüncü sayfasında, Medine'de bulunan Hz. Muhammed'in ebedi istirahatgâhının fotoğrafı altına "Bugün ümmeti el-İslamı beş minaresinden 'Hayye ale'l-felâh' hutbe-i irşâdıyla salâh ve vifâka davet eden Ravza-i Kulûbumuz."⁸² yazısı eklenmiştir. (Görsel 29) Aynı sayfada, bir mescit fotoğrafının altına "Ruhaniyet-i celîlelerinden bugünkü mühmil ruhlarımızın intibâhına medâr olacak feyiz-i manevîye pek çok muhtâc olduğumuz bir makam-ı mübarek."⁸³ kaydı düşülmüştür. (Görsel 30) Yine aynı sayfada Hz. İbrahim türbesinin fotoğrafı eklenmiştir.⁸⁴ (Görsel 31) Üçüncü sayının beşinci sayfasında, "Ümmetül İslamın şefaât ve himayet niyâz ettiği yegane bâb-ı ümîd ve icâbet."⁸⁵ yazısıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 32) Aynı sayfada, Ravza-i Mutahhara'nın fotoğrafları basılmıştır.⁸⁶ (Görsel 33- Görsel 34) Üçüncü sayının altıncı sayfasında, Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi'nin üyelerinin bulunduğu fotoğrafın altına "Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi, 1-Meclis idare reisi ve müessisinden Hasîb Bey, 2-Reis vekili ve müessisinden Ziya Bey, 3-Meclis idare a'zâsından ve müessisinden Hafız Hasan Efendi, 4- Aza ve müessisinden Hafız Osman Efendi, 5- Aza ve müessisinden Şeyh Hasib Efendi, 6- Meclis idare azasından ve müessisinden şirket müdürü Muammer Bey, 7- Aza ve müessisinden İhsan Bey, 8- Aza ve müessisinden şirket muhasebecisi Arif Bey, 9- Aza ve müessisinden Hafız Mustafa Efendi, 10- Meclis idare azasından ve müessisinden Sami Bey"⁸⁷ isimleriyle birlikte fotoğrafta bulunan kişiler tanıtılmıştır. (Görsel 35) Aynı sayının yedinci sayfasında Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi'nin kurucularının ve memurlarının bulunduğu fotoğrafın altına şöyle yazılmıştır: "Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi müessisî ve memurisi, 1-Şirket müdürü Muammer Bey, 2- Muhasebeci Arif Bey, 3- Veznedar Ramiz Bey, 4- Müessisinden Hafız Mustafa Efendi, 5- Müessisinden İhsan Bey, 6- Müessisinden Sami Bey, 7- Müessisinden Ziya Bey, 8- Tahsildar Salih Efendi, 9- Tahsildar Hasan Efendi, 10- Müessisinden Hasip Bey, 11- Katip Sabri Efendi, 12- Müessisinden Hafız Hasan Efendi, 13- Katip Osman Efendi, 14- Tahsildar Kenan

⁸¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 3.

⁸² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 4.

⁸³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 4.

⁸⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 4.

⁸⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 5.

⁸⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 5.

⁸⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 6.

Efendi, 15- Tahsildar Ali Efendi, 16- Müessisinden Hafız Osman Efendi, 17 – Müessisinden şeyh hasip Efendi”⁸⁸ (Görsel 36) Mecmuanın sekizinci sayfasında, Selanik’te bulunan Hamidiye Çeşmesinin fotoğrafı eklenmiştir.⁸⁹ (Görsel 37) Aynı sayfada, Selanik şehrinin manzara fotoğrafı vardır.⁹⁰ (Görsel 38) Dokuzuncu sayfada, Château Mon Bonheur’in fotoğrafı sunulmuştur.⁹¹ (Görsel 39) Aynı sayfada, Selanik fotoğrafının altına “Selanik’de Ferhat Paşa Bulvarı Osmanlıların Yunan eşkiyasına bıraktıkları Selanik şehrindeki âsâr-ı umrandan.”⁹² açıklaması eklenmiştir. (Görsel 40) Onuncu sayfada, Cemal Efendi’nin ve Arif Efendi’nin fotoğrafı vardır.⁹³ (Görsel 41- Görsel 42) Üçüncü sayının on birinci sayfasında, Pertev Eczanesi sahibi Ethem Pertev Bey’in ve Kâzım Eczanesi sahibi Kâzım Bey’in fotoğrafları yerleştirilmiştir.⁹⁴ (Görsel 43-Görsel 44) On ikinci sayfada, Mehmet Ali Bey’in fotoğrafı vardır.⁹⁵ (Görsel 45)

MİSM’nin dördüncü sayısında, dış kapağa ve iç kapağa Kubbet’üs Sahra fotoğrafının altına “Kudüs-i Şerif’de Vâki’ Sahratullah, mefahir-i mukaddese-i İslamiyenin en zi-ihtişam menazır-ı ulviyesinden biri”⁹⁶ cümlesi yazılmıştır. (Görsel 46) Mecmuanın dördüncü sayısının dördüncü sayfasında, bugün Bulgaristan’a bağlı Filibe’de bulunan bir camide şehitler için okutulan mevlûtün akabinde cemaatin çıkışını gösteren fotoğrafın altına “Temaşası vicdanlar üzerinde daima matemalud bir ihtisas bırakan elim bir safha-i esaret”⁹⁷ kaydı düşülmüştür. (Görsel 47) Yine aynı sayının beşinci sayfasında, mezarlıkta toplanan insanların fotoğrafının altına “Kırılmış mezar taşları ne elîm fecialara şahit oldular? Esirken memleketine, haremine, altın saçlı çocuklarına mütehassiren terk-i hayat eden zavallı Osmanlı zabitanının defnini gösteren bu resim ne kadar dilsûz... Filibe’de biçare Müslümanlarında bu merasime iştirakları görülüyor. Bir taraftan düşmanın felaketini gören ve en ziyade efrâd-ı ailesinin hasretiyle dağdar olan bir asker için bundan büyük bir ölüm tasavvur olunamaz.”⁹⁸ açıklaması yapılmıştır. (Görsel 48) Altıncı ve yedinci sayfalarda, Ali Rıza Seyfi

⁸⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 7.

⁸⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 8 .

⁹⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 8.

⁹¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 9.

⁹² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 9.

⁹³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 10.

⁹⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 11.

⁹⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 24 Nisan 1330, ss. 12.

⁹⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330.

⁹⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 4.

⁹⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 5 .

tarafından yazılan yazıya uyumlu görseller paylaşılmıştır. Güney Kutbu'ndan paylaşılan fotoğraflara sırasıyla “Kutb-u Cenûbîde ____ Adası'nda penguen kuşları İnsanlar sa'y sayesinde neler keşfediyor”, “Kutb-u Cenubîde mantar şeklinde bir buz kütlesi”, “Kutb-i Cenûbî keşfiyyatı” ve “Kutb-u Cenûbîde bir şafak, insanlarla alakası olmayan kıt'aları yad ve temaşa”⁹⁹ açıklamaları yapılmıştır. (Görsel 49-50-51-52) Yedinci sayfada, “Doktor İhya Salih Beyefendi”¹⁰⁰ yazısıyla fotoğrafı paylaşılmıştır. (Görsel 53) Dokuzuncu sayfadaki fotoğrafa “Kala-i Sultaniye'de bir desti destgahı”¹⁰¹ kaydı düşülmüştür. (Görsel 54) Onuncu sayfada, “Fas'da büyük memurlardan bir grup”¹⁰² açıklamasıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 55) Aynı sayfada, “Teşebbüs-ü şahsiye vakf-ı hayat ve emel eden bir genç deha saf yağcı Osman Efendi'nin mahdumu Ahmet Efendi”¹⁰³ açıklamasıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 56) On birinci sayfada, Selanik'te bulunan Mekteb-i İdadi'nin fotoğrafının altına “Selanik'de Mekteb-i İdadi, Her manzarasında ruhlarımız âmîk bir elemle mütehassis olan Selanik'in ilm-i irfan için açılan âfil bir müessesesini”¹⁰⁴ açıklaması yapılmıştır. (Görsel 57)

MİSM'nin beşinci sayısının iç ve dış kapağına Atıf Kamçıl'ın fotoğrafı koyulmuştur. Atıf Bey'in Şemsi Paşa'yı öldürmesi mecmuanın beşinci sayısında bulunan “İnkilâbımızın En Büyük An-ı Zaferi Fatih-i Hürriyet”¹⁰⁵ başlıklı yazıda anlatılmıştır. Kapaklarda kullanılan fotoğrafın altına “Ankara mebus-ı muhteremi, fatih-i hürriyet Atıf Bey Efendi”¹⁰⁶ açıklaması yapılmıştır. (Görsel 58)

Atıf Bey, 1880 yılında İstanbul'da doğmuştur. TBMM altıncı dönem albümünde, dipnot olarak Atıf Bey'in özlük dosyasında doğum yerini Çanakkale olarak beyan ettiği belirtilmiştir. Babası İsmail Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Harp okulundan mezun olduktan sonra 3. Osmanlı Ordusuna katılmıştır. İtihtat Terakki üyeliğinde bulunmuştur. Çankırı Reji müdürlüğü, İstanbul tütün inhisârı müffettişliği, Kadıköy depo müdürlüğü, İstanbul inhisâr başmüdürlüğü, Kadıköy satış deposu müdürlüğü görevlerini yapmıştır. Osmanlı Meclisi Meb'ûsân bir ve ikinci dönem Kala-i Sultaniye,

⁹⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 6-7.

¹⁰⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 8.

¹⁰¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 9.

¹⁰² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 10.

¹⁰³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 10.

¹⁰⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, ss. 11.

¹⁰⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 3.

¹⁰⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330.

üçüncü dönem Ankara milletvekilliği yapmıştır. 26 Mart 1939 ile 8 Mart 1943 tarihleri arasında TBMM’de altıncı dönem ve 28 Şubat 1943 ile 5 Ağustos 1946 tarihleri arasında Çanakkale milletvekilliği yapmıştır. Evli ve beş çocuk babası olan Atıf Bey 21 Ocak 1947 tarihinde vefat etmiştir. (www.tbmm.gov.tr) Şemsi Paşa’yı öldüren Atıf Bey, II. Meşrutiyet’in oluşması yolunda önemli adım atmıştır. Resne’ye gitmeye hazırlanan Şemsi Paşa, Manastır telgrafhanesi önünde Mülazım Atıf Bey tarafından öldürülmüştür. Bu olayı Mustafa Ragıp şöyle anlatmıştır:

1324 Temmuz’unda Rumeli dağları arasında kopan ihtilal fırtınası yıllar geçtikçe şiddetini artıran otuz senelik bir devrin boğucu, ezici bulutlarını dağıttı. Kuvvetini hükümdarın keyfiyle vehminden alarak bütün Osmanlı mülkünden mutlak bir itaat isteyen bu müstebit idare, yakın zamanlara kadar, granit gibi sağlam ve yıkılmaz sanılıyordu. Fakat birdenbire kopan bir ihtilal fırtınasının bu siyasi bünyeyi hemen söküp atması, son asır tarihinde hayretle kaydedilen pek nadir vakalardan birini teşkil etti. Bir avuç fedakârın ölüm tehlikesini hiçe sayarak sarayın kahredici varlığına karşı meydan okuması, padişaha meşrutiyeti cebren kabul ettirdi. Siyasi en küçük bir itiraza bile tahammül edemeyen bu ferdi saltanat idaresinde tarihin müsamaha etmez hükmünü alarak göçüp gitti? Abdülhamid idaresini mahveden bu ihtilal baskını, bir an oldu ki, büyük bir tehlike karşısında kaldı. Padişah, bütün kahır ve tenkil vesaitini hazırlayarak memleketin ıstırapıyla beslenen bu umumi kıyâmı, bir el çabukluğuyla boğacak, istibdatını bir kat daha sağlamlaştıracak, vaziyete hâkim olacaktı. Nitekim yıllarca şahsını ve tahtını suikastlardan korumuş, saltanatını bugüne kadar devam ettire- bilmişti. Fakat son zamanlarda Rumeli’de başkaldıran hürriyet ve inkılap cereyanları artık durdurulmaz bir hal almış, bütün halk tabakalarına sinmişti. O kadar ki her türlü engelleri yıkmaya azmeden bu cereyanın padişahı ve hükümetini fiilen tehdit etmesi bir gün meselesiydi. İşte 1324 Temmuz’unda kopan bu fırtınanın silahlı bir isyandan kuvvet alması, bu milli cereyanın tabii bir neticesiydi. Meşrutiyet’in İlanı’ndan yirmi gün evvel Manastır’ın Rense dağlarına çıkan Kolağası Niyazi Bey’in milli çetesi, Abdülhamid idaresine karşı alenen ilk isyan bayrağını açmıştı. Ancak iki yüz fedaiden ibaret ve çoğu başıbozuk olan bu kuvvet bütün samimi ideallerine rağmen nihayet mahdud vesaitli, zayıf, uzun müddet mukavemeti güç bir varlıktı. Gerçi Rumeli’deki zabıtların çoğu ve devlet memurlarının bir kısmı, inkılap fırkasının yeminli mensuplarıydılar. Bunlar, Abdülhamid’in istibdatını yıkmak, Meşrutiyet’i iade ettirmek için namuslarıyla ant içmişlerdi. Fakat padişahın emir ve iradesine körü körüne boyun eğen, bir hükümet teşkilâtına karşı, Niyazi Bey’in bu devşirme teşekkülü ne sayı, ne de değer bakımından büyük bir mevcudiyet demek değildi. Saray, Resne Dağları’na çıkarak bütün cihana hürriyet ve inkılâp cidaline giriştiğini haykıran Niyazi Bey’le arkadaşlarını dağıtmak, Rumeli’deki ihtilal kımıldayışlarını ezmek istiyordu. Padişah vazifeyi, itimat ettiği bir kumandana vermeyi kararlaştırdı, Rumeli’deki askeri erkân

arasında Metroviçe'deki Fırka Kumandanı Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı intihap etti ve hemen hareketi için emir verdi. Faaliyet ve cesaretiyle tanınan bu gözü pek, yılmaz kumandanın maiyetinde tam teşekküllü üç taburla Metroviçe'den hareket ederek Resne'ye gitmek üzere Selanik'e, oradan da Manastır'a doğru gelmekte olduğu duyulduğu gün; ihtilal ateşinin alevlenmeden sönmesinden ve inkılâpçılar arasında bir panik başlamasından korkuldu. Akli başında bulunan her münevver anlamıştı ki, Abdülhamid Şemsi Paşa eliyle hürriyet ve demokrasi aşıklarına vuracağı darbenin feci akisleri, memleketin hayatına nihayet verecek akıbetlere yol açacaktı. Çünkü o günlerde mahut Reval buluşmasının devlet ve millet aleyhindeki kararları artık sarayın bu kati muvaffakiyetinden sonra hiçbir engele rastlamadan tatbik edilecek, Makedonya ve Rumeli devletleri arasında paylaşılacaktı. Bu korkulu ve ümitsiz günlerden birinde, Çanakkaleli genç bir mülazımın tabancasından çıkan bir kurşun, bu korkunç ve felaketli neticeyi, vatan ve inkılâp hesabına değiştirdi. Çünkü muhakkaktır ki, 1324 (1908) İnkılâbı'nın temeli, bu kurşunun hedefine ulaşmasıyla atılmış; padişah ve hükümeti, işin ehemmiyet ve dehşetini kavrayarak hürriyet isyanının bükülmez ve boğulmaz bir derecede olduğunu anlamıştı. Manastır'da patlayan bu tabancanın -henüz tarihin sayfalarında tamamıyla olgunlaşmayan- aksi sedasını bu satırlarla yaşatmak istiyorum. Osmanlı Meşrutiyet idaresinin kurtuluş seyrinde ilk merhaleyi doğuran bu tarihi hadiseyi şimdiye kadar etrafında yapılan hayali ilave ve haşivlerden uzak kalarak canlandırabilirsem bu, benim tarafımdan tarihe küçük bir hizmet olacaktır. Maamafih, alelade bir not halinde yazılmış bile olsa büyük bir alaka uyandıracak olan bu heyecanlı tarihi vakanın, sonuna kadar, okuyucularımın iltifatlarından mahrum kalmayacağına inanıyorum. (Ragıp, 2007: 1-3)

Beşinci sayının üçüncü sayfasında, “Atıf Bey Manastır’da Cinka Sokağı’nda ihvandandır birinin hanesine arabadan indirilirken”¹⁰⁷ yazılı fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 59) Çarşafı olduğu gözlenen Atıf Bey’in o anı, Mustafa Ragıp tarafından şöyle anlatılmaktadır:

Çarşaflandılar ve... Mahmud Bey’in annesinin çarşaflarından birini Süleyman Askerî Bey giydi ve yüzüne bir peçe koydu. Bu kıyafet altında saklanan kimsenin erkek olduğunun anlaşılamayacağına kanaat getirler. Diğer çarşafı da Atıf Bey'e giydirdiler. Atıf Bey de aynı surette hüviyetini saklamaya muvaffak olabiliyordu. Ancak Atıf Bey yaralı bacağıyla tamamıyla yere basamıyordu. Hele arabaya binemeyeceği aşikârdı. Şu halde Atıf Bey'e Mahmud ve Seyfi Beyler yardım edeceklerdi. Süleyman Askerî ve Atıf Beyler, çarşafı hazırlandıktan sonra, Seyfi Bey, eniştesi Cevdet Bey’in kapısı önünde duran arabaya işaret etti. Arabacı Üzeyir Ağa, hemen arabayı sürerek Cemal Bel'in evinin kapısı önüne yaklaştırdı. Süleyman Askerî ve Seyfi Beylerin yardımıyla Atıf Bey, Mahmud Bey'in

¹⁰⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 3.

sırtına yüklendi, merdivenlerden aşağı inerek Cemal Bey'in kısmına geçtiler. Kapı önünde duran arabaya ilk önce çarşafı kıyafetiyle Süleyman Askerî Bey bindi, arkadan da Atıf Bey bildirildi. Seyfi Bey de yaralı bacağının bir yere çarpmaması için Atıf Bey'in ayağından tutuyordu. Süleyman Askerî Bey ve Atıf Beyler arabaya bindikleri sırada, Eğrikaş Camii Sokağı'ndan geçirilecek olan Şemsi Paşa'nın cenaze alayını seyretmek üzere biriken halk, bardaktan boşalırcasına yağın şiddetli bir yağmurun tesiriyle dağıldı; herkes, bir dam altına iltica etmek üzere çabalıyordu. Bu güzel tesadüf, Atıf Bey'in böyle Mahmud Bey'in sırtına yüklenmiş bir halde arabaya bindirilmesinin etraftan görülmesine bir kat daha mâni oldu; sokakta hiç kimseler yoktu. Yolcularını alan arabacı Üzeyir Ağa, bir kamçı darbesiyle beygirlerini harekete getirdi, araba ilerlemeye başladı. (Ragıp, 2007: 564)

Aynı sayının dördüncü sayfasında, “Ba'de-l-vak'a Atıf Bey'in ilticâ ettiği Manastır'da Eğri Kaş Camii Sokağı'nda Cemal Bey'in hanesinden başka haneye nakil için arabaya bindirilirken”¹⁰⁸ yazısıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 60) Beşinci sayfada, “Bir vakitler minberinde tehlil-i hidayet okunan mukaddes bir cami-i şerifi bugün ne halde?”¹⁰⁹ açıklamasıyla kilise fotoğrafı paylaşılmıştır. (Görsel 61) Aynı sayfada, “Şemsi Paşa'yı muhafaza eden medhallerden biri”¹¹⁰ açıklamasıyla fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 62) Yine aynı sayfada camii fotoğrafı paylaşılmıştır.¹¹¹ (Görsel 63) Beşinci sayının altıncı sayfasında, “Bursa'nın cami-i kebir cihetinden manzarası”¹¹² yazısıyla Bursa'nın fotoğrafı paylaşılmıştır. (Görsel 64) Aynı sayfada, “Mudanya'nın denizinden manzarası”¹¹³ yazısıyla Mudanya fotoğrafı paylaşılmıştır. (Görsel 65) Yine aynı sayfada, “Bursa'nın manzara-i umumisi, Eski bir payitahtın manzara-i muhtelifesini yad u tezkar”¹¹⁴ cümlesiyle Bursa şehrinin manzarası paylaşılmıştır. (Görsel 66) Yedinci sayfada “Bursa'nın yeni kaplıcaları”¹¹⁵ cümlesiyle fotoğraf paylaşılmıştır. (Görsel 67) Aynı sayfada, fabrika fotoğrafının altına, “Bursa'da ipek fabrikaları”¹¹⁶ yazısıyla eklenmiştir. (Görsel 68) Yine aynı sayfada, “Bursa'da bir ılıca hamamı”¹¹⁷ yazısıyla hamam fotoğrafı paylaşılmıştır. (Görsel 69) Aşir Efendi'nin fotoğrafı altına “Musikişinas Aşir Efendi, Türk musikisinde Aşir Efendi'nin pek mühim

¹⁰⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 4.

¹⁰⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 5.

¹¹⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 5.

¹¹¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 5.

¹¹² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 6.

¹¹³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 6.

¹¹⁴ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 6.

¹¹⁵ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 7.

¹¹⁶ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 7.

¹¹⁷ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 7.

bir mevkii olduğu malumdur. Bu sanatkârlığıyla beraber Aşir Efendi hayat-ı ticarete yorulmaz bir sa'y ile çalışmakta, emsaline bir numune göstermektedir.”¹¹⁸ açıklaması eklenmiştir. (Görsel 70) Sayfa dokuzda diş doktorları Mehmet Hüdaverdi Bey ve Mustafa Bey’in¹¹⁹ fotoğrafları paylaşılmıştır. (Görsel 71-72) Onuncu sayfada, diş doktoru Ahmet Refik Bey’in fotoğrafının altına “Diş tabibi ve dişçilik mektebi Ahmet Refik Bey, Ahmet Refik Bey, Darülfünun Osmanî Tıp Fakültesi dişçilik şubesinin ilk mezunlarından. Daha mektepdeyken Balat’ta kabine küşadıyla icra-yı sanata başlamıştır. Mektepten diploma aldıktan sonra liyakatı hasebiyle dişçi mektebi protez muallimliği asistanlığına tayin edilmiştir. Mumaileyh Balat’taki kabinesi harik-i kebirde muhterik olduğu cihetiyle bir aralık birkaç ay Heybeli Ada’da icra-yı sanat etmiş ve bilahere Eyüp Sultan’da bir kabine tesis eylemiştir. Bu genç ve mümtaz İslâm sanatkârının resmini de kemal-i ifitiharla neşr ediyoruz”¹²⁰ açıklamasıyla paylaşılmıştır. (Görsel 73) Beşinci sayının on birinci sayfada, diş doktoru Basri Bey’in fotoğrafı paylaşılmıştır.¹²¹ (Görsel 74) Aynı sayfada, avukat Şevket Nuri Bey’in fotoğrafı paylaşılmış ve altına “Şevket Nuri Bey, Mekteb-i Hukuk mezunu olduğu halde memuriyet hevesi taşımayaarak teşebbüs-ü şahsiyi kendine medar-ı imtiyaz add eden ve bu maksadıyla ömr-ü abid hanında bir emniyet idaresi tesis eyleyen bu muhterem genci emsaline mucib-i intibâh olmak için takdir ediyoruz.”¹²² açıklaması yapılmıştır. (Görsel 75) Yine aynı sayfada, “Bu memleketin nan u nimetiyle perverde olan ve o sayede iddihâr-ı servet eden (Çavuşoğlu biraderler)in ahiren Yunan bahriyesi menfaate çıkardıkları sigara kağıtlarının kabı elimize geçmekle Müslümanların intibahına vesile olur ümidiyle aynen neşr ediyor. Resimde kartalın ayaklarıyla götürdüğü bayrak Yunan bandırası, etrafındaki harabe de Atina harabeleridir.”¹²³ açıklamasıyla sigara kabı görseli paylaşılmıştır. (Görsel 76)

¹¹⁸ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 8.

¹¹⁹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 9.

¹²⁰ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 10.

¹²¹ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 11.

¹²² *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 11.

¹²³ *Musavver İslâm Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, ss. 11.

SONUÇ

Basın, toplumun en önemli haber kaynaklarından biri olmuş ve tarihin farklı dönemlerinde toplumsal hareketlere öncülük etmiştir. Osmanlı Devleti'nde, II. Abdülhamid döneminin belli bir zamanında basına sansür uygulanmış ve sansüre uymayan kişiler için belli cezalar verilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sansür ortadan kalkmış ve basın bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşlarında basın, halkı aydınlatmak ve bilinçlendirmek için önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı içerisinde yaşayan gayr-i müslimlerin devlete ihanet etmesi boykotajın başlamasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. 1913-1914 boykotajının en önemli özelliği Osmanlı tebaası unsurlarına karşı yapılmış olmasıdır. Balkan Savaşlarıyla birlikte Osmanlılık fikri yavaş yavaş yerini Türkçülük ve İslâmcılık fikrine bırakmıştır. Milli mefkûrenin önemli olduğu bu dönemin gazetelerinde, dergilerinde ve risalelerinde bu fikirler temel alınarak milli iktisat ve milli duygular canlı tutulmaya çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet ve akabinde yaşanan 31 Mart Vakası ile birlikte Osmanlı Devleti içerisinde siyasi olarak değişimler olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimde söz sahibi olmuştur. Tüm bu süreçte çeşitli fırkaların oluştuğu ve bu fırkaların da yapılan seçimlere katıldığı görülmektedir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet ile birlikte devletin yönetiminde farklılıkların olduğu ve farklı fikirlere sahip grupların oluştuğu görülmektedir.

Bu çalışmada, 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşlarının sonuçlarından biri olan 1913-1914 boykotajına odaklanılmıştır. Uygulanan boykotaj ile dönemin basın ve yayın organlarıyla halka ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynı amaca hizmet eden Musavver İslâm Salon Mecmuası dönem içerisinde incelenmiştir.

Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın Türkiye'nin farklı kütüphanelerinde yer alan nüshalarına ulaşılmış ve nüshalar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Temel olarak, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Koleksiyonu'nda bulunan toplam beş nüsha kullanılmıştır. Şu an elimizde toplam beş nüsha gözükmekte olup, mecmuanın altıncı nüshasının ve sonraki nüshalarının çıktığına dair somut bir

kaynak olmamakla birlikte, mecmuanın beşinci yani son nüshasında altıncı nüsha ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dolayısıyla Musavver İslâm Salon Mecmuası'nın beş nüsha olarak çıktığını varsayarak bu beş nüsha üzerinde ilerledik.

Musavver İslâm Salon Mecmuası'nda, dönemin toplumsal olaylarını ve siyasal olaylarını görmekteyiz. Halkı, dini ve milli duygularla dönemin siyasal yapısına karşı hazırlayan mecmuanın temel amacı, yerli malı üretimine ve yerli malı tüketimine teşvik etmektir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türkler genellikle memurluk veya askerlik görevlerinde bulunurken, gayr-i müslimler ticaret veya zanaat gibi işlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla yavaş yavaş sanayileşen ve ticaretin daha da önem kazandığı bir zamanda, ekonomik olarak güç kaybedilmiştir. Mecmua, tüm bu sorunları görerek Türklerin ticarete atılması için yazılar yayımlamıştır.

Dönem ile bir bütün olarak ilerleyen bu mecmua, iktisadi ilerlemenin ve milli iktisatın ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Mecmua, ismindeki musavver kelimesinden de anlaşılacağı üzere dönemin resimli mecmua furyasına ayak uydurarak pek çok görseli okuyucusuyla buluşturmuştur. İçerisindeki yazılardan daha çok görsellerin ön plana çıktığı mecmuada, görseller okuyucuyu bilinçlendirme düşüncesiyle sunulmuş ve mecmua içerisindeki yazılar görsellerle desteklenmiştir. Milli duyguların ön plana çıkarılmasıyla birlikte dönemin önemli tüccarlarına, zanaatkârlarına ve müteşebbislerine sıklıkla yer verilmiştir. Mecmuanın bir diğer önemli özelliği ilan/reklam sayfalarının sıklıkla kullanılmasıdır. İlan/reklam sayfa sayılarının sürekli artışı mecmuanın bu alana önem verdiğini ve yerli tüccarı desteklediğini göstermektedir. Elinizdeki tez çalışmasının amacı, henüz üzerinde akademik çalışma yapılmayan bu mecmuayı detaylı olarak inceleyerek literatüre kazandırmaktır.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Musavver İslâm Salon Mecmuası, No:1, (27 Mart 1330).

Musavver İslâm Salon Mecmuası, No:2, (10 Nisan1330).

Musavver İslâm Salon Mecmuası, No:3, (24 Nisan1330).

Musavver İslâm Salon Mecmuası, No:4, (8 Mayıs1330).

Musavver İslâm Salon Mecmuası, No:5, (29 Mayıs1330)

Tanin, No:1817, (15 Kanunusani 1914/2 Kanunusani 1329)

Tercüman-ı Hakikat, No:11773, (21 Kanunusani 1914/ 8 Kanunusani 1329)

KİTAPLAR

Ahmad, F. (1996). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Cevad, A. (2013). *Kırmızı Siyah Kitap*. G. Geçer (çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (2014). *1908 Osmanlı Boykotu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (2015). *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Duman, H. (2000). *Başlangıçtan Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu 1828-1928* (Cilt 1). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Duru, K. N. (2017). *Hatıralar; İttihat Terakki, Cumhuriyet Devri, Makedonya Hatıraları*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Friedman, M. (1999). *Consumer Boycotts: Effecting Change Through the Marketplace and the Media*. New York and London: Routledge.

Güneş, İ. (2001). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem 1935 - 1939* (Cilt 2). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Hilmi, H. (1332). *İslamlara Açık Mektup*. Dersaadet: Necm-i İstikbal Matbaası.

Kerimoğlu, H. T. (2018). *İttihat - Terakki ve Rumlar 1908-1914*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Koçu, R. E. (1964). *Osmanlı Tarihi'nin Panaroması*. İstanbul: Ak Kitabevi.

Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Kür, İ. (1991). *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu .

- Odabaşı, İ. A. (2017). “II. Meşrutiyet’te Kitle İletişimi (1908-1918)”, *Türkiye’de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın* içinde (Cilt 1, s. 14-23), K. Alemdar (Derl.), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Odabaşı, İ. A. (2019). “Savaş, Boykot ve Sinema Kitle Hareketleri ve Kitle Eğlenceleri Çağında Sinemada Türkçe Ara-Yazı Eylemleri (1913-1914)”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları* içinde (s. 1-27), S. Kıranlar, E. Malkoç (Ed.), İstanbul: Der Yayınları.
- Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi.
- Osmanlı Yönetiminde Makedonya*. (2005). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri.
- Ozansoy, H. F. (2016). *Edebiyatçılar Geçiyor*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Polat, N. H. (2016). “Milli Tecrübelerden Çıkarılmış Ameli Siyaset”, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri* içinde, (s. 434-451), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, N. H. (2005). *Rübab Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür Edebiyat Hayatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Polat, N. H. (2016). “Ticaret ve Nasip”, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri* içinde (s. 412-424), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Quataert, D. (1987). *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. S. Tekay (çev.), Ankara: Yurt Yayınları.
- Ragıp, M. (2007). *Meşrutiyet’ten Önce Manastır’da Patlayan Tabanca*. İstanbul: Bengi Yayınları
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Tokgöz, A. İ. (2019). *Matbuat Hatıralarım ve Öteki Hatıra Yazılarım*, A. İ. Kolcu, (Dü.), Rize: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tör, A. N. (2008). *Nevhiz’in Günlüğü*. K. Şahin (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2000). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal Anılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye’nin Gelişim Sürecinde Basın 1831 – 1913*, B. Keşoğlu (çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

MAKALELER

Beyhan, M. A. (1999). II. Abdülhamid Döneminde Hafıyye Teşkilâtı ve Journaller. *İlmi Araştırmalar*(8), 65-83.

Çetinkaya, B. A. (2007). Musa Kazım Efendi'nin Dini, Siyasi ve Felsefi Düşüncesi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2(2), 75-141.

Çetinkaya, Y. D. (2003, Ekim). Osmanlı Boykotaj Cemiyeti (1908). *Tarih ve Toplum*, 40(238), 34-35.

Hachette, A. (2002). Orta Çağdan Bugüne Türklerin Tarihi. *Toplumsal Tarih*(104), 52-53.

Karakışla, Y. S. (2002, Ağustos). Balkan Savaş'ında Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı Kırmızı Siyah Kitap. *Toplumsal Tarih*, 18(104), 60-63.

Kerimoğlu, H. T. (2006). 1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey'in Bir Risalesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 91-107.

Koca, F. (2014). Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin (1858-1920) Fıkıh Usulüne Dair Bir Risalesi: Hakikat ve Mecaz. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(26), 149-175.

Odabaşı, İ. A. (2015). II. Meşrutiyet Manastır'ında Ajitatif Siyasi Basın, *Atatürk Araştırma Merkezi, Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/ Üsküp-Manastır, Makedonya, Bildiriler C.I*, Ankara, 2015.

Odabaşı, İ. A. (2019, Aralık). Osmanlı'da Sinema Yayıncılığı ve Bilinen İlk Türkçe Sinema Gazetesi: Türk Sineması. *Journal of Universal History Studies*, 2(2), 317-350.

Okay, C. (2006): Eski Harfli Çocuk Dergileri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (7), 511-518.

Polat, N. H. (2003). II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür, Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıması Olarak Rübaî Dergisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*(14), 7-41.

Sarınay, Y. (2012). Balkan Savaşları ve Sonuçları. *Türk Yurdu*(303), 8-15.

Taşkın, S. (1994, Eylül). Mustafa Haluk Ökeren: Bir Bergamalı. *Bergama Belleten*(5).

Toprak, Z. (1985). İslam ve İktisat: 1913-1914 Müslüman Boykotajı. *Toplum ve Bilim*(29-30), 179-199.

Toprak, Z. (2002). Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi. *Toplumsal Tarih*(104), 44-51.

Toprak, Z. (2012). Balkan Harbi, İntikam ve "Ötekileştirme" Süreci. *Toplumsal Tarih*(228), 42-53.

Yavuz, E. (1978). 1908 Boykotu. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*(Özel Sayı), 163-181.

Yıldız, O. (2002). Ali Rıza Seyfi Seyfioğlu. *Türklük Bilimi Araştırmaları*(12), 89-109.

ANSİKLOPEDİLER

Hanioğlu, M. Ş. (2004). Meşrutiyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 388-393, Ankara.

Koca, F. (2006). Musa Kazım Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 221-222, İstanbul.

Koloğlu, O. (1985). Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 1), 68-93.

Küçük, C. (1992). Balkan Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23-25, İstanbul.

Toprak, Z. (1994). Fes Boykotu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 3), 297, İstanbul.

ELEKTRONİK KAYNAK

<https://www.anayasa.gov.tr/>. (2020). Nisan 25, 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> adresinden alındı

TBMM. (tarih yok). 05 06, 2020 tarihinde www.tbmm.gov.tr: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html adresinden alındı

TBMM Albüm. (tarih yok). Mayıs 2, 2020 tarihinde www.tbmm.gov.tr: https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html adresinden alındı

Vildic, S. (2020). *Boşnakların İş Kültürü*. Mayıs 1, 2020 tarihinde www.bosnahersek.ba: <https://www.bosnahersek.ba/bosnaklarin-is-kulturu/> adresinden alındı

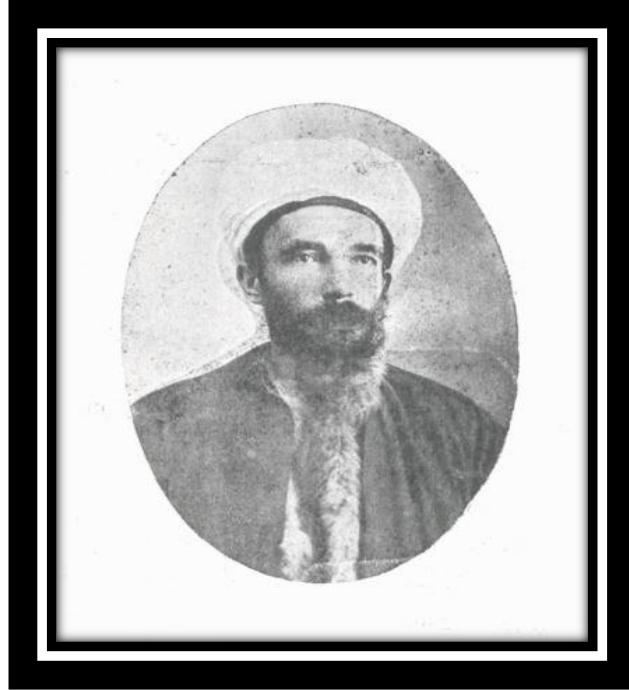
SÖZLÜK

Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlı - Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

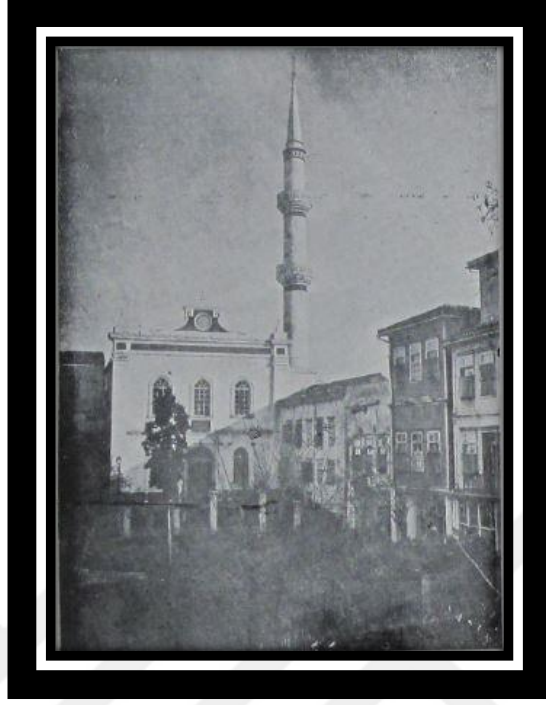
EKLER

GÖRSEL 1 – Mehmet Abud Efendi

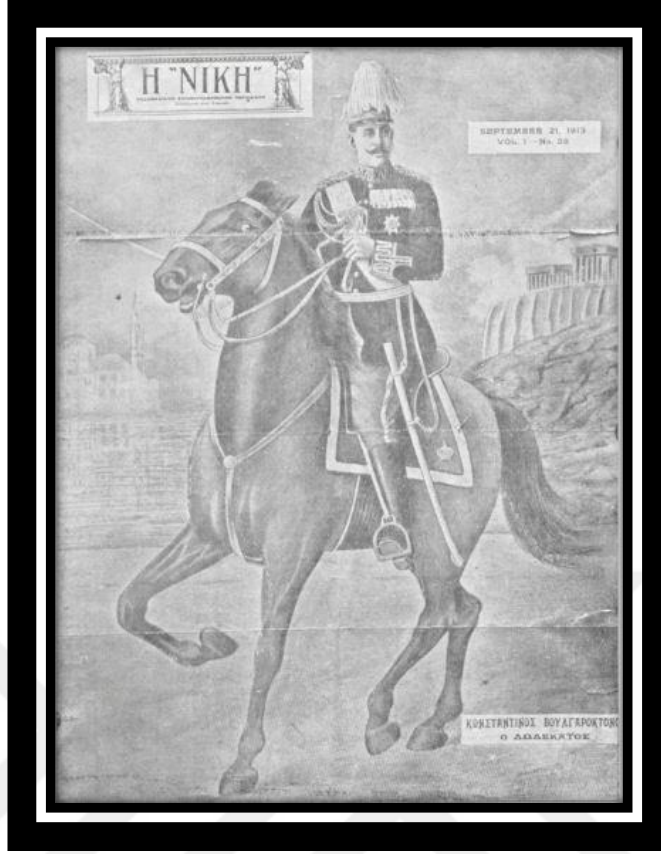
GÖRSEL 2 – Halil Hilmi

GÖRSEL 3 – Yunanistan’da Bir Cami

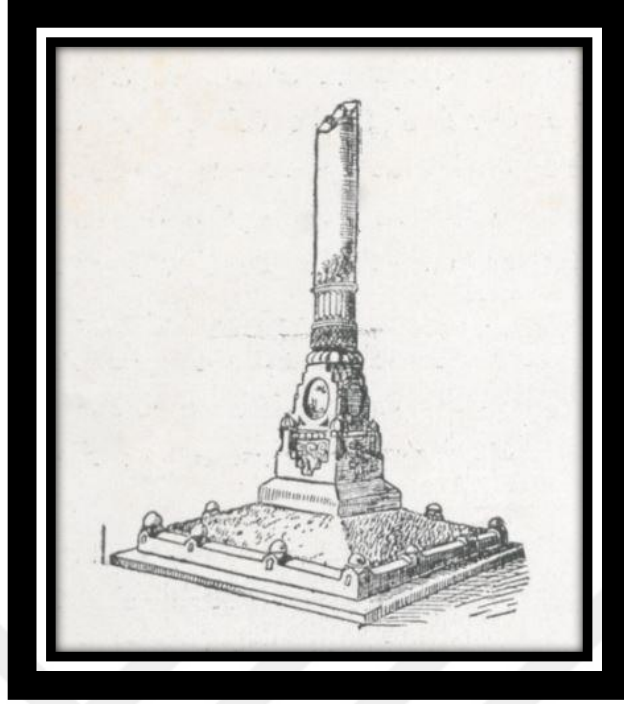
GÖRSEL 4 – Hanya’nın Manzarası

GÖRSEL 5 – Yunan Kralı

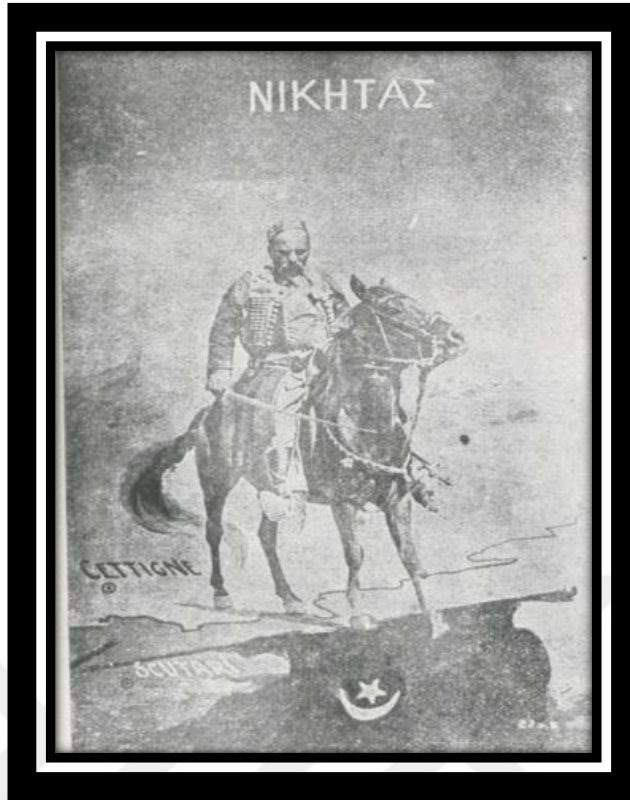
GÖRSEL 6 – Cemal Nadir

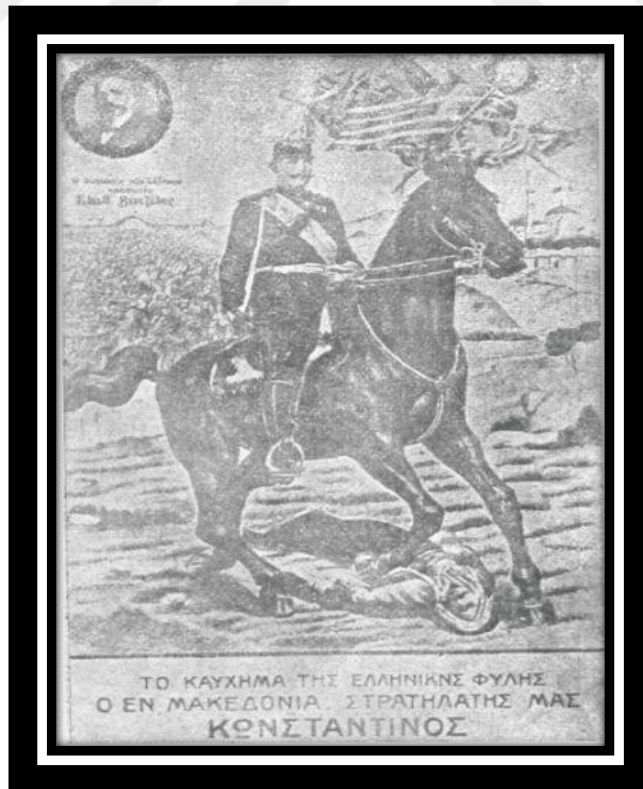
GÖRSEL 7 - Abide

GÖRSEL 8 – Terzi Osman Zeki Bey

GÖRSEL 11 – Türk Bayrağına Basan Atlı Asker

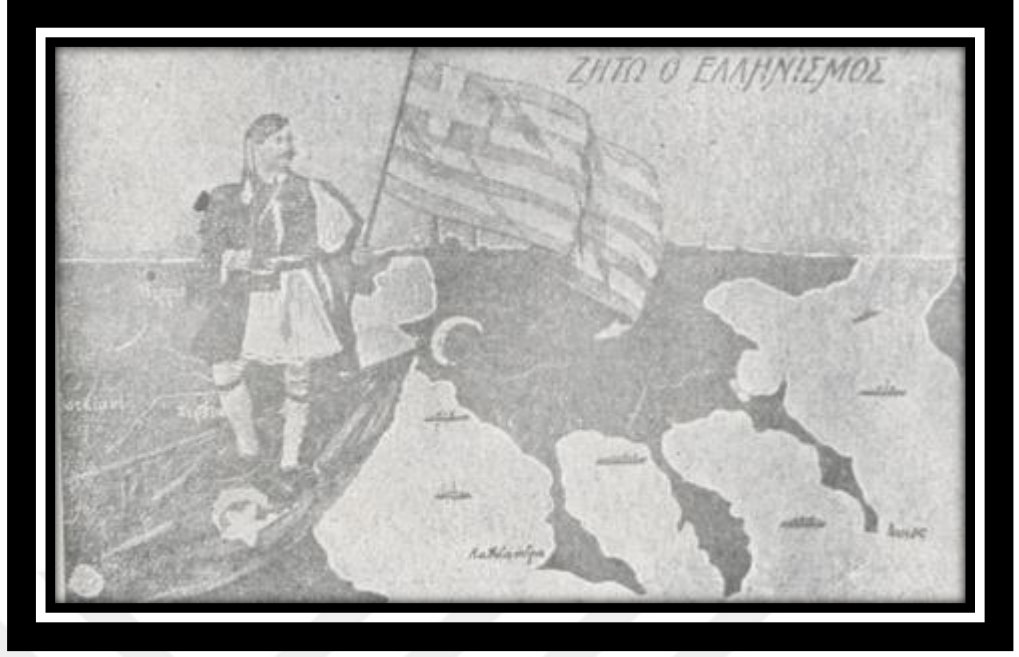
GÖRSEL 12 – Türk Askerini Atıyla Ezen Yunan Askeri

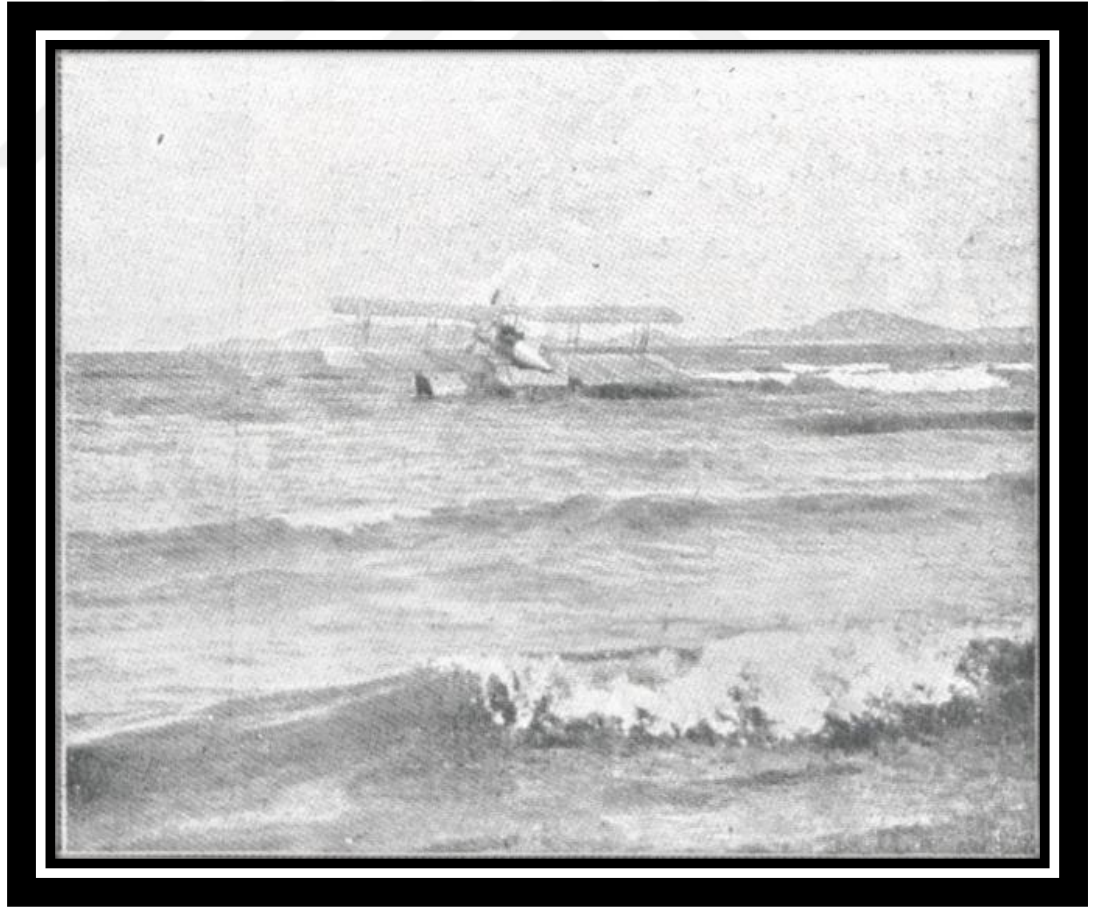
GÖRSEL 13 – Türk Bayrağını Çiğneyen Yunanlı

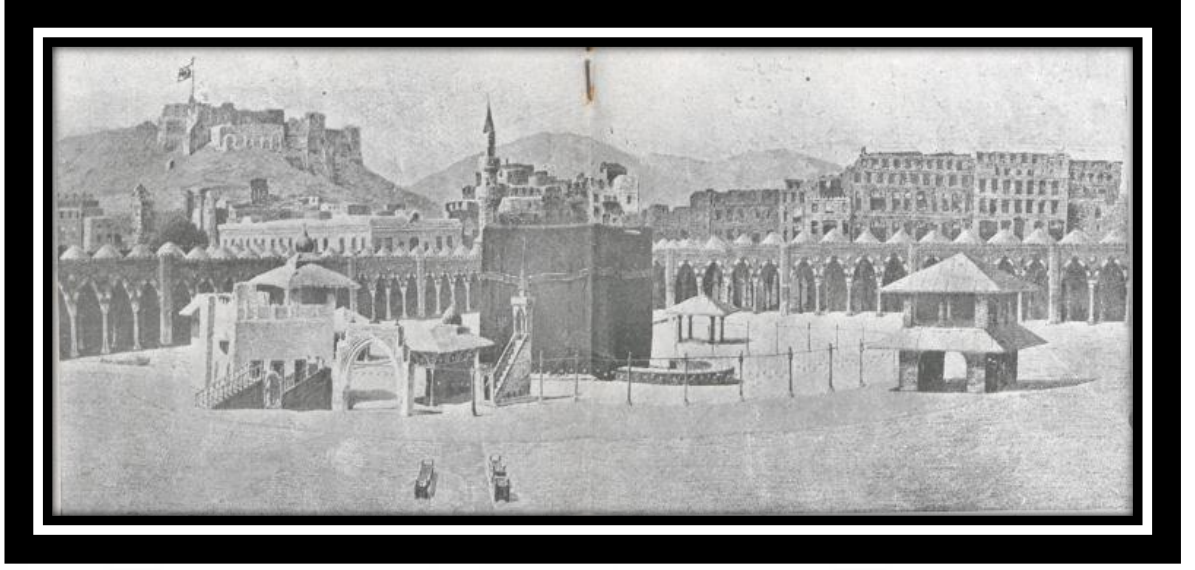
GÖRSEL 14 – Ayasofya

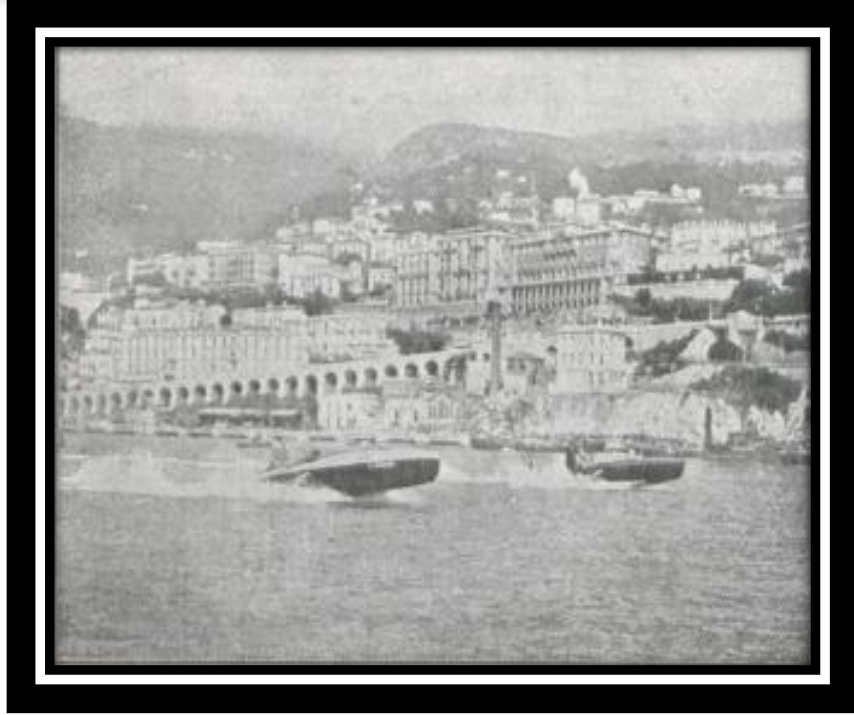
GÖRSEL 15 – Türk Bayrağını Çiğneyen Yunan Askeri

GÖRSEL 16 – Deniz Uçağı

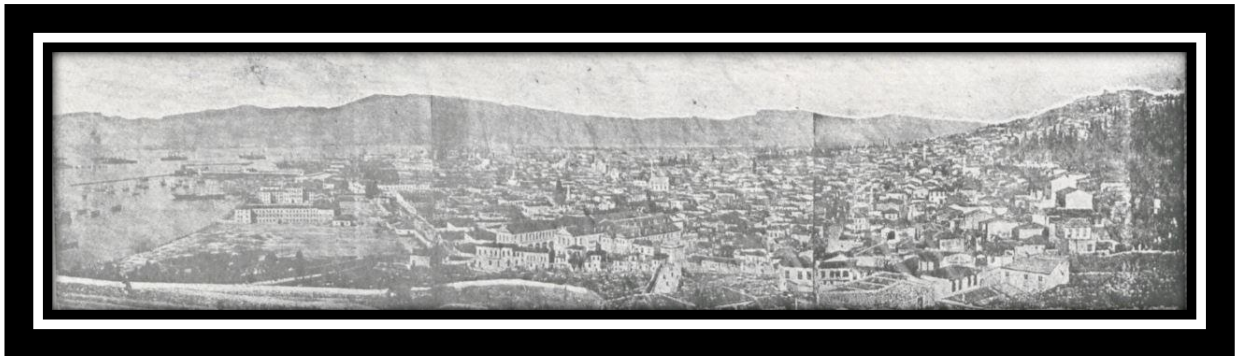
GÖRSEL 17 – Kâbe

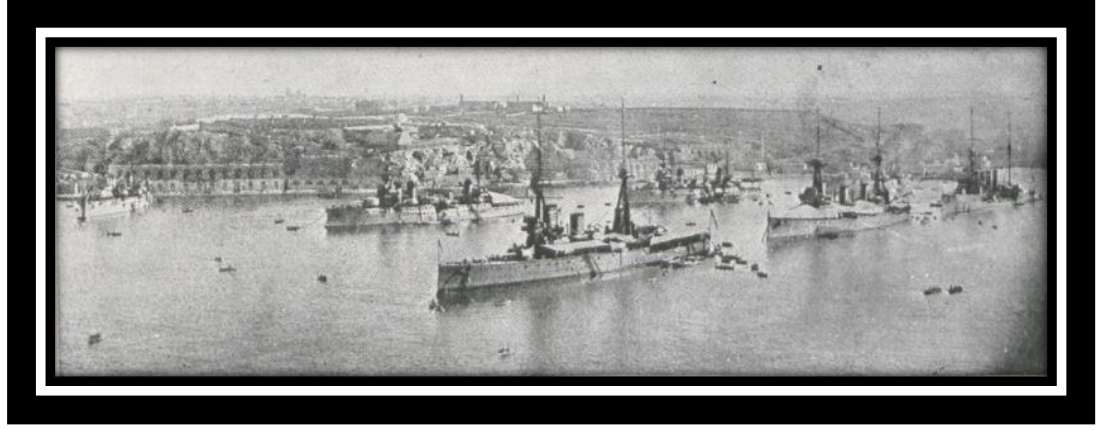
GÖRSEL 18 – Marsilya

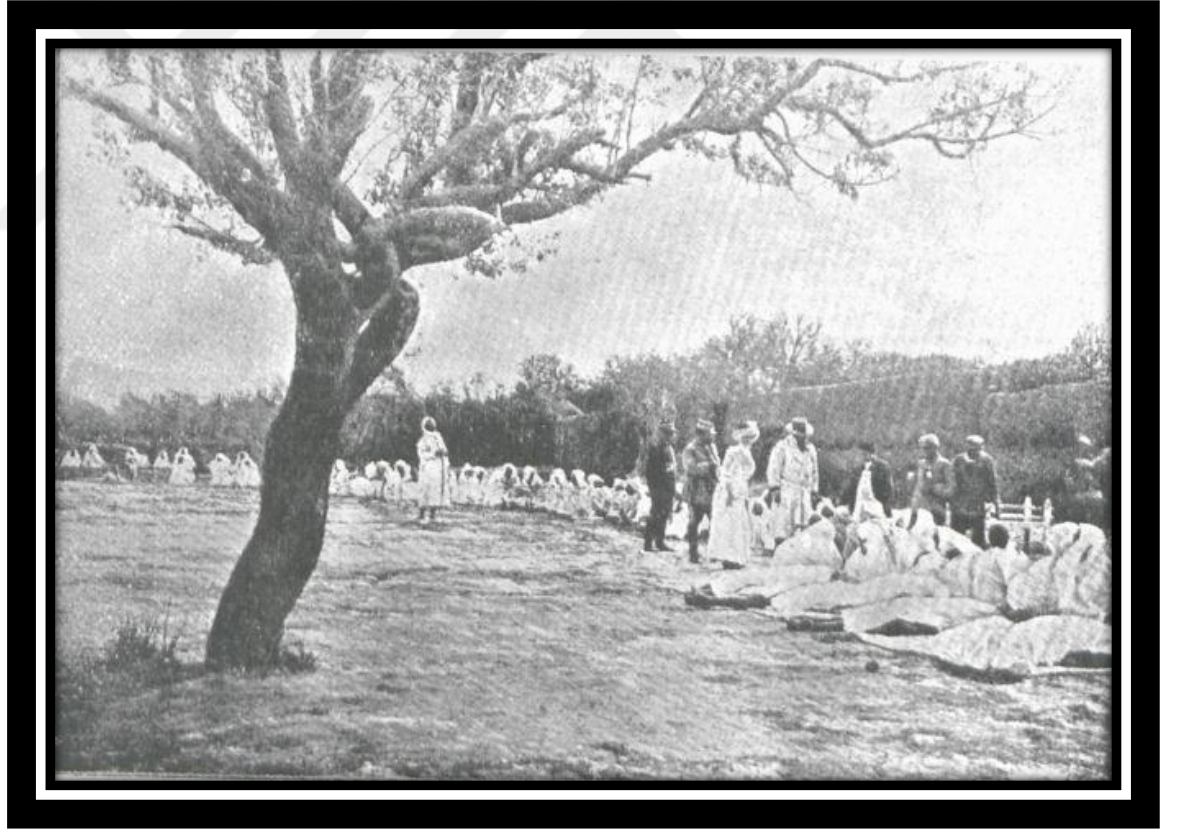
GÖRSEL 19 – Budapeşte’de Bulunan Fabrikada Müslüman Öğrenciler

GÖRSEL 20– İzmir’in Manzarası

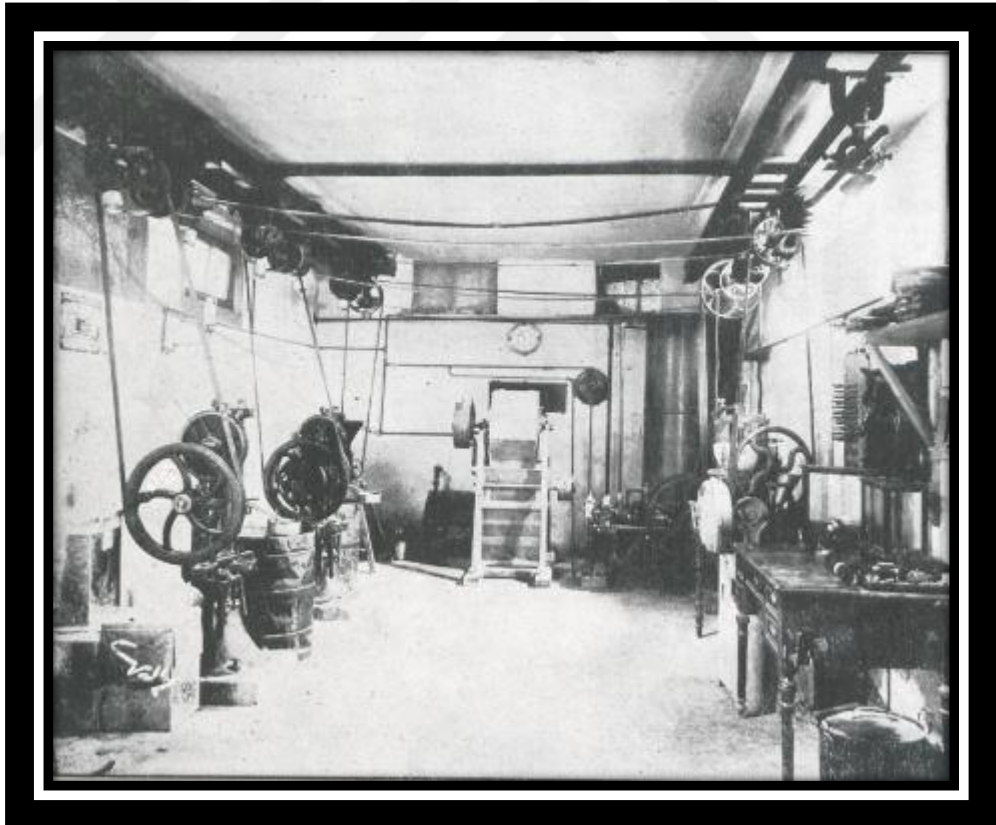
GÖRSEL 21 – Malta’da Fransız ve İngiliz Donanmaları

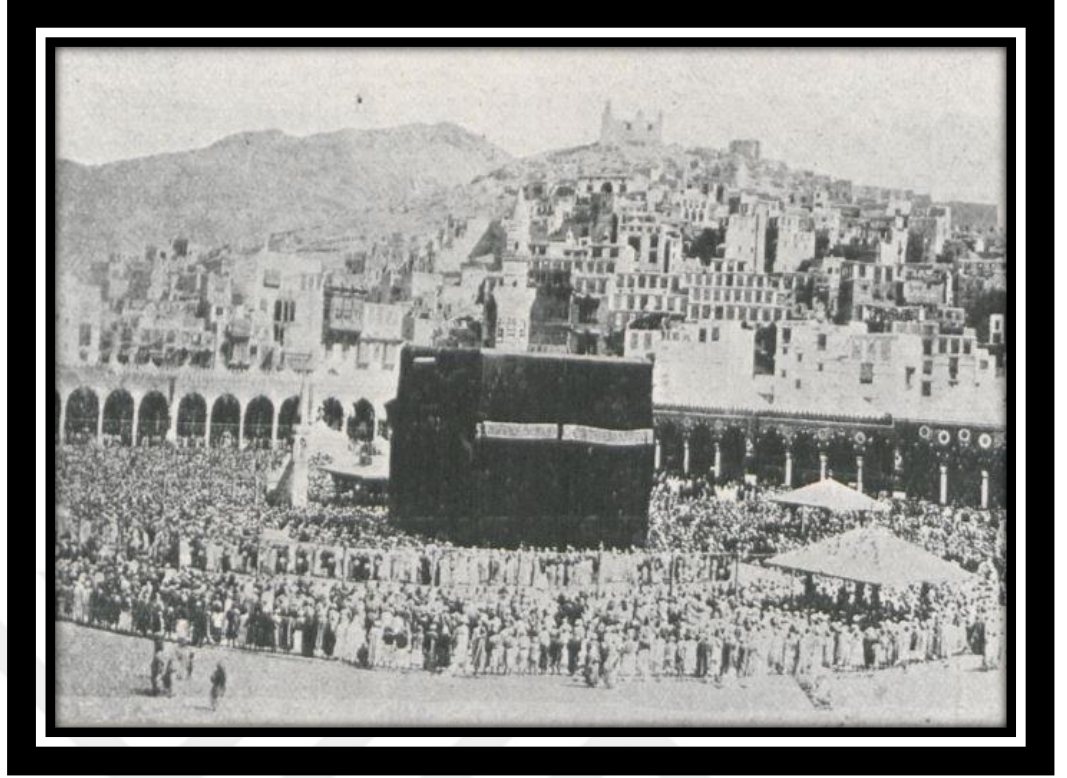
GÖRSEL 22 – Faslı Müslümanlar

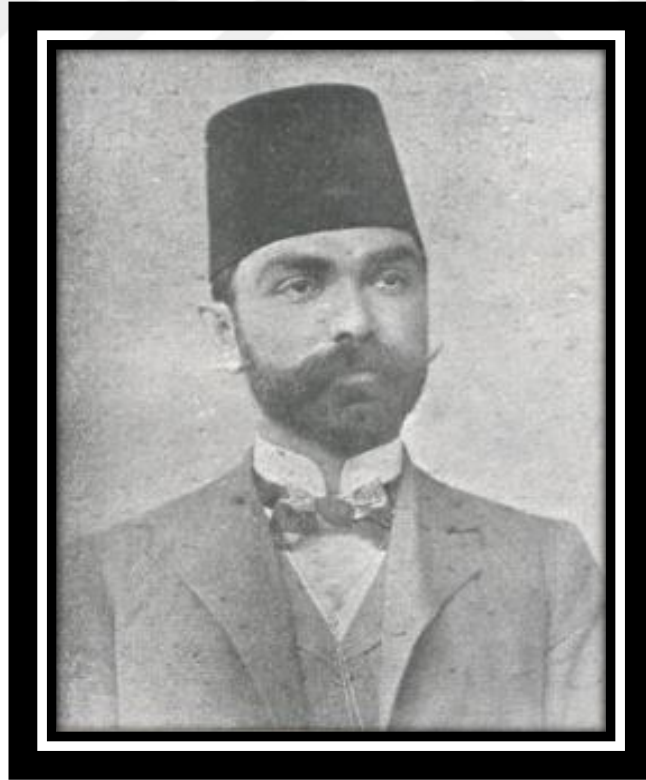
GÖRSEL 23 – Fas

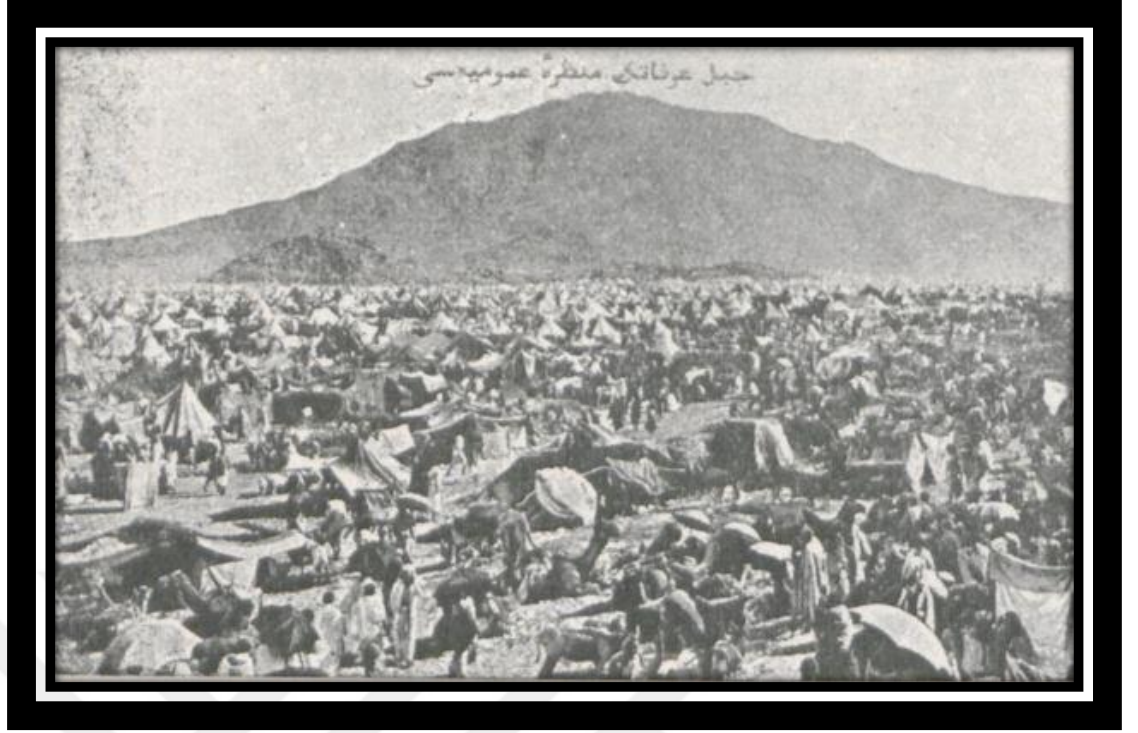
GÖRSEL 24 – Bir İslam Fabrikası

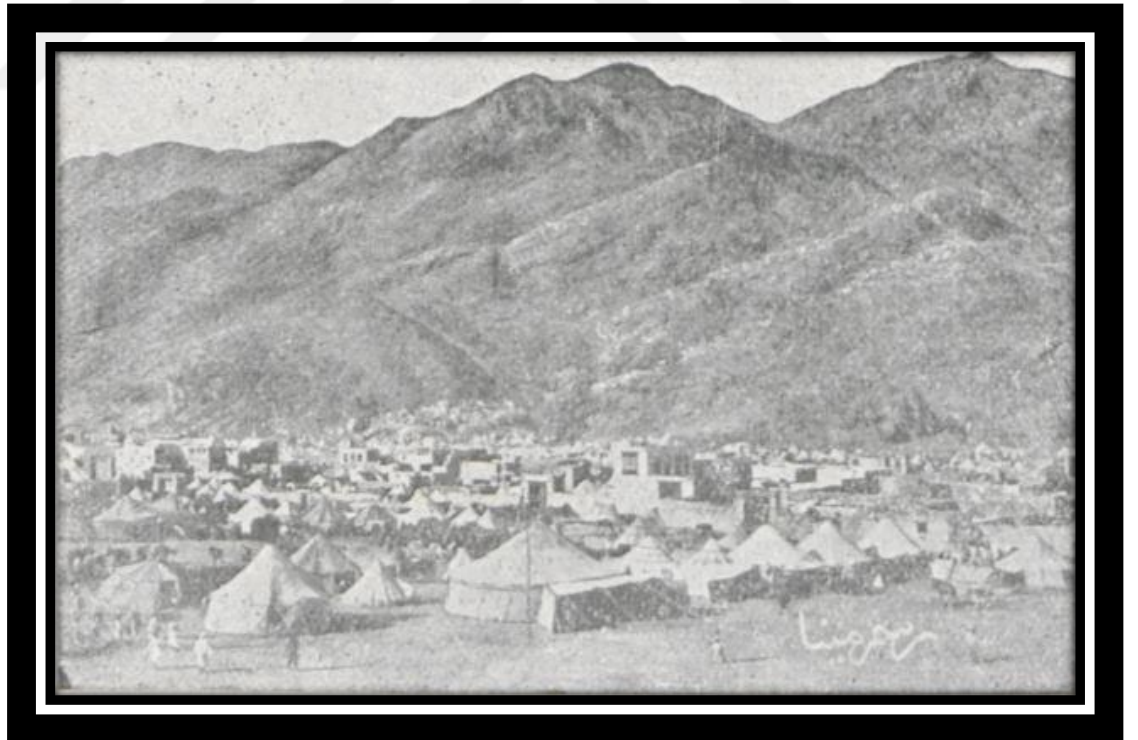
GÖRSEL 25 – Kâbe

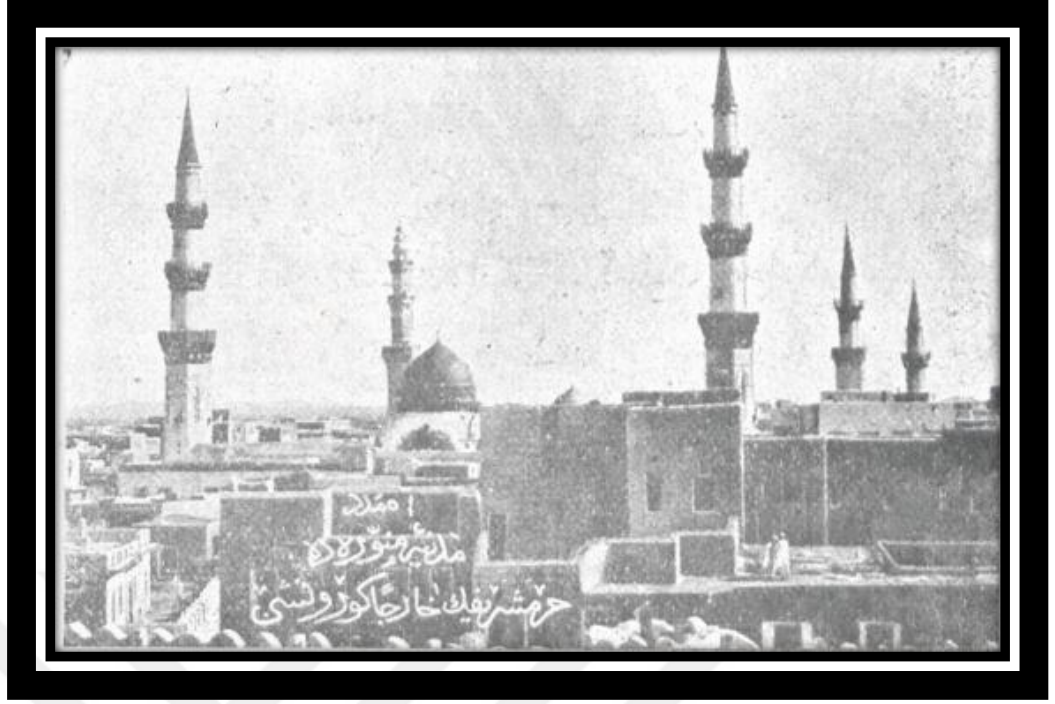
GÖRSEL 26 – Abdullah Lütfi Bey

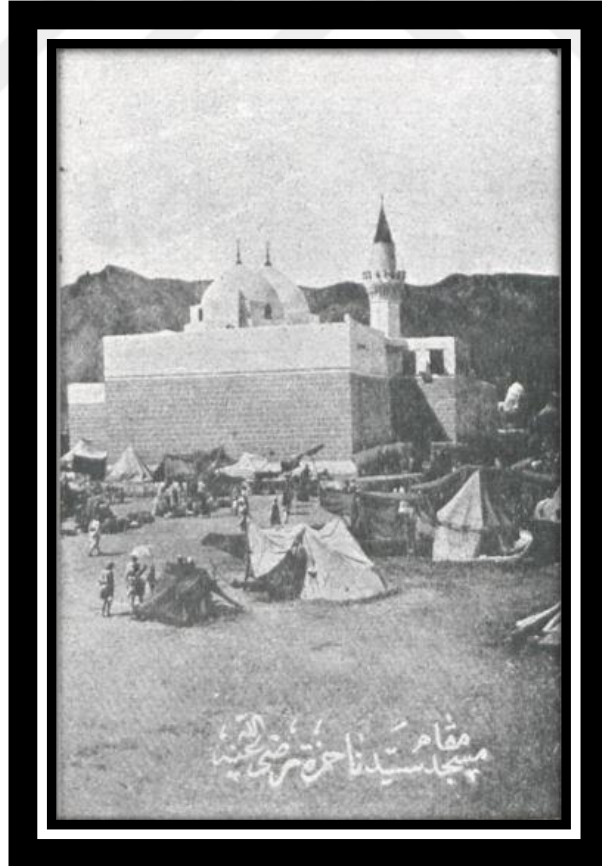
GÖRSEL 27 – Arafat Dağı

GÖRSEL 28 – Mina

GÖRSEL 29 – Rayza

GÖRSEL 30 - Mescit

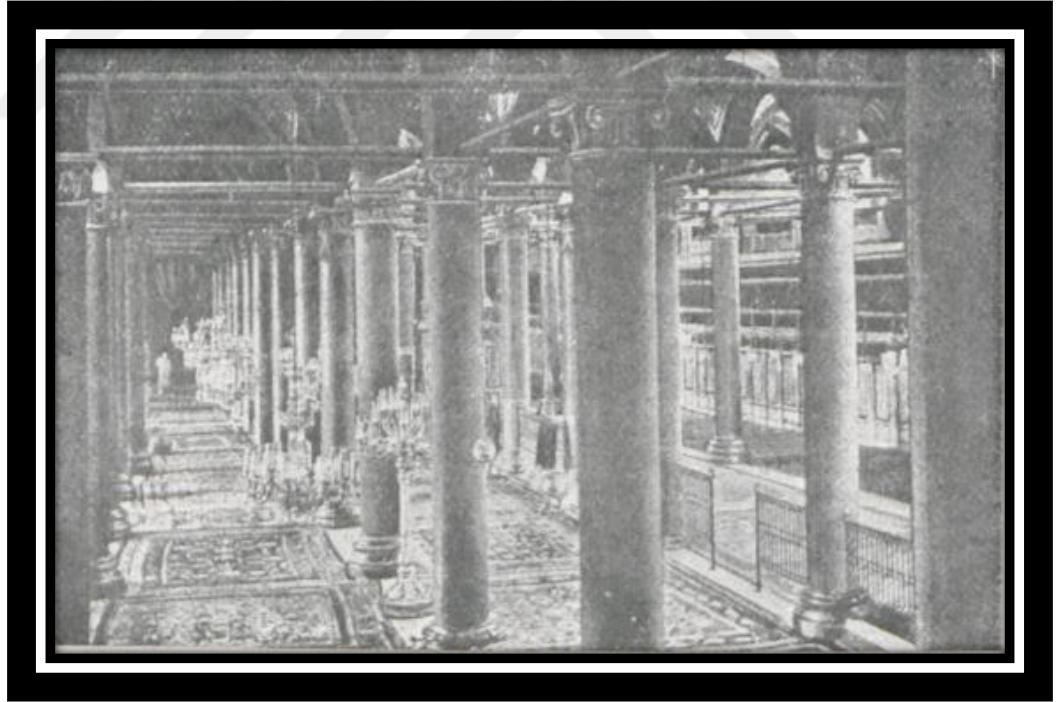
GÖRSEL 31 – Hazreti İbrahim Türbesi

GÖRSEL 32 - Medine-i Münevvere Harem-i Şerif Kapısı

GÖRSEL 33 – Ravza-i Mutahhara

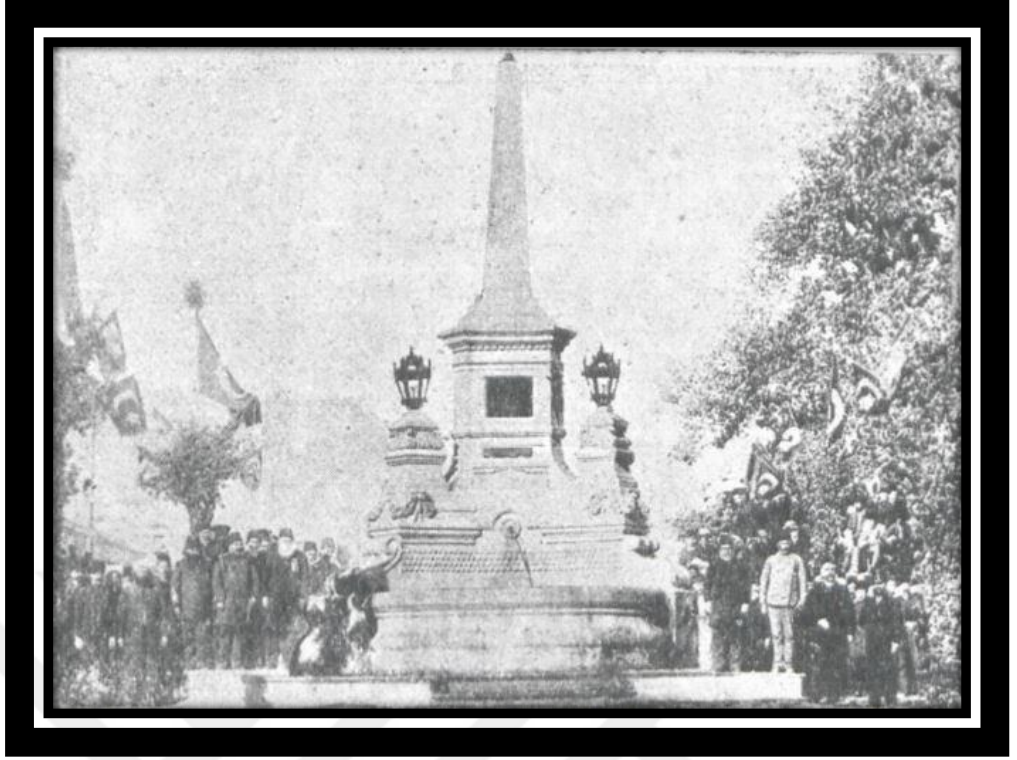
GÖRSEL 34 – Ravza-i Mutahhara

GÖRSEL 35 – Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi Çalışanları ve Üyeleri

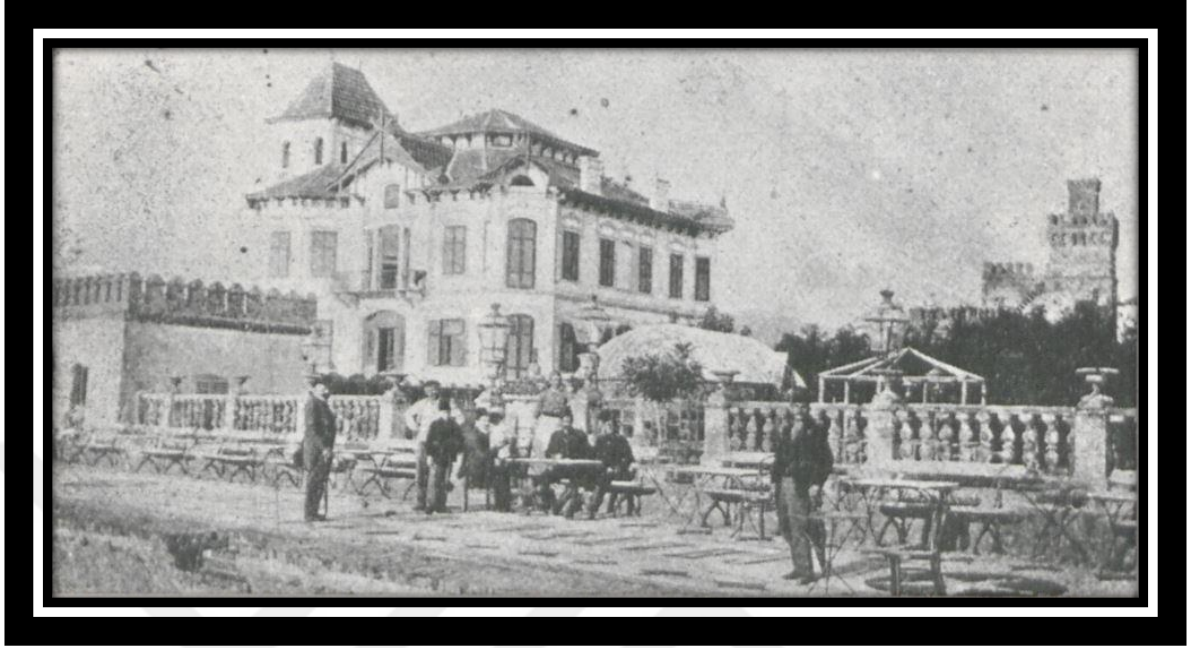
GÖRSEL 36 – Müberra-i Ticaret Anonim Şirketi Kurucuları ve Memurları

GÖRSEL 37 – Selanik’te Bulunan Hamidiye Çeşmesi

GÖRSEL 38 – Selanik Şehrinin Manzarası

GÖRSEL 39 – Şato Mon Bonör (Château Mon Bonheur)

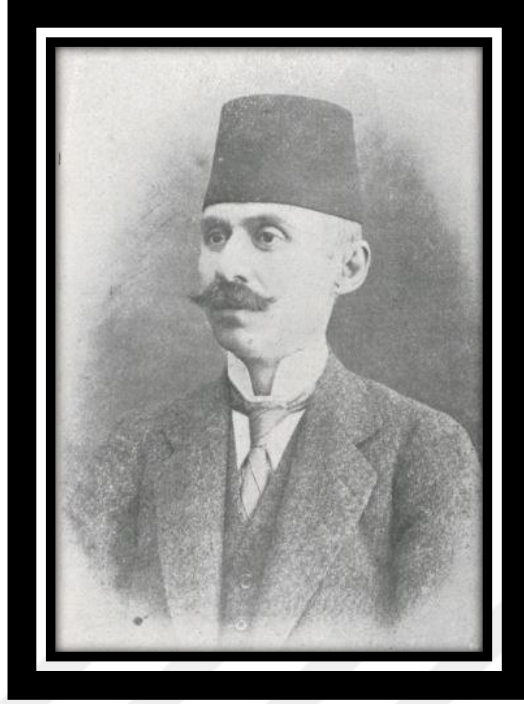
GÖRSEL 40 – Selanik’te Ferhat Paşa Bulvarı

GÖRSEL 41 – Cemal Efendi

GÖRSEL 42 – Arif Bey

GÖRSEL 43 – Pertev Eczanesi Sahibi Ethem Pertev Bey

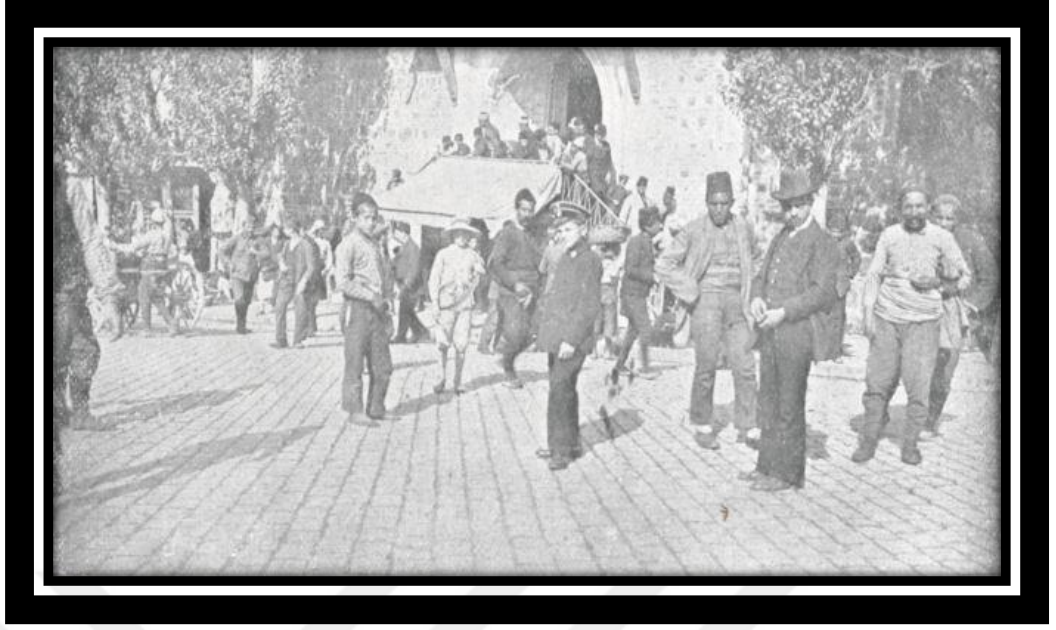
GÖRSEL 44 – Kâzım Eczanesi Sahibi Kâzım Bey

GÖRSEL 45 – Mehmet Ali Bey

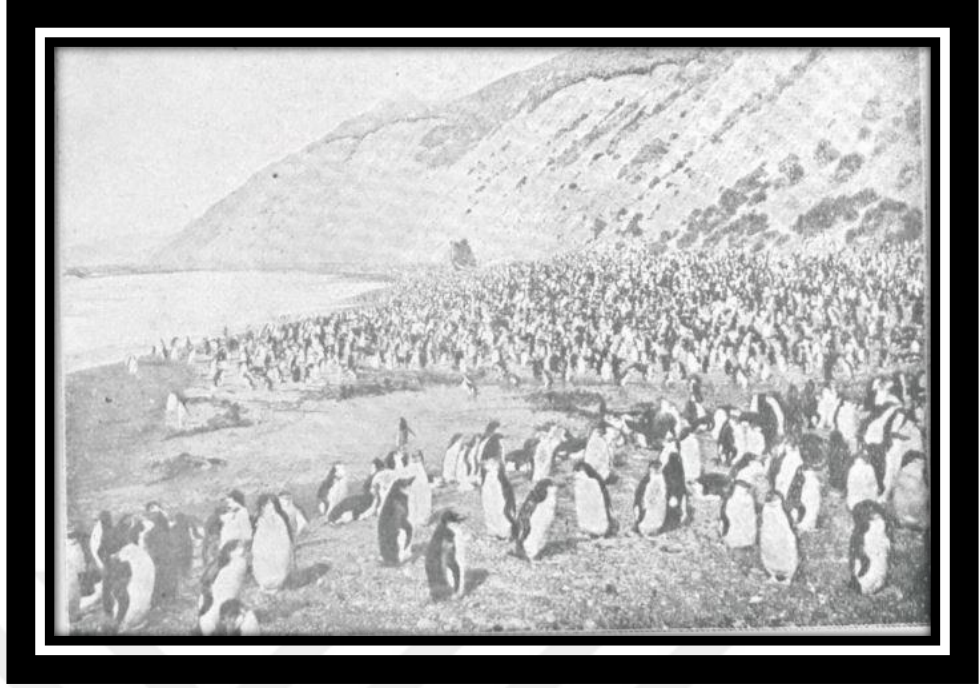
GÖRSEL 46 – Kubbet'üs Sahra

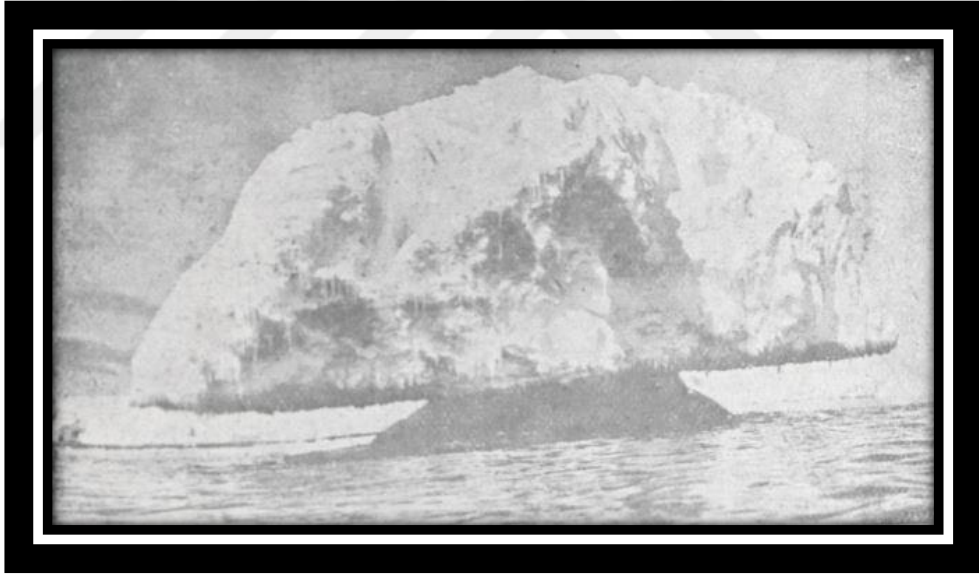
GÖRSEL 47 – Filibe’de Bulunan Cami Cemaati

GÖRSEL 48 – Filibe’de Bir Mezarlık

GÖRSEL 49 – Güney Kutbu'nda Penguenler

GÖRSEL 50 – Güney Kutbu'nda Buz Kütlesi

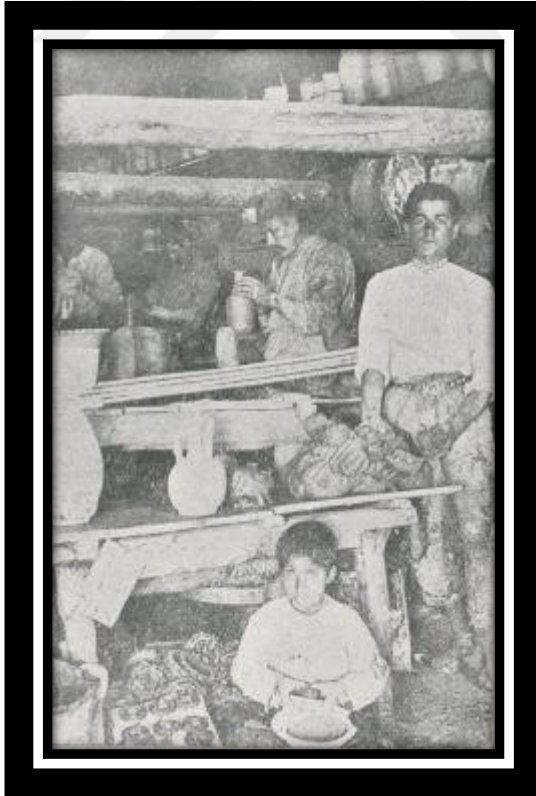
GÖRSEL 51 – Güney Kutbu'nda Bir İnsan

GÖRSEL 52 – Güney Kutbu'nda Bir Manzara

GÖRSEL 53 – Doktor İhya Salih Beyefendi

GÖRSEL 54 – Kala-i Sultaniye’de Bir İmalathane

GÖRSEL 55 – Fas’da Bir Grup Memur

GÖRSEL 56 – Yağcı Osman Efendi’nin Mahdumu Ahmet Efendi

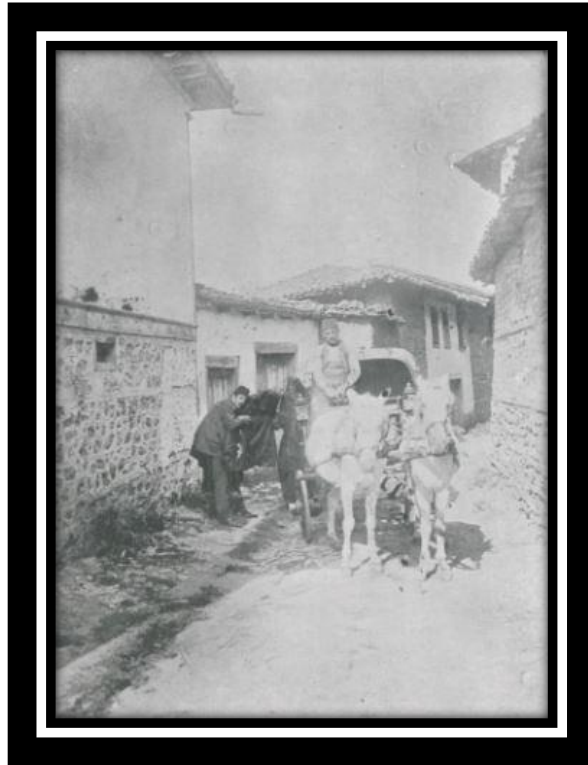
GÖRSEL 57 – Selanik’te Mekteb-i İdadi

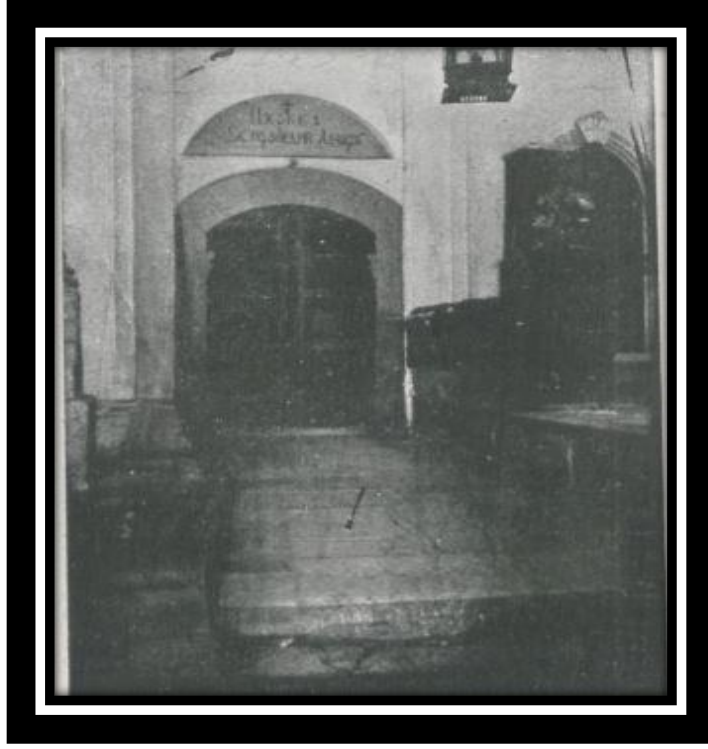
GÖRSEL 58 – Atıf Kamçıl Bey

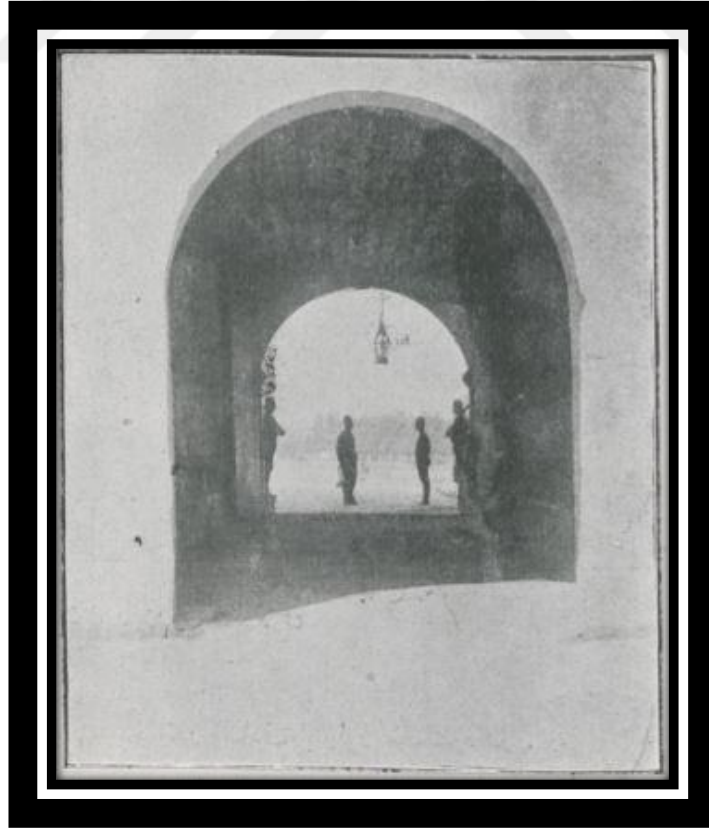
GÖRSEL 59 – Atıf Bey, Çarşafı Şekilde Arabadan İndirilirken

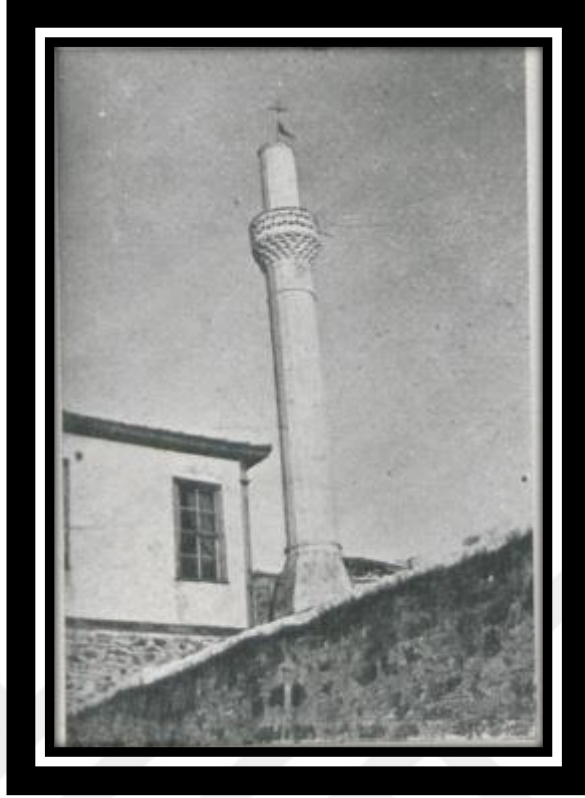
GÖRSEL 60 – Atıf Bey, Manastır'da Eğri Kaş Cami Sokağı'nda

GÖRSEL 61 – Bir Klise

GÖRSEL 62 – Şemsi Paşa'yı Muhafaza Eden Yerlerden Biri

GÖRSEL 63 – Bir Cami

GÖRSEL 64 – Bursa'nın Manzarası

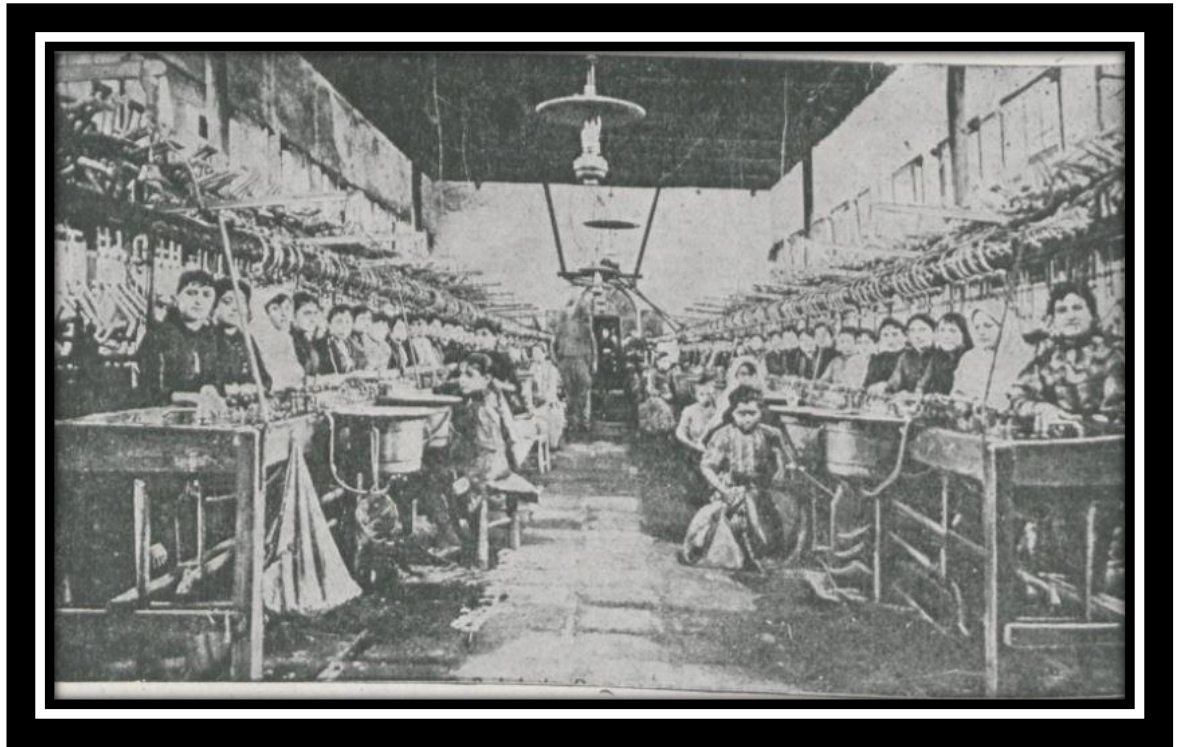
GÖRSEL 65 – Mudanya'nın Manzarası

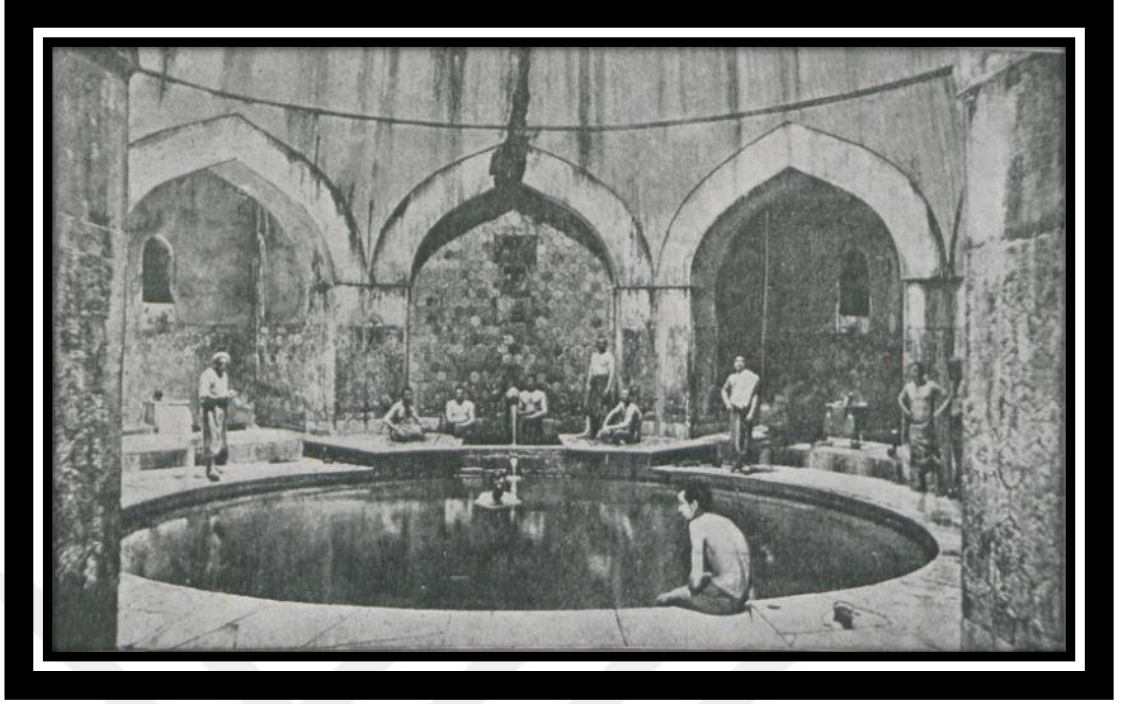
GÖRSEL 66 – Bursa'nın Manzarası

GÖRSEL 67 – Bursa'nın Kaplıcaları

GÖRSEL 68 – Bursa'da İpek Fabrikası

GÖRSEL 69 – Bursa’da Bir Ilıca Hamamı

GÖRSEL 70 – Musikişinas Aşir Efendi

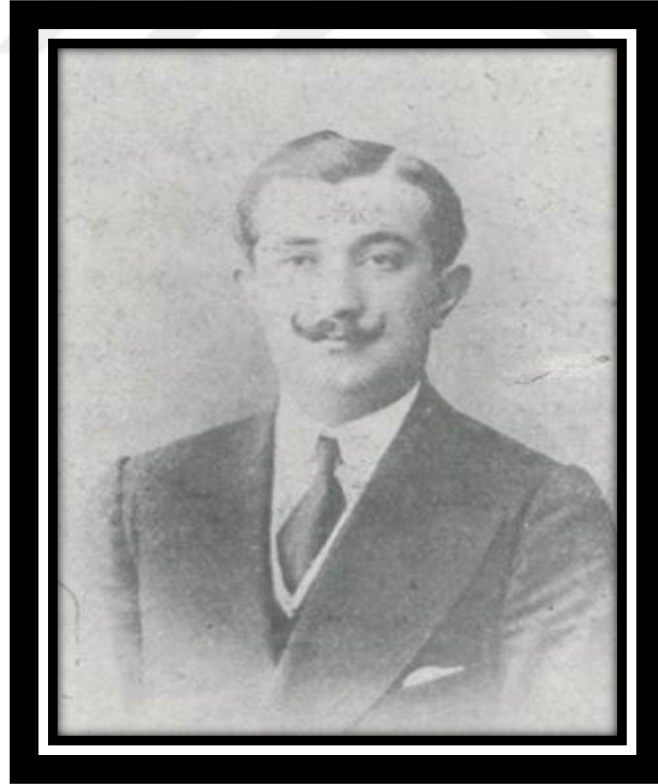
GÖRSEL 71 – Diş Doktoru Mehmet Hüdaverdi Bey

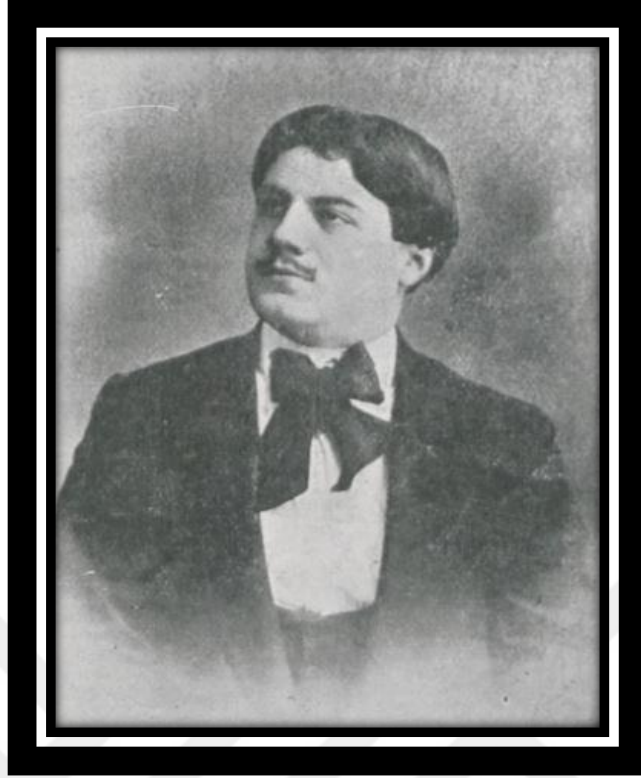
GÖRSEL 72 – Diş Doktoru Mustafa Bey

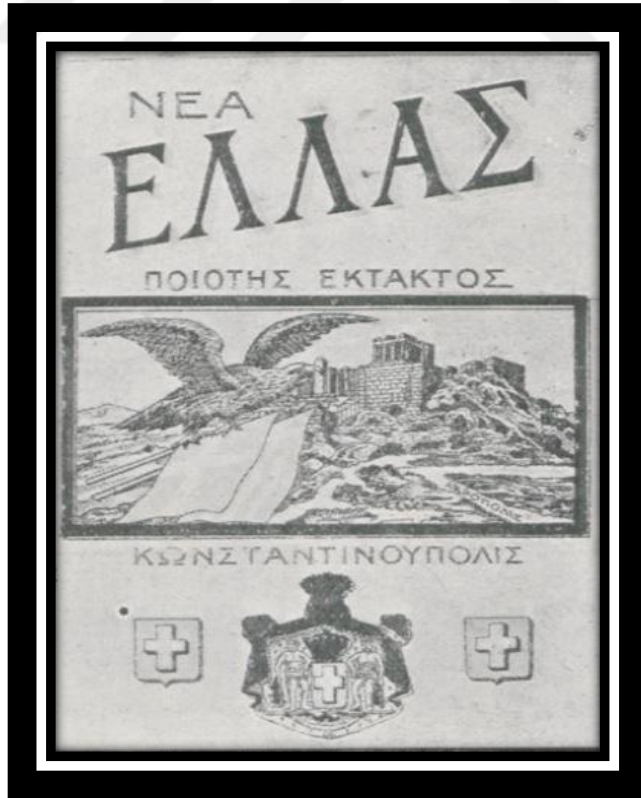
GÖRSEL 73 – Diş Doktoru Ahmet Refik Bey

GÖRSEL 74 – Diş Doktoru Basri Nuruddin Bey

GÖRSEL 75 – Avukat Şevket Nuri Bey

GÖRSEL 76 – Sigara Kâğıdı Kabı

GÖRSEL 77 – MİSM Birinci Sayısı

اسلاملارک مادی و معنوی ایلرله سنه چالیشیر ، اون بئش کونده بر دفعه چیقار .

مضمون

اسلامی مریضوں کے مجموعہ

مؤسسری :

رستہ قاضی سابق مفتیانی

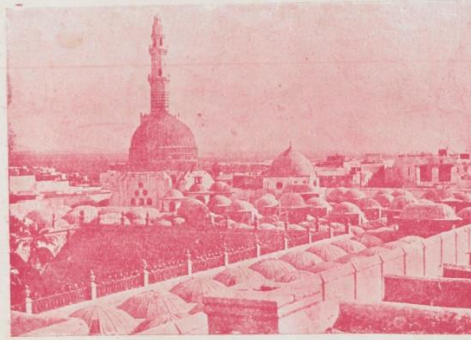
پن نامی مرحوم عاصم احمدی زاده

خلیل حامی

جمال نادر

جلد
۱

سای
۲

مدینہ منورہ ده مرقد جلیل بینہ برینک منظره مقدسه سی
ظلمات نادانی اینجده قالان روحارمزه نورندن برقطره فیض اسالہ سنه مدار اولیق اینجین

فیشانی ۳ غروشدر

مطبعه احمد احسان و شرکاسی

GÖRSEL 79 – MİSM Üçüncü Sayısı

اسلاملرک مادی و معنوی ایلرله مهسته چالیشیر، اون بش کونده بر دفعه چیقار.

مجموعه

اسلام رصنا لوزن مجموعه

مؤسسری:

رسته قاضی سائق مفتی‌ال
خلیل حلی

بن ناهی مرحوم عاصم افندی زاده
جمال نادر

قرس شریفده واقع صفرالاد
مفاخر مقدسه اسلامیه‌لک ذی احتشام مناظر علویه‌ستدن بری

فیثانی ۲ غروشددر

مطبعة احمد احسان و شرکاسی

19429
795

اسلاملرک مادی و معنوی ایلرله مسمته چالیشیر ، اون ییش کونده بر دفعه چیتار .

مختصر

اسلاملرک مادی و معنوی ایلرله مسمته چالیشیر

مؤسسلری :

صانی ۵
بن نای صرحوم عاصم افندی زاده جمال نادر
رسنه قاضی سابق مفتی خلیل حلمی
جلد ۱

افندره مبعوث مختصری ، فاتح حریت عارف بک افندی

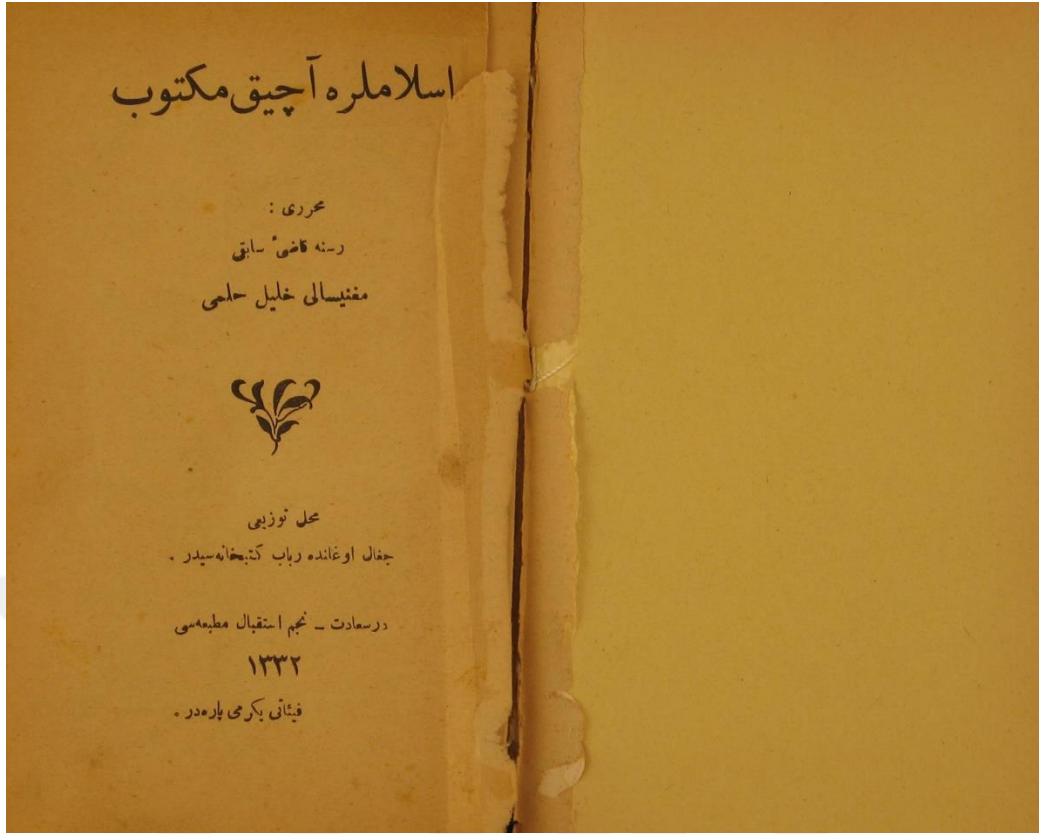
تجارت مدوح ، عطالت مدعوومدر — رسنه قاضی سابق خلیل حلمی . فاتح حریت — دعوی
وکیل ماسترلی حبیب ، صولک بوزسندده خریستانلق نه پایش ؟ — علی رضا سیفی — مندرچاک
اک مهم قسملریدر .

بونسخه ده

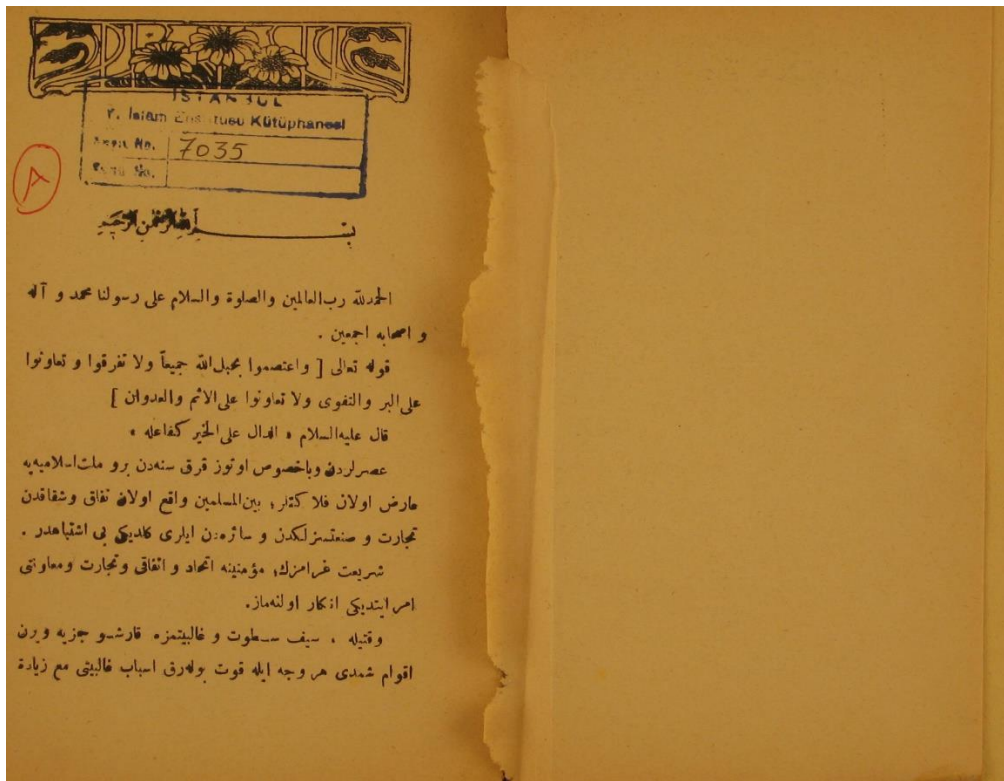
کله جاک نسخه شیخ الاسلام موسی کاظم افندی حضرتلرینک

« نظر اسلامده تیارلک اهمیتی » سرناملی فایده مهم بر مقاله لرله من یئدر . بوسبیلله اتنجی نسخه کله جاک پنجه پنجه کونی انتشار ایدده چکدر .
اعتذار — عاتف بکه عاتد قلیشه لارک یقشهمه مادی حسدیله مجوعه من بر هفتده تأخر ایتشدر . محترم قارئلر من عرض
اعتذارله برابر پونی تلافی ایتک ایچون آتنجی نسخه منی کله جاک پنجه پنجه کونی نشر ایدده چکدری عرض ایلر .

فوتانی ۲ غروشددر

GÖRSEL 82 –Halil Hilmi'nin İslâmlara Açık Mektup Risalesi

تأمين ايلديز ، واپورل ، دهمير پولاري ، پوستئر ، تفرافار ، تلفونلر ، الكتريقر و طيارلر كى وسايط متعددله ايله حسب الموقع آنلره مربوط اولدق . زمان بشقه ساله كيردى . دور فتوحات آنلره كچدى . بو كون بزمى محو ايتك ايسينورلر .

بزرگ ، شمدى آنلرك سرعتيله متناسب بر سرعتله ترقى ايتمهمن لازمدركه مدافعهمن اسبابى معقولات دائرهمنده استحضار ايدميلمش اولم . و الا [واعدوا لهم ما استطعتم من قوة الى آخره] امر ربانىنىك خلاقى اختيار ايله اظهار مسكنت وقبول ذلت ايتش اولورز . يعنى اعدايه مقابله و مدافعه ايتچون قدرتكىز يتديكى قدر قوت و بسى و ياغلى آنلر احضار ايدكيزكه بواسطه ايله الهلك و سرك دشمنكيزى قورقوده سكتز . بو امر نايل ايله بتون اهل اسلام اوزريشه قوه مجريه و بريلىك اعداد و احضارى واجب قيانمستدر .

معتبر كتابلارده دنيلمش كه ، بو آيت جايلاهدهكى قوت ايله مراد سبحانى عصرينه كوره محاربه بره و مجريهده اركان واسباب جهاددن عد اولنان هر نوع شيردر .

شو حالده ، اشو آيت جايلاهدهكه عومى تحمته قنون حريه و امور دنيويه دائر يك چوق امور مهمه داخل اولقمدهدر .

اولا ، تجارت ، ذراعت و صنعتى ترقى ايتيديركه قوه بريه و بحريهك متوقف اولدينى باره يني احضار ايتك .

ثانياً ، معادن ايشلدهرك زساملر ، طوخاملر ، قابريقلر تأسيس ايديركه عصرينه كوره سوك سيستمده طويلا ، تفنكار ، قلنچار ، سونكولر ، زرهيلار ، طيارلر كى هر نوع آلات حريه تدارك ايلهك .

ثالثاً ، مكنتلر تأسيس ايديركه هر نوع آلات و ادوات حريه يايجق اوستلر ، برى و بحرى هر جهته مقتدر قوماندانلر بقتديرمك . چونكه ، آيت جايلاهده اعدايى ترهيب امدانك قوتى فوقنده اولقى لازمدر .

اعدائى دينده ، هر نه وار ايسه ، عيسى قوت بلكه دها زياده اولمى اقتضا ايدركه اعدايى ترهيب ايدم . بناءً عليه ، بلا افتاة وقت تجارت و صنايعه سلوك ايدم . ذلت و مسكنتدن قورتولم . قناعت ، ابي شيندر . لكن جمعيت اسلاميهك امنيت حاليه و استقباليهسى حصولدن سوكر بوقسه ، زمانك ساعت بساعت ايلرى سوقي ايتديكى اقوامك احوالندن غفلت ايدوبده قناعت كوزلر ديبيركه اوطورمق حفاقت دكلده ندر ؟ شمدى زمان بزم ، داعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم ... الخ .

امر قدسييله حركتى اسرايديرور بناءعليه قصبيلرك اعمارى و سواقيلرك كنش و بنالرك عالى و منتظم اولمى جالب قلوبدر . حتى رسول اكرم (ص . ع) [انوا مساجدكم جاً و ابوا مدائكم مشرفه] بيورمشلردر . مساجدكيزى ، شرف و زينته بنا ايتكيز . ساده ياكيز . لكن مدائن و قصبيلرك ، شرف و مزين اولسون .

زيرا محل عبادتهكى معامله حق ايله و مدائن و امصاردهكى اخذواعطا خلق ايلهدر . حق ضميره ، خلق ظالمه ناظردر .

اسباب افراضدن برىده تفائق و شقاقدر ، مؤمنلرك يكديكرينه قارشو اولان كبر و عظمتيدر . جناب رسول اكرم و افشوا السلام بينكم تحبوا و بيورمشلردر .

بينكيزده برريكيزه افشاي سلام ايدكيز . تركهسى ، حال و خاطر سؤال ايله يكيز عظمتفروش اولمايكيزكه سويشمكيز .

رسول كريا ديكر حديث شريفده (افشوا السلام و اطعموا الطعام و كونوا اخواناً كما امركم الله) بيورمستدر . بينكيزده سلامى افشا ايدكيز ، سخي اولارق ييك بيدريكيز ، الهلك امرى وجه ايله قاردهش اولكيز . شوراسى مجرباندركه ، بو طاعده اولمقجه ر موقع نماز صاحي اولان بذات سلام و برمكه

امساك ايتديكى حالده بيوكلكك سائر لوازمى دنى بولنورسه هر كس عننده محرم و محبوب اولور .

يكديكريله سالاملاشمقدن بر تعارف عموميه حاصل اولارق بين المسلمين آرايانل اتفاق حصوله كاور .

بيادمكه ! بزم نه اولميد . بو سلام مسئلهنده كنديلكمزدن بعض اصول چيقاردق .

عادتا ، اخوت و مساوات اسلاميه بناسنه رخنلر آچدق . هله ! برلره قدر قياوب و عناه ديديكيز اشارتك اشاي تماطيسنده اظهار ايديان طورامخا ايله آديتميز وضعيت اخلاقى افساد ايتكدن بشقه خارجدن باقانه كورده عادتا كولنج بر حالده كورولور . آزيچق ريسى بره قدر ايتلوب سجدده ايدرجمسته وضعيت احترامين آلمسه ياقى استخفاف ايديرور ظنى چيقاريز ، ياخود تريسي نقصاندر حكمنى و بريرز . آرتق عداوت و سوتوقاق بو نقطه دن اجراى حكم و تاثيره باشلار . حقوق اخوتهده اوكوندن اعتبار آخل طارى اولور .

حال بوكه ، مسلمانلرك دالماز برينه قارشو محبت اظهار ايتارى عندالشرع ملزمدر .

جناب پيغمبرمن حديث شريفده و افضل الاعمال بعد الايمان

باله التودد الى الناس ، بيورمشلردر .
ایمان بالهدن سوکرا افضل اعمال و افضل ناسک بربریه
مودت و محبت اوزره اولمیدر .

مؤمنان ، بربرلردن افتراق ایجاب دایما بربرینه معاونت
ایتمک و سرور و برههک سوزلر سولهک عتداه و عتدرسولاه
ملزمدر .

جناب خاتم النبیین افندمن ، احب الاعمال الی الله تعالی بعد
القراض ادخال السرور علی المؤمن ، بیورمشلردر .

جناب حق ، اک زیاده سودیکی شی بر انسان اوزرینه
فرض اولان وظائف عبودی اجرا ایتدکن سوکرا مؤمن
قردهشک قلبنه ادخال سرور ایلمکدر .

یعنی : مؤمن قارداشنه بر قائمه دیویه دوقوعمی . مثلاً :
بر مسلمک دیکر مسلم قردهشدن اخذ و اعطا ایدوب دینکغیری
آخره کتنامی و سائر مسلمانلاری اسلام تجارتخانه لرینه سواق
ایتمیده ادخال سروردر . حضرت رسول اکرم (ص . ع)
حدیث شریفنده : « لایؤمن احدکم حتی یحب لایخیه المسلم کما
یحب لنفسه » بیورمشلردر .

منافع دیویه و اخرویتهک کندی فکزدده بولمیشی سودیککنز

کی عین خسله مؤمن قردهشکزدده اولدیشی سونجه بقدر امت
و اصحاب سزدن ریکزک ایمانی تمام اولماز . بر انسان کندیسنک
زنتکین و تجارتی واسع ، تجارتخانه سنده اخذ و اعطاک چوق
اولدیشی و هرکس کندوسندن آلیش و یریش ایتدی آرزو
ایتمدیک کی مؤمن قردهشک ده عتیله اولسی سومک لازمدر .
و دین قردهشدن اخذ و اعطا ایتک فی زماننا تحت وجوبدهدر .
جناب سید المرسلین « ص . ع » حدیث شریفنده : (المؤمن
مرأته المؤمن والمؤمن اخو المؤمن یکتف علی شیهته و یحوطه من وراثه)
بیورمشلردر .

مؤمن ، مؤمنک آینه سیدر . مؤمن ، مؤمنک قردهشیدر .
میشتی جمع و تهیبه کفایت و معاونت ایلمیدر . آرقه سنده
مالی حفظ و وقایه ایتکله حقوق اخوتک عهده سندن کلیدر .
دیکر حدیث شریفنده جناب پیغمبرمن (ص . ع) (المؤمن
للمؤمن کالبیان یشد بعضه بعضاً) بیورمشلردر .

مؤمن ، مؤمنه قارشو بربری متین حالنده درکه بربری
تشدید ایدر . فصل ایته دیوارینی تشکیل ایدن طاشلر بربرینه
تقویه ایدر لرسه مؤمنک ده یکه یکه بربری : تأیید و تحکمه اوله در .
دیوارک رجعتدن برقاچ طاش سوکولارک چیقارلسه فصل اویسیایه

رخنه عارض اولورسه ، مسلمانلرده بر قاچ کشی افتراق ایدرسه
آنلرده رخنه عارض اولور .

اصل مسلمانانق ، اخوان دیندن برینه بر حضرت کلسه عینی
حسله متعسس اولسی لازم کاور . چونکه جناب پیغمبرمن
« ان حقاً علی المؤمنین ان یتوجع بعضهم لبعض کایالم الجسد الرأس »
بیورمشلردر .

مؤمنین اوزرینه حقوق ثابت دندرکه بربرینک کدریله مکدر
والمیله متأنم اولسون . انسانک جمیع وجودی باش آخربسندن
حصه دار اولدیشی کی .

بوحیث شریفدن مقصد سنیله بالجله مسلمانلارک بوجود
حکمنده اولسی و عندالاسلام مالیت و قومیتک موجب تفرقه
اولمیشی بیلدرملک و امر ایتکدر .

ای مسلمانلار ! حبیل متین کی اولم . جناب لمزل حضرتنرینک
قرآن کریمنده استیذ بالله « و تماونوا علی البر و التقوی و لاتماونوا
علی الاثم و العدوان » امر منیفته یکه یکه منزه معاونت ایدم .
و معاونت فرضدر . و بومهم فرضی ایفا ایدم ده دنیاده آخرته
عنبر اولم .

تفرقه ؟ موجب فلاکت و انقراضدر . بزم بوتانقاسلرلفمزهن
دشمنلرمن مستفید اولور . اونلر زنتکین ، بزم مسلمانلر فقیر ، ذلیل

قالیرز . قالیرزده حتی کوچوک دشمنلرمنک کیرلی آباقلاری ایتنده
ازیایرز .

جناب پیغمبرمن « ص . ع » حدیث شریفنده (من ضار ضار الله
به و من شاق شاق الله علیه) بیورمشلردر .

هرکیم بنم اتمندن بریسی بریسنه بر ضرر اراث ایدرسه
اوضرری سببیله جناب حقده انی اضرار ایدر . هرکیم بربری
بر کوچولک قوشار ایسه حضرت عادل مطلق دخی آنی احداث
ایتمدیک تسعیت سببیله کوچولکلره ادخال ایدر .

یعنی ، هر نه ایدرسه کندیکه ایدرسهک . مؤمن قارداشکله
فایده منی کوزه دوبده آدن اخذ و اعطا ایدرسهک امر الیه
امثال ایتش اولدیفندن عندالله و عندالناس مقبول و مرغوب
اولارق دنیاده و آخرته محترم و ممیز اولورسک . یوق اخواق
دینکده هرشی وار ایکن غیردن اخذ و اعطا ایدر ایسهک دنیا
و آخرته رذیل و حقیر اولاجنده آرتق شهه یوقدر .

اسباب فلا کتلردن بریده تجارت و صنایعه سلوک ایجاب
دایما مأموریت آرقه لریده قوشماقمز .

بزم شریفتمزده اک اطیب اولان یاره !
تجارت ایکن ، بونی ترک ایدمکی دوچار فقر و ضرورت

اولدی. بونکون بالجله تجارت وصنعت بزم محوم ایچون اوغراشان
یدله کجده .

جناب پیغمبر من « ص. ع » حدیث شریفده .

(طیب الکلب عمل الرجل بیده وکل بیع مبرور) بیورمشدر
تجارت و مکاسبک الک سوعیلی الک حلالی انسا ملک کتب و عمل
یدله حاصل ایلدیکی منافدر .

مع هذا، هرصانیش یعنی آلیش وریشده مبرور و مبارکدر
خلاصه : تجارت حقده چوق احادیث نبویه وارددر .

تجارت و صنایع شرعاً ، عقلاً ، طبعاً مدوح اولدیفندن
چو جقار منی ، مکاتبده مطلوب درجه تحصیل ایتدیردکن صو کرا
تجارت و صنایعخانه لره ویرلم . اولاد لر مزده بزم کجی بد سقلی
صاحبی اولماسونلر .

ان شاء صنعت و تجارت اهلاری اولورلرده حکومت اسلامیه نك
الی الابد پادار اولسنه خدمت ایدرلر .

بر حکومتك بقاسی و موجودیتی کوسترمسی ملتک اهل
صنعت و تجارت اولسنه وابسته در ، فقیر و صنعتسز بر ملت بقا
بولماساز .

ای مسلمانلار! متنبه اولالم، اوللمده کوچوک، بونک دیمبرله

شرکتلر تأسیس ایدلم. آلیش وریشی بررمزه حصر ایدلم
مسلمان قرده شلرم ، اهورسولاه عشقنه چوق رجا ایدرم که
یلده منی بررمزه ویرلم . بررمزده قصور آرامیلم . دائماً
یکدیگر مزه معاونت و نصیحت ایدلم .
واه الموفق والمرشد

محررک سائر آثارى

ایمان قیوسی دردست طبع
مدافعه حقوق نسوان

نظر وقت

در باب مجموعه ادبییه سی ایکی بیلک صانعی مقابلنده دوت خروشه برسنه لک
ابونه قیدینه ورنجی جلدینی جاننا توزیمه باشلامش اولدیفندن فرصتی فوت
ایته رک مذکور خروشه به ابونه قید اولنسی توصیه اولنور .

